

Az alkotmány arca

MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI / MINDEN MAGYARERT, RE
KINYILVANITJUK AZ ALABBI / KIRALYUNK EZER EV
EZELŐTT SZILÁRD ALAPJÁRA / ESZTERNY EURÓPA
RÉSZEVE TETTE. BÚSZ / ÉRT ÉS FÜGGELT,
GÉÉRT KÜZDŐ ÖSE / TELJESÍTMÉ
RE. BÚSZKÉK VAGYUNK / OPÁT, S HOK
TEHETSÉGEVE / SZENYI
NEMZETMEG / IGERÜ
HOGY MEG / MI ÉS
LELKI EREJÜNK / NKE
KÁRPASZTOTTUNK / SÉ
GET VAGYUNK /
KULCSKÖZSÉG EREJÉNEK ÉS A SZEGÉNYEK MEGSEGÍTÉSÉNEK ALAPJA. A MÚLT
SZERZŐDÉS A MÚLT, A JELEN ÉS A JÖVŐ MAGYARJAI KÖZÖTT; ELŐ KERET, A
POLGÁRAI KÉSZEN ÁLLUNK ARRRA, HOGY ORSZÁGUNK RENDJÉT A NEMZET EGYÜTTMŰKÖDÉSÉRE AL

L'Harmattan

1200

AZ ALKOTMÁNY ARCA

AZ ALKOTMÁNY ARCA

Preambulum-tanulmányok

Szerkesztette

Antal Attila – Novák Zoltán – Szentpéteri Nagy Richard

 Mértányosság
Politikaelemző Központ

L'Harmattan

Budapest, 2011

© A kötet szerzői, 2011
© Méltányosság Politikaelemző Központ, 2011
© L'Harmattan Kiadó, 2011

L'Harmattan France
7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20

L'Harmattan Italia SRL
Via Bava, 37
10124 Torino-Italia
T./F.: 011.817.13.88

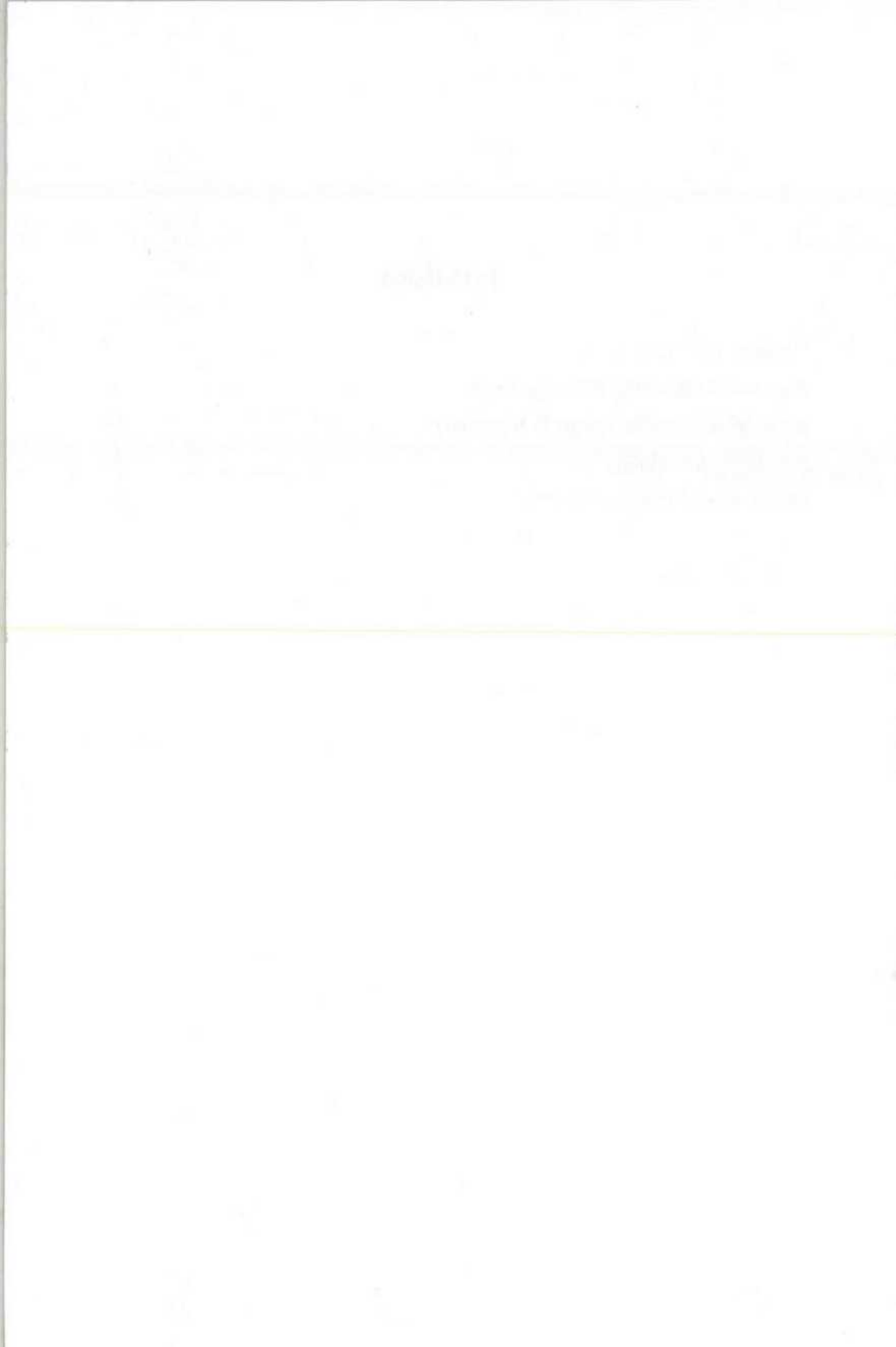
ISBN 978-963-236-386-8

A kiadásért felel Gyenes Ádám.
A kötet megrendelhető, illetve kedvezményrel
megvásárolható: L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 14–16.
Tel.: 267-5979
harmattan@harmattan.hu; www.harmattan.hu

Borítóterv: Novák Zoltán
A nyomdai előkészítés Kardos Gábor munkája,
a sokszorosítást a Robinco Kft. végezte.
Felelős vezető Kecskeméthy Péter.

Tartalom

<i>Előszó egy előbeszédhez</i>	7
<i>A halasztott alkotmányozás magyar útja</i>	9
<i>A preambulum ornamentikája és közjogi ereje</i>	19
<i>A szakrális preambulum</i>	41
<i>Közös értékeink a preambulumban</i>	71
<i>A magyar múlt a preambulumban</i>	87
<i>Európa preambulumai</i>	107
<i>Párbeszéd a preambulumról</i>	123
<i>A társadalom és az alkotmány</i>	139
<i>Utószó egy zárszóhoz</i>	159

Előszó egy előbeszédhez

Ez a könyv az új magyar alaptörvénnyel együtt született. Azért készült a különös alkotmányozással egy időben, hogy olvasóinak az alaptörvény megismerésének pillanatában tájékoztatást adhasson arról, milyen elvárásai lehetnek egy alkotmány preambulumaival szemben. De nem *Magyarország Alaptörvényének Nemzeti hitvallásáról* szól. Hanem a preambulumokról általában.

Egy jogállami alkotmány preambuluma rendszerint rövid, lényegre törő, és csak a legritkább esetben szokott hosszabbra terjeszkedni egyetlen – bővített – mondatnál. Fogalmi kelléke az alkotmányozás alanyának megnevezése, amely csak a legritkább esetben más, mint maga a nép. Visszatekintő, ünnepélyes emlékeztető, az alkotmányozás előtörténetének bemutatása általában utalás-szerűen történik benne, néhány jelentős pontra, kiemelt esemény jelentőségére fókuszálva. Szakrális utalása – ha egyáltalán szerepel a szövegében – nem több néhány sejtető gesztusnál.

Világos, hogy az úgynevezett *Nemzeti hitvallás* nagyon nem ilyen. Ugyanakkor aziránt sincs kétség, hogy maga az új magyar alaptörvény is nagyon más, mint egy európai jogállam évszázados szabályozási mintákat követő, szilárd alkotmánya. Hogy ez miért alakult így, az a modern magyar politikatörténetből – részben éppen a Méltányosság Politikaelemző Központ korábban megjelent köteteiből is – kiolvasható. S hogy mindebből mi következik hazánk jövőjére nézve, az részben előre látható, részben pedig valóban kiszámíthatatlan.

Könyvünk az európai jogállamok alkotmányozásainak tapasztalatait összegezve nyolc fejezetben foglalja össze a Méltányosság Politikaelemző Központ elemzőinek véleményét az alkotmányozás és a preambulum műfajáról. A kötetet nyitó és záró tanulmány a magyar alkotmányozás sajátosságait, az utóbbit megelőző összefoglaló pedig a Méltányosság Politikaelemző Központ úgynevezett preambulum-projektjének tanulságait foglalja csokorba. A többi öt tanulmány a preambulum-írás történeti és teoretikus magyarázatát adja, illetve a preambulumok egy-egy jelentős tematikus tárgykörébe nyújt betekintést.

Ennek keretében külön elemzés szól a preambulumok alkotmánytani helyéről, normativitásáról, szakrális elemeiről, az előbeszédeknek a szimbólumokhoz és értékekhez, valamint a nemzeti múlthoz való viszonyáról, továbbá az európai preambulumok jellegzetességeiről.

A Méltányosság Politikaelemző Központ tudományos és politikai elemző tevékenysége során kiemelt fontosságot tulajdonít az alkotmányos kérdések bemutatásának, a közjogi kultúra fejlesztésének, az olvasók elfogultságmentes tájékoztatásának. Ebből a célból született ez a kötet is – a Méltányosság-könyvek negyedik darabja –, amelynek létrehozásáért hálájukat fejezik ki a L'Harmattan kiadónak

a szerkesztők

Csizmadia Ervin

A halasztott alkotmányozás magyar útja

A rendszerváltás idején elfogadott – s máig hatályban lévő – alkotmányt 2011 áprilisában egy merőben új alkotmány váltja fel – nagyjából e könyv megjelenésével egy időben. A történet abból a szempontból akár siker is lehetne, hogy az „ideiglenesnek” tekintett 1989-es alkotmány helyébe egy „végleges” lép (a Méltányosság Politikaelemző Központ az elmúlt években számtalan alkalommal fejezte ki elégedetlenségét a „rég” alkotmánnyal szemben, s tette le a voksát egy megalapozott parlamentáris-liberális alkotmány mellett). Kudarcs viszont abból a szempontból, hogy a 2010 óta zajló alkotmányozás korántsem vált olyan „közös művé”, ahogyan azt az 1990-es évek közepén, a rendszerváltást lezáró alkotmányozásról elmélkedő szerzők még elképzelték.¹

Ezt a több mint két évtizedet azonban nem lenne célszerű leírunk bizonyos egyoldalú, a politikai elit „bűnös felelőtlenségét” hangsúlyozó kategóriákkal. A politikai osztály hibákat bizonyára elkövetett, de jóvátehetetlen bünt semmiképpen. Hiszen nem mondhatjuk, hogy a politikai osztály ne iparkodott volna megfelelni az új alkotmány megalkotására vonatkozó, az 1989-es alkotmány preambulumban szereplő – oly sokszor idézett – „előírásnak”. Az iparkodást mi sem jelzi jobban, mint hogy – különösen a 90-es évek második felében – számos alkotmánytervezet készült, amelyek közül több megjelent a nyilvánosságban is. Mint például a Horn-kormány 1995-ös alkotmánytervezete, amelynek preambulumból átolvasva meglepődve tapasztalhatjuk annak a 2011. évi új alkotmány „hitvallásával” rokon passzusait.² Kortörténészek feladata lesz egyszer összeszámolni, hány alkotmánytervezet készült az elmúlt több mint két évtizedben, s melyik, miért vallott kudarcot, illetve került az íróasztalok mélyére, amolyan kortörténeti relikviaként.

Mindezek alapján határozottan ki kell jelentenünk: nem fogadjuk el azt a közkeletű véleményt, miszerint a politikai osztály több mint húsz éven át nem is akarta elvégezni a rá testált feladatot, s csak amúgy félszívvvel (a sikerben nem

¹ Kis János így fogalmaz 1994-ben: „Hiányzik az a szimbolikus megerősítés, amit az új alkotmányos rendnek a sikeres forradalom döntő aktusai adnak. Nincs olyan közös alkotmányozó cselekmény, mely minden fél szemében kétségbevonhatatlanul érvényes volna, s mint össznemzeti vállalkozás betölthetné a legitimáló kezdet szerepét”. Lásd: A rendszerváltást lezáró alkotmány, Népszabadság, 1994. augusztus 19.

² A Magyar Köztársaság új alkotmányának koncepciója, a Magyar Hírlap különkiadása, 1995. június 2. A preambulumban koncepciójának szövegében a következőt olvassuk: „Új alkotmányunk preambulumban jelezni szükséges egyfelől a békés politikai rendszerváltás lezáródását, másfelől bizonyos területeken az új fejlődés felé való nyitottságot. A preambulumnak ugyanakkor ki kell fejeznie a magyar államiság több mint ezer éves fejlődésének hagyományait, illetőleg az alkotmányfejlődés egyetemes értékeinek figyelembevételével kapcsolatos elkötelezettséget...”.

is bírva) tárt a nyilvánosság elé különféle alkotmányszöveg-változatokat. Ezt a tények egyáltalán nem igazolják. A szándék megvolt. Az persze igaz, hogy a 2000-es évekre az alkotmányszöveg-tervezetek száma jelentősen csökken, s növekszik a kétely egy sikeres alkotmányozás lehetőségében (sőt egyre inkább: szükségességében), de ez a visszaesés nem a szándékok felől érthető meg elsősorban.

Hanem két másik nézőpontból. Az egyiket a rendszerváltás utáni pártverseny szerkezeti sajátosságaként, a másikat a politikai osztály *mentális* problémájaként írhatjuk le. Közülük a pártverseny szerkezete tetszik világosabbnak: az egymást követő kormánykoalíciók egyszerűen nem tudtak dűlőre jutni sem saját magukkal, sem pedig ellenzékükkel az alkotmányozás helyi értékét, tartalmát és formáját illetően. Megint csak a kortörténészekre váró feladat végigelemezni a talán legígéretesebb kísérletet (nevezetesen az 1994-98 közöttit), s megtalálni a halasztás pártpolitikai, kormányzati, hatalmi és egyéb összetevőit. Az bizonyos, hogy az alkotmányozás elmaradásában egyaránt közrejátszott, hogy (a) az MSZP önmagával, (b) a két koalíciós párt (az MSZP és az SZDSZ) egymással, (c) a kormánypártok a kormánnyal, (d) a kormánypártok az ellenzékkel képtelenek voltak dűlőre jutni. Anélkül, hogy e bonyolult tényező-együttest akár csak vázlatosan is megvizsgálnánk, csupán egyetlen összefüggésre érdemes rámutatni. Nevezetesen az alkotmányozási kísérlet makropolitikai *kontextusára*, arra, hogy ez a kontextus segítette-e avagy éppen gátolta az alkotmányozás kiteljesülését. Elvben ugyanis mind a két opciónak lett volna realitása. A pozitív opcióhoz nem kellett volna egyéb, mint hogy a kormány- és pártpolitikai arénában *ne* történjék az alkotmányozás folyamatát pszichológiailag keresztező kormányzati cselekvés. De történt, mégpedig az 1995-ös Bokros-csomag. A Bokros-csomag gazdaságpolitikai egyensúlyteremtő, sőt csődelhárító kísérlete persze nevezhető szükségszerűnek s valóban sok jót tett a magyar gazdaságnak³, ám a politika már csak olyan, hogy Bokros programjának kormány szintre emelésével megszűnt a kormány- és az ellenzéki pártok együttműködésének reális lehetősége. Miért? Egyszerűen azért, mert a Bokros-csomag egy rendkívül erős és karakterisztikus fordulat volt, amely az egyébként is kétharmados kormánykoalíció további erő-, sőt hatalmi koncentrációjaként értelmeződött az ellenzék számára.

Fogalmunk sincs, legfeljebb feltételezzük: ha nincs ez a csomag, az ellenzék (egy részével) közös alkotmányozás feltételei talán könnyebbek lettek volna. A Bokros-csomag „árnyékában” azonban a kormányoldal hiába tett – egyébként fontos – gesztust, amikor az alkotmány elfogadásának kétharmados arányát önként *háromnegyedre* emelte. Ez a gesztus azonban nem preferencia-tisztázást, hanem – zavart idézett elő, hiszen míg egyrészt megerősítette konszenzusos

³ Lásd erről Bokros nemrégiben írott cikkét: Két csomag, Élet és Irodalom, 2011. március 11.

alkotmányozási szándékát, másrészt ezt lerontotta a Bokros-csomag erőpolitikai (konszenzus nélküli) bevezetésével, s ez utóbbi pszichikailag ellehetetlenítette az előbbi cél teljesülését. Miközben tehát a koalíciós pártok pozíciójából egy sajátos munkamegosztás fakadt (az MSZP inkább a konszenzusos alkotmányozást, az SZDSZ inkább a makrogazdasági rendbetételt pártolta), a koalíciónak nem maradt elegendő erőforrása alkotmányozási szándékához tényleges ellenzéki jóváhagyást, bizalmat teremteni. Bármennyire szükségszerű volt is a Bokros-csomag a gazdaság és az ország egésze szempontjából, az alkotmányozás szempontjából bizalmi deficitet teremtett, s egyúttal lehetetlenné tette az MSZP konszenzusos stratégiájának kibontakozását. Mindez talán nem történik meg, ha az országot (54%-os többséggel) egy egypárti MSZP-kormány vezeti, csak-hogy – sok, itt nem részletezhető okból – az ország kormányzásába egy „potyautas” párt is bekapcsolódott, amely utóbbi kezdettől saját témái megvalósításáért küzdött a nagyobbik koalíciós párttal. Talán nem túlzás annak megállapítása, hogy a kettejük között folyamatosan zajló preferenciaharc értelmezése nélkül nem érthető az alkotmányozás halasztódása, napirendről való lekerülése sem.

Ám a koalíciós kormányzás szerkezetéből, a versengő preferenciák jelenlétéből fakadó problémákon túlmenően jelentkeztek intellektuális mulasztások is. Az alkotmányozás nem pusztán azért sorolódott háttérbe, mert azt hatástalanította az államcsőd elkerülésére bevezetett csomag, hanem azért is, mert a rendszerváltó politikai elit magatartásából nem is következett igazán egy új alkotmány projektje. Természetesen a rendszerváltó elitben voltak olyanok, akik tudták, hogy az 1989-es alkotmány „átmenetisége” után sürgősen meg kell alkotni egy újat, mert hiszen 1989-90 jó adag – főképpen szimbolikus – kérdést függőben hagyott, mint például a magyar társadalom tagjai közötti kohézió kérdését. Kis János – lábjegyzetben említett – korszakos cikke ennek a szemléletnek a történelmi dokumentuma, amely rámutat ugyan az átmenet sikerességére, de egyben a közös élmények hiányára is. Az új alkotmány megalkotása tehát nem pusztán jogtechnikai korrekció, hanem a szimbolikus összetartozás megerősítésére szolgáló politikai aktus is. Ám Kis javaslata egy „konzervatív típusú” alkotmányozásra nem talált meghallgatásra, s a 90-es évek második felétől az alkotmányozásnak a rendszerváltás hiányosságaira „gyógyírt” jelentő felfogása eltűnik a közbeszédből. Átadja helyét egy – nevezzük így – alkotmányos „állagvédelemnek”. Alkotmányozási sikertelenségéből kiindulva a (főképpen bal-liberális) politikai elit egyszerűen „elfelejti” az alkotmányozásra vonatkozó kötelezettségét, s kialakítja a hatályos alkotmány „jóságára” vonatkozó, s 2010-2011-ben különösen virulens nézőpontját, amelynek kulcsmondata: „Magyarországon nincs alkotmányozási kényszer”. Ami természetesen igaz. De amikor az 1989. októberi alkotmány preambulumba bekerült az a mondat, amely a jövőre nézve előírja egy „végleges” alkotmány megalkotását, szintén nem beszélhetünk kény-

szerről. Inkább az alkotmányozóknak ama érületéről, hogy munkájuknak közel sem az egészét végezték el. Az időben előrehaladva azonban mégis az az álláspont kerekedett felül, hogy az 1989-es alkotmány *kész* mű, szükségtelen változtatni rajta, vagy ha mégis, hát csak részleteiben.

Foglaljuk össze: az 1989-es alkotmánymódosítás (amit a közvélemény egy része egy új alkotmány elfogadásaként aposztrofál) „előírja” egy majdani végleges alkotmány elfogadását, ám a párt- és koalíciós pozícióharc szerkezete valamint egy mélyebben fakadó mentális deficit meggátolja ennek az előírásnak a teljesítését. A baloldal *konszenzust*, a liberálisok *reformot* akarnak, s ez a két szándék a kormányzás szintén kioltja az alkotmányozás komoly szándékát. A jobboldalra éppen csak átsodródott Fidesz ebben az időszakban még nem is igazán foglalkozik az alkotmányozással – szórványos megnyilvánulásai azonban már későbbi véleményét előlegezik meg: *végleges alkotmányt* kell adni az országnak. De persze ezek az álláspontok korántsem olyan letisztultak, mint tíz évvel később. Ráadásul az alkotmányozás projektjét a 2000-es évek elején elsodorják más témák: a Medgyessy-féle jóléti rendszerváltás és a köztársaság megerősítése, az EU-csatlakozásra való felkészülés vagy az euro bevezetése. Pedig – témánk szempontjából – volna itt mit tisztázni: 1. Mi következik abból, ha a bal-liberális álláspont nevében – konszenzus híján – feladjuk az alkotmányozást? 2. Mi következik abból, ha egy polgári-keresztény-nemzeti álláspont nevében elutasítjuk a konszenzus gondolatát és többségre kerülés esetére az ideiglenesség megszüntetését és „végleges” alkotmányt ígérünk?

Ezt a dilemmát csak akkor lehetett volna áthidalni, ha a politikai közösség egyáltalán komolyan veszi ezt a dilemmát. Ám a hazai demokratizálódásban nem igazán jön létre az a politikai közösség, amely a pártpolitikai kereteken túllépve foglalkozott volna az alkotmányozás kérdésével. Messzire vezetne, pedig alapvető kérdés: miközben a rendszerváltás során a liberális jogállam kiépítése nagymértékben megtörtént, alig fordítódott figyelem a társadalmi-emberi dimenziók megerősítésére. Ily módon az új alkotmány megalkotásának (a „közös élménynek”) az elmaradásában csak nagyon kevesen láttak veszélyt a politikai közösség (ki sem alakult) integritására. S pontosan azért, mert az egyén-közösség dimenzió nem is nagyon került előtérbe, nem csodálkozhatunk, amiért az alkotmányozás problémája egyszer csak *lekerült* a napirendről. Hiszen a csak nyomokban létező politikai közösség nem érzékelte, hogy egy „szimbolikus alkotmány” milyen többleterőforrást jelentene egy „technicista” alkotmánnyal szemben. Mint láttuk, az 1994-1998-as ciklusban az MSZP-SZDSZ-kormány még nagyon is napirenden tartotta, de képtelen volt megfelelni a maga elé tűzött *konszenzusos* alkotmányozás programjának. Az utána következő kormányok viszont nem is nagyon tűztek ki komolyabb célokat. Az első Orbán-kormány, a Medgyessy-kormány és az első Gyurcsány-kormány biztosan nem. Ezek, ha akartak is valamit kezdeni az alkotmányozással, nem akartak újrainyitni egy eleve kudarcra ítéltnek tekintett vitát.

Az MSZP 2006-os választási programja viszont 38. pontjában „váratlanul” ismét megígéri az alkotmányozást.⁴ Fogalmunk sincs, mi történik, ha Őszöd nem sodorja el – sok egyéb mellett – ezt az ígéretet. A tényt kell csak konstataálnunk, hogy a 2006-2010-es ciklusban az MSZP-nek – immár másodszor – esélye sem maradt alkotmányozásra. Ahogy 1994-98 között a Bokros-csomag „párhuzamos” meghirdetése teszi lehetetlenné az ellenzékkel közös-konszenzuszos alkotmányozást, ugyanúgy 2006-ban az Őszödi beszéd nyilvánosságra kerülésével szűnik meg az ellenzékkel való bármilyen kooperáció lehetősége. Persze fordítva is érdemes végiggondolnunk a dolgot: mindkét bal-liberális kormányban működhetek olyan erők, amelyek a „hivatalos” irányvonallal szemben alternatívát képviseltek, s nem voltak érdekeltek az ellenzékét is magában foglaló alkotmányozásban. Ezért aztán minden eszközzel akadályozták a hivatalos irányvonal érvényesülését.⁵ Ezen mozgások és belső iniciatívák ismerete nélkül – úgy hisszük – a Fidesznek az alkotmányozáshoz való viszonya sem válik érthetővé. De erről kicsit később.

Most még arról, hogy a fentiek megmagyarázzák ugyan, hogy miért *maradt el* az új alkotmány megalkotása az elmúlt több mint húsz évben, de nem szólnak arról, hogy egyáltalán miért *kell* új alkotmány. Három okból.

Az első az, hogy Kelet-Közép-Európa országaiban – Magyarország kivételével – az elmúlt két évtizedben új alkotmányok léptek hatályba. A tévedések elkerülése végett persze máris kijelenthetjük: ezen új alkotmányok korántsem oldottak meg egy sereg problémát, érdemük csupán annyi, hogy *létrejöttek*. Hol a parlamenti többség önmagában, hol népszavazással megerősítve fogadta el ezeket, de bárhogyan jöttek is létre, arról tanúskodnak, hogy az uralkodó politikai elitnek képesek voltak belátni: az alkotmányozás jóval több, mint jogtechnikai szabályozás, egy jól megírt alkotmány végső soron az adott közösség összetartozásáról, tehát az emberi dimenziók fontosságáról is mond valamit.

⁴ A szóban forgó 38. pontban a következő szerepel: „Új alkotmányt készítünk. A demokratikus jogállamiság kereteinek pontosítása, valamint a korszerű államszervezetre vonatkozó követelmények megjelenítése érdekében szükségesnek tartjuk a széleskörű társadalmi konszenzuson nyugvó új alkotmány elfogadását. Arra törekszünk, hogy tartalmában és szerkezetében korszerű alap-törvényünk legyen, amely a jelenleginél részletesebben szabályozza az állam szociális funkcióit, a konszenzusos demokrácia értékeit, valamint az uniós tagságból következő államszervezési követelményeket. Az új alkotmány tartalmazza majd az emberi jogok katalógusát, bővíti az állampolgári alapjogok körét, érvényesíti a gazdasági alkotmányosság követelményeit, és magába foglalja az érdekegyeztetés és a társadalmi párbeszéd intézményeit”. Sajnos, a „széleskörű társadalmi konszenzus” fogalma itt sincs kifejtve, illetve az Őszödi beszéddel a konszenzusos alkotmányozás teljesen ellehetetlenült.

⁵ Nem többről, mint óvatos hipotézisről van szó. Az MSZP politikai útjának egyik elemét a konszenzusra törekvés, másik elemét a „reformdiktatúra” adja. Érdemes végiggondolni, hogy a baloldali alkotmányozási szándékát hogyan keresztezte folyamatosan a „többségi” alapon nyugvó reformpolitika.

A második az, hogy a mostanáig hatályos alkotmány, sajnálatunkra, nem egy koherensen megírt, tartalmilag és stilisztikailag jól megmunkált szöveg. Ezer probléma van vele, többek között az, hogy magán viselve az átmenet lenyomatát, sok-sok fogalmazásbeli engedményt tesz az 1949-es előd-alkotmánynak, amely finoman szólva sem nevezhető jogállaminak. Így tehát annak a réGINEK a szellemiségét „sikerült” konvertálni a liberális demokrácia keretei közé. A rendszerváltók védelmében persze nagyon is fel kell hoznunk, hogy addig mentek el, ameddig elmehek, ám 2011-ben azt is látnunk kell, hogy kompromisszumaik ettől – mai szemmel – egy letűnőben lévő világnak tett engedmények, amelyeket, ha nem most, hát valamikor, de nagyon meg kell haladni.

Végül a harmadik: az 1989-es alkotmányszöveg készítői nem ismerték, talán nem is ismerhették fel az alkotmány szövegének szimbolikus erejét, s ezért nem is törekedtek arra, hogy olyan szöveget alkossanak, amely bizonyos kohézív funkciókat is betölt. A világ korábban elfogadott alkotmányai e tekintetben egészen más úton jártak; más országok preambuluma (mint majd e kötet tanulmányaiból is kitűnik) erősen érték- és közösségközpontúak. Azaz: a „preambulum-hiányos” 1989-es alkotmányt előbb-utóbb össze kellett egyeztetni a jelentős preambulum-töltettel rendelkező európai modellekkel.

De ez csak a dolog egyik oldala. Természetesen értjük, hogy van a dolognak egy másik dimenziója is, ez pedig az, hogy *ki és miképpen* önti formába a végleges(nek szánt) alkotmányt, melyik párt vagy kormány aratja majd le a dicsőséget. Nem az volt tehát itt a kérdés 21 évig, hogy „kell-e végleges alkotmány” (elvben ugyanis ebben nézetünk szerint mindenki egyetértett), hanem az, hogy merre-e bármelyik oldal is önmagában, akár nagy többséggel is megkockáztatni, hogy belevág. Mint láttuk, az MSZP-SZDSZ koalíció nem merete megtenni. De ha úgy lenne, ahogyan ma sokan mondják, hogy az új alkotmány nem is olyan nagyon fontos, s a régivel is elvagyunk gond nélkül, akkor vajon mivel magyarázható az, hogy – mint már utaltam rá – 2006. évi választási programjában az MSZP újra zászlajára tűzi a témát, s megígéri, hogy újból hatalomra kerülve új alkotmányt fogad el? Ez nem éppen arról szól, hogy lényegében mindegy, van-e vagy nincs új alkotmány! Az MSZP – igenis – *akart* alkotmányozni, de miután belátta, hogy nem tud, régi jó szokása szerint megbékélt az alkotmányozás nélküli – Eörsi István szavával szólva – „tovazötyögéssel”.

A Fidesz harcmódora egészen más. Ez a párt lényegénél fogva „forradalmi”. Rendszerváltó antikommunizmusa és mostani alkotmányozási hevülete szorosán összetartozik, merthogy közös bennük a felismert problémák kiiktatásának stratégiája. A Fidesz „megoldásokat” akar – hol a volt kommunisták, hol az általuk „kierőltetett” alkotmány eltakarításával. A konszenzus „bolsevik trükkjét” és a tovazötyögést egyaránt elutasítva ez a párt a hatalomvezérelt alkotmányozásban érdekelt. Ehhez – nem győzzük hangsúlyozni – érvet ad a kezükbe,

hogy az MSZP-s kormányok éppen itt, a „megoldások” szférájában, a többségi-hatalmi döntések következetességében voltak a legkevésbé hatékonyak.

De ezzel még mindig nincs vége. Mert konszenzus és véglegesség konfliktusa valójában a magyar pártpolitika közjogias történetének csak egy újabb állomása. Politikai értékvilágunk, alkotmányos jogérzékünk és ízlésünk szerint persze örülhetünk vagy bánkódhatunk a Fidesz „önálló” alkotmányozása miatt, de az, hogy ez a vita ilyen formában egyáltalán felmerülhetett, jelzi a nagyon erősen „velünk élő múltat”. Tévedés azt gondolni, hogy ebből a múltból mindig csak az egyik oldal (a jobboldal), „támad fel”, miközben a másik (a baloldal) intakt marad, és a progressziót képviseli. Ez így képtelen megközelítés. Igyekeztünk megmutatni, hogy az alkotmányozás témájában a koalíciós preferenciák közötti konfliktus miatt nem sikerült a baloldal szempontjainak megfelelő konszenzusra jutni, s a jobboldal ezt az „impotens” konszenzus-felfogást tagadva alakíthatta ki a maga „többségi” alkotmányozási krédóját, kielégítve a „véglegesség” után vágyók igazságérzetét. A „véglegesség” igazsága persze továbbra is, sőt egyre keményebben szemben áll a „konszenzusra vágyók” igazságával, s a kettő között – egyelőre úgy látszik – nem építhető híd.

Napjaink kérdése ugyanaz, mint az elmúlt két évtizedben mindig: vagy *soha* nem alkotmányozunk, vagy *úgy* alkotmányozunk, hogy az csak az ország (pillanatnyilag nagyobbik) felét elégíti ki. Erre célozva mondhattuk, hogy ez szintiszta közjogias politikai dilemma. Hogy ebből a közjogias világból valaha is ki tudunk-e mászni, egyelőre nem belátható. Sajnálkozva kell megállapítanunk, hogy a Fidesz „külön bejáratú” alkotmányával szemben – esetleges hatálytalánítása esetén – újra csak az eddig létező ideiglenes alkotmány reaktiválása jöhetne szóba. A magyar alkotmányozás sajnálatos vonása, hogy más alternatíva nem fejlődött ki.

Antal Attila

A preambulum ornamentikája és közjogi ereje

„[T]ermészetszerűen hozzátartozik a törvényekhez a bevezetés; továbbá, hogy ezek a törvények, melyek előttünk tűnnek fel, nem ilyen egyszerűen kettősek, hanem voltaképpen két külön dolog ez: a törvény maga és a bevezetése... Szerintem ugyanis e bevezetés azért hangzik el, hogy jóindulattal és ennek folytán fogékonyabban fogadja be a törvény rendelkezéseit az, akinek a törvényhozó szánta; épp ezért szerintem ezt bevezetésnek, nem pedig a törvény megokolásának lehetne helyesen nevezni.... a törvényhozó sem egész törvénykönyvének elejére, sem egyes törvényei elé ne mulasszon el bevezetést illeszteni.”¹

BEVEZETÉS

A preambulum mint a közjogi és politikai viták sarokpontja

Platón fent említett gondolatiból kiindulva a preambulum – ha az adott törvényt egyfajta retorikai produktumnak (is) tekintjük – nem más, mint *captatio benevolentiae*, vagyis a hallgatóság megnyerésére tett kísérlet. A preambulum tehát minden törvény fontos része lehet, de megléte nem kötelező, hiszen számos törvény preambulum nélkül kerül elfogadásra. A preambulum kifejezés a latin *preambulare* (‘elől járni’) szóból származik, s egyfajta előszóként, előbeszédként vonult be az alkotmánytani dogmatikába. Mivel a preambulum nem kötelező eleme a törvényeknek, így joggal feltételezhetjük azt, hogy az előszó szerepeltetésével célja van a jogalkotónak: el kíván mondani valamit az adott jogszabály szövegének közélése előtt, útmutatást kíván nyújtani az érintettek számára, esetleg a jogalkotás fontosságát és időszerűségét próbálja taglalni. Mindez abba

¹ Platón: Összes műve III. Európa Kiadó, 1984, 625, idézi Sulyok Márton–Irócsányi László: A Preambulum. In: Jakab András (szerk): Az Alkotmány kommentárja. I. kötet. Századvég, Budapest, 2009, 84.

az irányba mutat, hogy a preambulum egyfajta legitimációs erővel is bír, nem lehet véletlen tehát Platón tanácsa a preambulum szükségességét illetően.

Ha mindezt elfogadjuk az „egyszerű” törvényekre, akkor talán igaznak kell tartanunk a „törvények törvényére”, az alkotmányra nézve is. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű. Ugyan az alkotmányok preambulumai általában ünnepélyes jellegű kölcsönöznek az, de alaptörvények a cirkalmas és díszítő jellegű túl számos problémát is felvetnek: honnan kezdődik az alkotmánytörvény; valóban része-e az előszó az alkotmánynak; ha igen, akkor mi a preambulum közjogi szerepe és jelentősége; mi vezethető le a preambulumból magára az alkotmányra és az alkotmány egészének értelmezésére nézve? Vagyis az alkotmányok az néhány szavas vagy soros előszavai igen komoly közjogi és politikai viták forrásai is lehetnek – ahogy láthatjuk a 2010–2011-es alkotmányozás kapcsán is. A preambulum megítélése, rendeltetése tehát nem olyan egyértelmű, mint amilyennek elsőre látszik. A preambulum körül kibontakozó vitákon keresztül gyakran sokkal jobban meg lehet érteni az adott alkotmány születésének körülményeit, a szemben álló politikai vitapartnerek álláspontját, mint magának a főszövegnek az eltérő koncepcióiból. Végére is a preambulummal való foglalkozás felvet olyan kérdéseket is, hogy minek tekintjük magát az alkotmányt: közjogi vagy éppen politikai dokumentumnak?

Mindezek alapján a következőkben megkíséreljük körüljárni a preambulum alkotmánytani helyét több szempontból. Először is az *alkotmánytani dogmatika* segítségével vizsgáljuk meg a preambulumot, rávilágítva arra, hogy milyen eltérő olvasata lehet a preambulumnak a dogmatikában. Ennek segítségével pedig megkíséreljük kidolgozni a preambulum-értelmezések egy konszenzusos jellegét. Másodszor a *magyar alkotmánytörténet* preambulumait kutatjuk fel, bemutatva a magyar „preambulum-evolúciót”. Harmadikként mindezen tapasztalt alapján megvizsgáljuk a hatályos alkotmány preambulumát. Ehhez kapcsolódóan a magyar *Alkotmánybíráóság preambulum-gyakorlatát* tárjuk fel.

I. A PREAMBULUM AZ ALKOTMÁNYTANI DOGMATIKÁBAN

1. A preambulum szerkezete

A Kommentár szerzői szerint² a preambulumok öt fő szerkezeti egységből állnak általában: önmeghatározás, mandátum, célok és értékek deklarálása, történelmi narratíva, egyéb elemek.

² Sulyok Márton–Trócsányi László: A Preambulum. In: Jakab András (szerk): Az Alkotmány kommentárja. I. kötet. Századvég, Budapest, 2009, 121–124. (A továbbiakban: Kommentár)

A preambulumban szerkezeti elemek	Jelentősége, tartalma	Példa
Önmeghatározás	Az önmeghatározás azt mutatja meg, hogy ki alkotja a jogot, ki fogadja el alkotmányt. Ahogyan a Preambulum-projekt keretében rámutattunk: az EU-tagállamok preambulumaik meglehetősen sokféleképpen foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy valójában ki alkotmányoz, ki vagy milyen testület fogadja el az alkotmányt. A képviselői demokráciával általánossá vált, hogy a jogalkotást is a törvényhozások (speciális esetben alkotmányozó nemzetgyűlések) végzik. Ennek ellenére számos alkotmány nem felel meg a „népről” mint az alkotmányozás valódi alanyáról.	A német példa: „... a német nép, gyakorolva alkotmányos hatalmát, elfogadta ezt az alkotmányt”. A lengyel preambulumban a következőt találjuk: „...megalkotjuk a Lengyel Köztársaság Alkotmányát mint az Állam alaptörvényét.”
Mandátum	A mandátum utal a jogalkotói hatalom eredetére és terjedelmére.	Például a belga alkotmány a következőképp fogalmaz: „A belga nép nevében, a törvényhozás két kamarájának közös gyűlése az alábbiakat rendeli el.”
Célok és elvek deklarálása	A preambulumban megfogalmazott célok, értékek (béke, rend, szabadság, az emberi jogok védelme, függetlenség, jólét) adják a normaszöveg szellemiségét, alapvető tartalmát, megelőlegezik annak alapelveit.	A cseh preambulumban így rendelkezik „... a sérthetetlen emberi jogok és a szabadság szellemében, mint a hazája az egyenlő és szabad állampolgároknak, akik tudatában vannak a mások iránti kötelezettségüknek, és felelősségüknek az egész közösség irányában, mint szabad és demokratikus állam tagjai, ami az emberi jogokra és a civil társadalomra épül, mint az európai és a világ demokráciái családjának tagja, elhatározza, hogy közösen megvédi és fejleszti az örökölt természeti és kulturális, anyagi és szellemi javakat, elhatározza, hogy tartja magát a jogot őrző államnak az idők során bevált elveihez.”

<p>Történelmi narratíva</p>	<p>A történelmi narratív bemutatja az adott nép történetének alapvető fordulópontjait (tanulságos eseményeket, dicsőséges napokat és katasztrófákat), valamint az alaptörvény születésének körülményeit. A történelmi keretek említése adhat igazán emelkedett hangulatot az alkotmány-nak, történelmi távlatokba helyezheti az alkotmányozást.</p>	<p>A portugál preambulum szerint: „1974. április 25-én, a Fegyveres Erők Mozgalom, a portugál nép hosszú ellenállására támaszkodva, annak mélyen gyökerező érzéseit megértve, megdőntötte a fasiszta rendszert”.</p> <p>Az ír példa szerint „... mi, Írország népe, alázatosan elismerve kötelezettségeinket a mi Urunk, Jézus Krisztus iránt, aki átsegítette atyáinkat évszázados megpróbáltatásaikon, hálásan emlékezve hősi és lankadatlan küzdelmükre, hogy visszanyerjék nemzetünk jogos függetlenségét.” A lengyel preambulum a következő fordulattal él: „... hálás szívvvel őseinknek munkájukért, a függetlenség eléréséért nagy áldozatokkal folytatott küzdelmükért, a nemzet keresztény hagyományai-ban és egyetemes emberi értékekben megnyilvánuló kulturális gyökereinkért...”</p>
<p>Egyéb elemek</p>	<p>Egyéb elemek közé tartozhat az Istenre való utalás, valamint például szövetségi állam esetében az államalkotó tartományok felsorolása (pl. a német és a kanadai alkotmányban).</p>	<p>A német nép „Isten és ember előtti felelőssége tudatában” fogadja el saját alkotmányát.</p> <p>Az lengyel alkotmány a következő fordulattal él: „... mi, a lengyel nemzet – a Köztársaság valamennyi állampolgára, mindazok, akik hisznek Istenben mint az igazság, jószág és szépség forrásában, mindazokkal, akik nem osztoznak ebben a hitben, de tiszteletben tartják a más forrásokból származó egyetemes értékeket...”</p>

A Méltányosság Politikaelemző Központ *preambulum-projektje*³ nagyjából hasonló tematika mentén zajlott: felmértük az EU tagállamainak létező preambulumait (az EU 27 tagállamából 26-nak van írott alkotmánya, ebből 15-nek

³ <http://hvg.hu/cimke/preambulum+projekt>

van preambuluma), s ennek alapján összeállítottunk egy hét hétre szóló menetrendet, amelyben a fenti témakörökhöz hasonló ügyekben kérdeztük meg Olvasóink véleményét.⁴

Elemzési szempontjaink
1. Isten neve a preambulumban ¹
2. A kereszténységre való utalás a preambulumban ²
3. A Szent Korona a preambulumban ³
4. A történelem, a történelmi múlt a preambulumban ⁴
5. Értékekre való utalás a preambulumban (szabadság, egyenlőség, igazságosság, béke, szolidaritás, emberi jogok) ⁵
6. A nemzetközi környezet és az európai elköteleződés a preambulumban ⁶
7. Az alkotmányozás alanya. Ki alkotmányoz? Kapja, vagy megalkotja a politikai közösség az alkotmányt? ⁷

Ugyanakkor a projekt során mód nyílt arra, hogy a Kommentárban megjelent szempontokat kissé differenciáljuk. Többek között az Istenre való utalás lehetőségeit tovább tipizáltuk. Anélkül, hogy sorrendet vagy fokozatot állítanánk fel az alkotmányok között, látható a három karakter: Isten *deklaratív*, *pragmatikus* megjelenítése; Isten szerepeltetése a *nem hívőkre is tekintettel*; végül pedig egyfajta *imádságos preambulum*. A német alkotmány pragmatista módon szól Istenről, pontosabban a Mindenható előtti felelősségről: a német nép „*Isten és ember előtti felelőssége tudatában*” fogadja el saját alkotmányát. A preambulum egyetlen (ám igen fontos) aspektust, az Isten előtti felelősséget említi, vagyis az alkotmányozó német nép tudatában van annak, hogy elszámolással tartozik egy magasabb erőnek, s ez aláhúzza az alkotmány jelentőségét. A lengyel alkotmány preambuluma megpróbál egyensúlyozni az istenhívők és a más világnézetűek között, de egyúttal azt is feltételezi, hogy utóbbiak is hisznek egyetemes értékekben. A szöveg a következő fordulattal él: „... mi, a lengyel nemzet – a Köztársaság valamennyi állampolgára, mindazok, akik hisznek Istenben mint az igazság, jószág és szépség forrásában, mindazokkal, akik nem osztoznak ebben a hitben, de tiszteletben tartják a más forrásokból származó egyetemes értékeket...”. A lengyel alkotmány feltételezi a polgárok értékalapú gondolkodását, de nem várja el feltétlenül, hogy ezt mindenki Istenből vezesse le. Végül megemlíthetjük az ír és görög alkotmány imádságos hangulatát: „*A legszentebb Szentháromság Isten nevében, akié minden hatalom, és akitől mint végzetünktől, mind az emberek, mind az államok tevékenysége ered, mi, Írország népe, alázatosan elismerve kötelezettségeinket a mi Urunk, Jézus Krisztus felé, aki átszolgáltatta atyáinkat, évszázados megpróbáltatásaikon...*”. Az ír nép tehát Isten nevében alkotmányoz, sőt az alkotmányban a keresztény vallásra utaló elemek

⁴ Erről részletesen jelen kötetünkben: Lakatos Júlia: Párbeszéd a preambulumról, 123.

jelennek meg. A görög alaptörvény szerint a parlament a „*Szent, Egylényegű és Oszthatatlan Szentháromság Isten nevében*” alkotmányoz.

Figyelemmel voltunk arra is, hogy vannak olyan nemzeti sajátosságok, így nálunk a Szent Korona és a Szent Koron-tan, amely egyaránt besorolható a történelmi narratívába és az egyéb preambulumbeli szerkezeti elemek közé. Külön szempontként határoztuk meg az európai kultúrkörre és közössége utaló értékeket. Ennek kapcsán hangsúlyozni kell, hogy az uniós alkotmányok általában úgy oldják meg a kérdést, hogy a preambulumban az európai kulturális közösségre hivatkoznak (például a német preambulumban az országot az *„egyesült Európa egyenrangú partnereként*” határozza meg; a cseh előszó pedig Csehországot *„az európai és a világ demokráciái családjának tagjaként*” fogja fel, ezt követi maga az alkotmányszöveg, amely konkrétan utal az Európai Unióra, mint gazdasági-jogi integrációra). A preambulumban tehát elsősorban Európa közös kulturális-történelmi gyökereivel foglalkoznak – ezt a zátonyra futott európai alkotmányszerződés a következőképp határozta volna meg: *„Tudatában annak, hogy Európa olyan kontinens, amely a civilizáció megszületésének helyéül szolgált; hogy lakói, akik a legkorábbi idők óta fogva, egymást követő hullámokban érkeztek ide, fokozatosan létrehozták a humanizmus alapértékeit, a személyek egyenlőségét, a szabadságot és az értelem tiszteletét”*.

Végül megemlíthetjük, hogy a preambulumbeli mandátum kérdése is igen differenciáltan kezelendő. Az EU-tagállamok preambulumai meglehetősen sokféleképpen foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy valójában ki alkotmányoz, ki vagy milyen testület fogadja el az alkotmányt. A képviselői demokráciával általánossá vált, hogy e jogalkotást is a törvényhozások (speciális esetben alkotmányozó nemzetgyűlések) végzik. Ennek ellenére számos alkotmány nem felel meg a „népről” mint az alkotmányozás valódi alanyáról. Az európai preambulumban több lehetőséget kínálnak. Egyrészt ki lehet mondani azt, hogy az alkotmányt az erre felhatalmazott szerv fogadja el (így tesz például a portugál preambulumban). Elképzelhető, hogy az alkotmányt látszólag a nép fogadja el, de az alkotmányozó testületen keresztül, ahogyan ezt északi szomszédaink deklarálták: *„... a Szlovák Köztársaság polgárai képviselőink által elfogadjuk a jelen alkotmányt.”* Harmadszor igen általános az a fordulat, amely a polgárok jogaként határozza meg az alkotmányozást: *„... a német nép, gyakorolva alkotmányos hatalmát, elfogadta ezt az alkotmányt”,* vagy – a lengyel preambulumban – *„... megalkotjuk a Lengyel Köztársaság Alkotmányát mint az Állam alaptörvényét”*. Végül előfordul az is, hogy bár az alkotmányozó testület fogadja el az alaptörvényt, azt a nép megerősíti, adott esetben népszavazással (amiképpen a lengyel nép tette a maga alkotmányával 1997-ben, vagy ahogyan azt Lettország alkotmányának előszava előírja).

2. Értelmezési lehetőségek

A preambulum az alkotmánytani dogmatikában alapvető problémákat vet fel, s általános konszenzus nincs a kérdést illetően. A – fentiek nyomán – vita központi eleme az, hogy a preambulum része-e az alkotmánynak, mint jogszabálynak⁵, vagyis a preambulum szövege jogforrás-e az alkotmány fő szövegével együtt, vagy pedig csupán az alkotmány felvezetésére szolgál. A kérdés megválaszolására három értelmezési irány, lehetőség kínálkozik:

- A preambulum csupán *retorikai díszítőelem*, az alkotmány ornamentikája, s éppen ezért semmilyen (köz)jogi jelentőséggel nem bír;
- A preambulumnak *van jogi relevanciája*, a benne foglaltak jogi kötőerővel is bírhatnak;
- Végül egy „kényelmesebb” értelmezési lehetőség – egyébként ez a hazai dogmatikában is elfogadott nézett⁶ – a preambulum *értelmezési segédlet* az alkotmány szövegéhez.

Ha valóban elfogadjuk az első értelmezési irányt, úgy azt kell állítanunk, hogy a preambulum semmilyen jogi relevanciával nem bír, csupán bevezeti az alkotmány szövegét. A magyar alkotmány legújabb (2009-es) kommentárja megjegyzi, hogy maga Seneca is ezt a felfogást követte, amikor kijelentette: *„Legyen a törvény rövid, hogy a tudatlanok minél könnyebben megtartsák... Nincs előtte hidegebb, nincs alkalmatlanabb, mint az előbeszéd törvény.”*⁷ Csatlakozva a Jakab-féle Kommentár álláspontjához: ez az értelmezési keret kevésbé elfogadható, méghozzá csupán abból a triviális szempontból sem, hogy a preambulum ugyan nem része az adott jogszabály főszövegének, de mindenképp része (kodifikációs és jogszabályszerkesztési szempontból is) a jogszabálynak, így joggal feltételezhetjük, hogy a jogalkotó (alkotmányozó) alappal helyezett preambulumot a norma elé.

Utóbbival konkuráló álláspont az, hogy igenis van jogi relevanciája, konkrét jogit kötelezettségek származnak a preambulumba foglaltakból. Az alkotmány Kommentárja szerint⁸ ezt a dogmatikai irányt követi a francia és német joggyakorlat.

Harmadikként megemlíthetjük azt a köztes álláspontot, hogy a preambulum egyfajta értelmezési segédlet, amely felhasználható az alkotmány értelmezéséhez, de önálló magatartásszabályt nem fogalmazhat meg. A Kommentár a következőképp fogalmaz: *„Értelmezési segédletként azonban fontos szerepet játszik, hiszen meghatározza azokat az alapvető célokat, amelyeket a jogalkotó az adott*

⁵ Lásd erre Csink: 2005, 5.

⁶ Kommentár, 2009, 91., és Bragyova: 1995.

⁷ Lucius Annaeus Seneca: Vigasztalások, idézi Kommentár: 2010, 90.

⁸ Kommentár, 2009, 90.

*történelmi-politikai-jogi körülmények között szükségesnek tartott törvénybe iktatni, alkotmányos szinten szabályozni, s... nem önálló rendelkezésként, de kötelezően alkalmazandó jogértelmezési segédletként alkalmazandó.*⁹

Ezt az értelmezést fogadja el tehát a magyar alkotmánytani dogmatika, s ezt támasztja alá az Alkotmánybíróság gyakorlata is.¹⁰

Az első két értelmezési keret szilárd állásponttal rendelkezik arról, hogy minek kell tekinteni az alkotmányok preambulumát. A harmadik irány pedig közvetíteni próbál e kettő között közvetíteni, „jussón is, maradjon is” alapon. A preambulum nyilván nem úgy része az alkotmányoknak, mint az alkotmányos főszöveg. Ugyanakkor az is vitathatatlan, hogy maga az alkotmánytörvény tartalmazza a preambulumot. E három értelmezési irány nem reflektál arra, hogy *hogyan* lehet az alkotmány részének tekinteni a preambulumot. Éppen ezért vizsgáljuk meg azt az alkotmány formai és tartalmi jelentését, továbbá azt, hogy politikai vagy jogi dokumentumról van-e szó.

3. Preambulum: forma és tartalom határán

Az előbbiek alapján közjogi-tudományos konszenzus mutatkozik nálunk a tekintetben, hogy a preambulumnak (akár a hatályos, akár az új alkotmányra gondolunk) nincs direkt jogi kötelező jellege, sokkal inkább iránymutatásul szolgálhat, az alkotmány értelmezését segítheti. Ennek kapcsán azt azért mindenképp szögezzük, hogy a preambulum (csupán jogszabály-szerkesztési szempontból is) része az alkotmánynak. A jogszabály ugyanis a törvény számával kezdődik és a normát lezáró ponttal végződik. Ezt az elvet látszólag cáfolhatná az alkotmányok preambulumainak igen gyakori fordulata, nevezetesen az, hogy „az alkotmányozó a következőképp állapítja meg az alkotmány szövegét”. Vagyis az ilyen fordulattal élő preambulumból első olvasatra az a következtetést vonhatjuk le, hogy az alkotmány tényleges szövege csupán az előszó után következik.

A dilemma álláspontom szerint azzal oldható fel, hogy ha különbséget teszünk az alkotmány *formai* és *tartalmi* jelentése között. Formai értelemben az alkotmány magát az *alkotmánytörvényt* jelenti, vagyis a parlament, az alkotmányozó nemzetgyűlés által elfogadott jogszabályt, amelynek rész tartalmi értelemben az alkotmány, vagyis a preambulum (ha van egyáltalán ilyen) utáni rész. Tehát a preambulum formai értelemben része az alkotmánytörvénynek, de tartalmi értelemben nem része az alkotmányszövegnek¹¹. A preambulum

⁹ Kommentár, 2009, 91.

¹⁰ Erre lásd részletesen a IV. pontot (Preambulum a gyakorlatban: az Alkotmánybíróság értelmezése), valamint a 32/1991. (VI. 6.) és a 44/1998. (X. 14.) AB határozatokat.

¹¹ Lásd erre Bragyova András álláspontját: „... az alkotmány ünnepélyes bevezetője [...] különleges státuszú [...] része és nem rész az alkotmánynak.” Bragyova: 1995 29., idézi Kommentár: 2009, 91.

formai értelemben jogszabály. Ezt mutatja az is, hogy a megváltoztatásához alkotmány(törvény)-módosítás szükséges, vagyis csak egy új jogalkotói aktussal lehet belenyúlni a már elfogadott alkotmány preambulumába. További kérdés-ként merül fel, hogy ha formai értelemben jogszabály, akkor mit kell kezdenünk a tartami értelemmel: vagyis van-e jogi kötőereje a preambulumnak? Álláspontom szerint lehet ilyen, s ez a preambulum – már tárgyalt – tartalmától, vagyis a szerkezeti elemeitől függ. Vagyis a preambulum azon szerkezeti elemei, amelyek megjelennek a alkotmány főszövegében (többnyire ilyenek lehetnek a célok és értékek deklarálása; de ilyen lehet a preambulum önmeghatározása is, amely közjogi erővel mondja meg, hogy ki alkotja az alkotmányt; s meg merem kockáztatni, hogy ilyen lehet a mandátum is, vagyis a jogalkotói hatalom eredetére – a népszuverenitásra – való hivatkozás) közjogi relevanciával rendelkeznek. A preambulum egyéb elemeire (történelmi narratíva, az Istenre való utalás) pedig egészen jól lehet alkalmazni fenti formulát: az alkotmány szövegének értelmezésére kötelezően felhasználandó fordulatokról van itt szó.

Mindez persze nem változtat azon, hogy a preambulum az adott alkotmány retorikai és politika díszítőeleme is egyben, amely alkalmassá teszi arra, hogy olyan – politikailag kényes – témákat is megszólaltasson, amelynek jogi szempontból igen kevés relevanciája van. Ezen a ponton jutunk el ahhoz, hogy a preambulum (és persze az alkotmány) jogi és politikai jellegéről is elmélkedjünk.

4. Az alkotmány mint politikai és jogi dokumentum

Ahhoz, hogy közelebb kerüljünk a preambulum jellegéhez meg kell, hogy vizsgáljuk az alkotmány és a preambulum politikai és jogi jellegét. A preambulum tehát formai értelemben része az alkotmánytörvénynek, tartalmi értelemben csupán az alkotmány(szöveg) bevezetésére szolgál. Az alkotmány egyszerre mondható politikai és jogi dokumentumnak, s ez a kettősség jellemzi a preambulumot is. Az alkotmány elfogadása és tartalmi elemei feletti diskurzus, döntés politikai konszenzus eredményei. Az alkotmány hatással van a politikai rendszer alakulására. Ugyanakkor az alkotmány közjogi szempontból az adott jogrendszer alapja és talpköve, a többi jogszabály erre vezeti vissza létjogosultságát. A preambulumot is hasonló kettősség jellemzi. Jogi jellegét fentebb már bemutattuk: egyszerre lehet jogilag kötelező normatartalom hordozója és tartalmazhat kötelezően figyelembe veendő iránymutatás az alaptörvény értelmezésére nézve. Ezek mellett – ahogyan a mostani alkotmányozás is megmutatta – alkalmas arra, hogy a politikai csatározások középpontjába kerüljön, s olyan formulákat is magába olvaszthat, amelyek preambulumba foglalása elsősorban politikai szempontokat tükröz, s politikai szempontból „letudandó” feladatnak tekinthető (pl. utalás a Szent Koronára, a kereszténységre, Istenre). Vagyis a

preambulum díszítő jellege miatt ideális „gyűjtőhelye” lehet azoknak a jogilag nehezen megfogható és megfogalmazható elveknek és értékeknek, amelyeknek az alkotmány főszövegében való szerepeltetése kodifikációs szempontból nehezen lenne megindokolható. A probléma ott következik be, hogy ugyanezek az elemek (történelmi narratív, a preambulum egyéb elemei) kötelező értelmezési keretül is szolgálhatnak. Azt, hogy pl. Isten szerepeltetése, vagy a történelmi múlt egy fordulópontja (adott esetben 1956 vagy a rendszerváltás) mit jelent a preambulumban, vagyis, hogy értelmezési segédletként vagy csupán politikai deklarációként funkcionál már az alkotmányos gyakorlat (a közjogászok által kialakított dogmatika, az Alkotmánybíróság értelmezése) dönti majd el.

5. A preambulum jellege

Az előzőekből látható, hogy konszenzust lehet teremteni a preambulum dogmatikai értelmezési irányai között: *a preambulum tehát olyan retorikai ornamentikája az alkotmánynak, amelynek egyszerre lehet közjogi relevanciája (kötelező ereje) és kötelező iránymutató jellege az alkotmány értelmezését illetően, s egyben politikai deklarációs funkciót is betölthet.* A jogilag kötelező normatartalom esete foroghat fenn olyan preambulumbeli szerkezeti egysége esetén, mint az önmeghatározás, a mandátum, valamint a célok és elvek deklarálása – feltéve, ha ezekkel az alkotmány főszövege is foglalkozik (és persze akkor, ha ezt a dogmatika vagy az Alkotmánybíróság nem írja felül). Ha nem, akkor csupán kötelező iránymutatással állunk szemben az alkotmány értelmezését illetően. Ugyancsak kettős lehetőség forog fenn a preambulum történelmi narratívája és az egyéb szerkezeti egységek kapcsán: azt, hogy kötelező értelmezési segédletről vagy csupán jogilag nem releváns politikai deklarációról van szó, a dogmatika és az alkotmánybírósági gyakorlat dönti el.

A preambulum közjogi jellege a preambulum szerkezeti egységei szerinti relevanciában				
Értelmezési lehetőség	Jogilag kötelező normatartalom	Kötelező iránymutatás az alkotmány értelmezésére nézve		Politikai deklaráció, jogilag irreleváns
A preambulum szerkezeti eleme	Önmeghatározás Mandátum Célok és elvek	Önmeghatározás Mandátum Célok és elvek	Történelmi narratíva Egyéb elemek (Is-tenre való utalás)	Történelmi narratíva Egyéb elemek (Is-tenre való utalás)
	Az dönt, hogy szerepel-e a preambulum szerkezeti elemében foglalt fordulat az alkotmány főszövegében (persze a dogmatika és az Alkotmánybíróság ezt felülírhatja)		A gyakorlat (dogmatika, Alkotmánybíróság) dönt a kérdésben	

II. A PREAMBULUM A MAGYAR ALKOTMÁNYTÖRTÉNETBEN

A preambulum nem csupán a jogi dogmatika szempontjából jelentős, hanem üzenete lehet a korábbi közjogi időszakok előszavainak. Noha hazánkban csak 1949 óta van írott alkotmánya, s így alkotmányos preambuluma, a sztálinista alaptörvény előtt is van néhány jelentős, alkotmánytörténeti szempontból fontos előbeszéd. A következőkben ennek az „evolúciónak” a legfontosabb állomásait mutatjuk be.¹²

1222 – Az Aranybulla¹³

Az Aranybulla az egyike a legjelentősebb középkori közjogi dokumentumainak. Preambuluma történeti szempontból igen tanulságos.

„Előbeszéd

A szent Háromság egy Isten nevében.

1. § Endre, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galiczia és Lodoméria királya, örök emlékezetűl.

2. § A miért hogy országunk nemeseinek és másoknak is szent István királytól szerzett szabadságát némely királyok hol tulajdon haragjok bosszujából, hol gonosz, avagy önnön hasznokat szerető emberek hamis tanácsadásából, sok pontban hatalmasul megrontották vala, azért a nemesség gyakorta sürgető könyörgésekkel zaklatta felségünket és előttünk való királyai fülét az ország állapotjának megjobbításáról.

3. § Mi tehát az ő kérelmeknek mindenben eleget akarván tenni, kivel tartozunk is, jelesen azért, mert ez okon velek már gyakortább nem kicsiny keserűségre jutott ügyünk, a mit a királyi tisztesség tökéletes megtartásáért eltávoztatnunk illik, ez pedig senki más által nem lehet inkább mint ő általok: megadjuk mind nekik, mind országunk többi lakosinak azt a szabadságot, melyet a szent király adott.

4. § E fölött egyebeket is, az ország állapotjának épülésére való üdvös dolgokat, rendelünk ily módon:”

¹² Iránymutatásul a Kommentár, 2009 szolgált.

¹³ Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=504>

1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről¹⁴

Az 1920. évi törvény preambuluma különösen jelentős, mert egy korszakhatárt szimbolizál, s központi kérdésként foglalkozik az állami főhatalom jellegével és ad közjogi-kortörténeti leírást.

„A nemzetgyűlés, mint a nemzeti szuverénitás kizárólagos törvényes képvisellete, megállapítja, hogy a királyi hatalom gyakorlása 1918. évi november hó 13. napján megszűnt. Megállapítja továbbá, hogy Magyarországnak és társországainak a volt osztrák birodalmi tanácsban képviselt királyságokkal és országokkal fennállott feloszthatatlan és elválaszthatatlan együttbirtoklása a bekövetkezett események folytán megszűnt. A nemzetgyűlés mindezekből a tényekből folyó következmények megállapítását a békekötés utáni időre tartja fenn magának.

Megállapítja továbbá, hogy az 1910. évi június hó 21. napjára törvényszerűen összehívott országgyűlésnek képviselőháza az 1918. évi november hó 16. napján hozott határozatával önmagát feloszlottnak nyilvánította, főrendiháza pedig ugyanazon a napon tartott ülésében e határozatot tudomásul vette és tanácskozásait berekesztette, miáltal az országgyűlés működése is megszűnt. Mindezeknél fogva az állami főhatalom gyakorlása az alkotmány rendes formái között lehetetlenné vált.

Alkotmányunk alapelveinek megfelelően az 1919. évi augusztus hó 7. napja óta alakult ideiglenes kormányok a nemzethez fordultak, hogy a nőkre is kiterjedő általános, titkos, egyenlő, közvetlen és kötelező választójog alapján válassza meg az akaratának képviselőit hivatott nemzetgyűlést.

A nemzetgyűlési képviselőválasztások ennek folytán az ország mindazon részeiben megtartatván, amelyekben a választást ellenséges megszállás lehetetlenné nem tette, a megválasztott nemzetgyűlési képviselők az 1920. évi február hó 16. napján Budapesten az országgyűlés képviselőházának helyiségeiben egybegyűlekeztek és nemzetgyűléssé alakultak.

Az így megalakult nemzetgyűlés mindenekelőtt a következő törvényt alkotja:”

1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról¹⁵

A „kisalkotmány” szintén korszakos jelentőségű dokumentum, egy közjogi ars poetica, amely elsőként deklarálja a köztársasági államformát.

¹⁴ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7416>

¹⁵ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8219>

„Magyarországon 1918. november 13-án megszűnt a királyi hatalom gyakorlása. A nemzet visszanyerte önrendelkezési jogát. Négyszáz esztendőös harc, az ónodi gyűlés, az 1849-es debreceni határozat, két forradalom kísérlete és az ezt követő elnyomatás után a magyar nép újra szabadon határozhat államformájáról.

Az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójog alapján megválasztott Nemzetgyűlés most a magyar nép nevében és megbízásából megalkotja azt az államformát, amely a nemzet akaratának és érdekeinek legjobban megfelel: a magyar köztársaságot.

A köztársaság polgárai részére biztosítja az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait, a magyar nép számára a rendezett együttélést s a más népekkel való békés együttműködést.

Az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai különösen: a személyes szabadság, jog az elnyomatástól, félelemtől és nélkülözéstől mentes emberi élethez, a gondolat és vélemény szabad nyilvánítása, a vallás szabad gyakorlása, az egyesülési és gyülekezési jog, a tulajdonhoz, a személyi biztonsághoz, a munkához és méltó emberi megélhetéshez, a szabad művelődéshez való jog s a részvétel joga az állam és önkormányzatok életének irányításában.

Ezekről a jogokról egyetlen állampolgár sem fosztható meg törvényes eljárás nélkül és e jogokat a magyar állam valamennyi polgárának minden irányú megkülönböztetés nélkül, a demokratikus államrend keretein belül, egyformán és egyenlő mértékben biztosítja.

E cél megvalósítására Magyarország Nemzetgyűlése mindenekelőtt a következő törvényt alkotja:”

1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmánya¹⁶

Egy új rendszerváltás dokumentuma, amely élénken példázza nem csupán a jogi, de a történelemszemléletbeli fordulatot.

„A nagy Szovjetunió fegyveres ereje felszabadította országunkat a német fasiszták igrája alól, szétzúzta a földesurak és nagytőkések népellenes államhatalmát, megnyitotta dolgozó népiünk előtt a demokratikus fejlődés útját. A régi rend urai és védelmezői ellen vívott kemény küzdelmekben hatalomra jutva, a magyar munkásosztály, szövetségben a dolgozó parasztsággal, a Szovjetunió önzetlen támogatásával újjáépítette háborúban elpusztult országunkat. Évtizedes harcokban megedződött munkásosztályunk vezetésével, az 1919. évi szocialista forradalom tapasztalataival gazdagodva, a Szovjetunióra támaszkodva népiünk megkezdte a szocializmus alapjainak lerakását s országunk a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé. E küzdelem és országépítő munka már megvalósult

¹⁶ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8365>

eredményeit, országunk gazdasági és társadalmi szerkezetében végbement alapvető változásokat fejezi ki és a további fejlődés útját jelöli meg: A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA.”

1972. évi I. törvény az 1949. évi XX. törvény módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről¹⁷

Az 1972-es „alkotmányreform” leképezi a diktatúra egy újabb korszakának kezdetét.

„Magyarországot több mint egy évezreden át a nép munkája, áldozatvállalása, társadalomformáló ereje élte és tartotta fenn. Az államhatalom ugyanakkor az uralkodó osztályok eszköze volt a jogfosztott nép elnyomására és kizsákmányolására. Népünk nehéz küzdelmet folytatott a társadalmi haladásért, az ország függetlenségéért; számtalan megpróbáltatás közepette védte és őrizte nemzeti létünket.

Történelmünknek új korszaka kezdődött, amikor a Szovjetunió a második világháborúban kivívott győzelmei során felszabadította hazánkat a fasizmus elnyomása alól, és megnyitotta a magyar nép előtt a demokratikus fejlődés útját. A dolgozó nép a Szovjetunió baráti támogatásával újjáépítette a háború sújtotta, romokban heverő országot. A régi rend urai és védelmezői ellen folytatott küzdelemben a magyar munkásosztály – szövetségben a dolgozó parasztsággal, együttműködve a haladó értelmiséggel – kivívta és megszilárdította a dolgozó nép hatalmát.

A forradalmi harcokban megedződött munkásosztály vezetésével, az 1919. évi Tanácsköztársaság tapasztalataival gazdagodva, a szocialista országok közösségére támaszkodva népünk lerakta a szocializmus alapjait. Hazánkban uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. A régi helyén új ország született, amelyben az államhatalom a nép érdekeit, az állampolgárok alkotó erejének szabad kibontakozását és jólétét szolgálja. A magyar nép nemzeti egységbe tömörülve, a szocializmus teljes felépítésén munkálkodik.

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya kifejezi az országunk életében végbement alapvető változásokat, a társadalmi haladásért vívott küzdelem és az országépítő munka történelmi eredményeit.

Az alkotmány, mint a Magyar Népköztársaság alaptörvénye, biztosítja eddigi eredményeinket és további előrehaladásunkat a szocializmus útján.”

¹⁷ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8487>

III. A HATÁLYOS PREAMBULUM

A hatályos alkotmány preambulumát a 1989-es alkotmányos rendszerváltás alakította ki. Egészen pontosan az 1989. évi XXXI. törvény:

„A többpártrendszert, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés – hazánk új Alkotmányának elfogadásáig – Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg:”

A rendszerváltó tárgyalásokkor sokáig úgy tűnt, hogy nem lesz preambuluma az alkotmánynak, hiszen az alkotmányozók egy átmeneti konstrukcióban gondolkodtak, s ehhez igen nehéz lett volna egy magasztos preambulumot rendelni. A preambulum kérdése tehát nem a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon múltott, hanem azok eredményeit becikkelyező Országgyűlésen. Ez volt az egyik olyan alkotmányozási irány, ahol a parlament valódi alkotmányozóként lépett fel.¹⁸

A hatályos preambulum legjellemzőbb sajátossága az ideiglenessége, vagyis, hogy az új alkotmány elfogadásáig szól. Ennek értelmezésére két út kínálkozik. Vagy szó szerint vesszük a preambulumot és akkor valóban a deklaráltan, az 1949-es alkotmányt majdan leváltó alaptörvényig szól, vagy pedig elfogadjuk azt az álláspontot, hogy az alkotmány folyamatos (jogállami keretek között lefolyt) módosításai valóban új alkotmányt eredményeztek.¹⁹ Ezzel együtt a preambulum ideiglenes jellege túlhaladottá vált, ami persze nem jelenti magának az alkotmánynak az elavultságát²⁰, azonban a preambulum anakronisztikus jellege miatt igen könnyű összemosni azt az 1989-es konstrukció leváltásának gondolatával, s az új alkotmány szükségességét csupán a preambulumba való hivatkozásból levezetni.

Ha tovább vizsgáljuk a preambulumot, akkor azt láthatjuk, hogy a fentebb tárgyalt klasszikus preambulumszerkesztési elemek nem mindegyike található meg benne. Az *önmeghatározás* tekintetében csak annyit említ meg az előszó, hogy az Országgyűlés megállapítja Magyarország Alkotmányának szövegét, semmilyen további hivatkozást nem tartalmaz a szöveg. Jogalkotó hatalom terjedelme (vagyis a *mandátum*) is csonka: a népre, mint a jogalkotó hatalom letéteményesére való hivatkozás nem található meg a preambulumban, ugyanakkor a mandátum abból a szempontból világos, hogy egy ideiglenes alkotmány megalkotására szól. Érdemes megjegyezni, hogy a későbbi alkotmánymódosító

¹⁸ Lásd erre: Kommentár, 2009, 89., és Antal: 2010, 302.

¹⁹ Kommentár, 2009, 96.

²⁰ Kommentár, 2009, 99–100.

törvények preambulumai valamelyest bátrabbak, hiszen rendre alkotmánymódosító hatalomnak nevezik az Országgyűlést.²¹

A célok és értékek tekintetében – a jogállam mint cél mellett – három fontos kitételel találunk: a *többspártrendszer*, a *parlamentari demokrácia* és a *szociális piacgazdaság*. Mind a három olyan érték, amely ugyan kifejezetten nem szerepel az alkotmányban, azonban lenyomatuk, szellemiségük mégiscsak ott lebeg az alaptörvény egészén.

Célok és értékek a preambulumban	Alkotmányos kapcsolatok
Többspártrendszer	3. §, 19/B.§ (2), 28. § (5), 32/A.§ (4), 63. § (3)
Parlamentari demokrácia	Az alkotmányból kirajzolódó parlamentáris kormányforma: 33. §, 39/A. §
Szociális piacgazdaság	9. § (piacgazdaság)

A preambulum értékei levezethetőek tehát magából az alkotmányszövegből. Ebből a fentiek alapján az is következhetne, hogy direkt módon kötelező normatartalommal állunk szemben. De ahogyan említettük, ezt felülírja a hazai dogmatika és alkotmánybíróvási gyakorlat.

A *történelmi narratíva* áttételesen megtalálható a hatályos preambulumban: ezt jelezi az, hogy az Országgyűlés az alkotmányt a *békés politikai átmenet elősegítése* érdekében alkotja meg, s erre utal az említett értékek jellege is, hiszen a diktatúrából a demokratikus jogállamba való átmenet kardinális alapértékéről van szó.

Egyéb szerkezeti elemet nem találunk a preambulumban.

IV. PREAMBULUM A GYAKORLATBAN: AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÉRTELMEZÉSE

Amint arra felhívtuk a figyelmet, a hazai dogmatika preambulum-értelmezési főiránya (az előző irányadó értelmezési keret az Alkotmányra nézve) akár alakulhatott volna másként is, hiszen fennáll az az általunk támasztott előfeltétel, hogy a preambulum egyes rendelkezéseinek kötelező érvényéhez (közjogi relevanciájához) az szükséges, hogy kapcsolat legyen a preambulum és a norma-

²¹ Lásd az Alkotmány 2011. évi augusztus 11-i módosításának preambulumát: „Az Országgyűlés mint alkotmánymódosító hatalom a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény (a továbbiakban: Alkotmány) 19. § (3) bekezdés a) pontjában meghatározott hatáskörében eljárva a következő törvényt alkotja:”

szöveg között. A helyzet azonban másként alakult, és ebben nagy szerepe volt az Alkotmánybíróság értelmezésének.

Az Alkotmánybíróság időről-időre szembekerült olyan beadványokkal, amelyek a preambulum valamely fordulatára kívántak hivatkozni egy-egy jogszabály alkotmányellenessége kapcsán. A testületnek állást kellett foglalni a preambulum közjogi státuszát illetően. Az Alkotmánybíróság mindig is tisztában volt azzal, hogy a preambulum fontos alkotmányos értékeket hordoz, ám ezek relevanciájának megítélése a főszöveg tükrében korántsem volt zökkenőmentes. A 44/1998. (X. 14.) AB határozat, ABH 1998, 323. a következőt mondta ki: „A Magyar Köztársaság Alkotmányának az 1989. évi XXXI. törvénnyel módosított preambuluma félreérthetetlenül meghatározza a többpártrendszert, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítését mint alkotmányos célt.” Az Alkotmány preambuluma tehát fontos értékek hordozója, főként az Alkotmány főszövegével együtt értelmezve.

A testület általános álláspontját a preambulum tekintetében a 32/1991. (VI. 6.) AB határozat, ABH 1991, 146. fejtette ki: „Az Alkotmány 2. §-ának (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam. Ez a deklaráció nem hivatkozik a szociális jogokra. Az Alkotmány preambuluma – amelyből egyébként sem vezethető le direkt módon alkotmányos jog –, az alkotmányos szabályozást illetően fogalmaz meg célokat, így abból törvényi rendelkezések alkotmányellenessége közvetlenül nem következtethető.” Vagyis a preambulumnak közvetlenül nincs közjogi relevanciája, annak alapján alkotmányellenességet megállapítani nem lehet, csakis a főszöveg alapján. A preambulum tehát kizárólag az alkotmányszöveggel együtt értelmezhető, hiszen az alkotmányos szabályozásra vonatkozóan fogalmazza meg a célkitűzéseit.

V. A NEMZETI HITVALLÁS KÖZJOGI DILEMMÁI²²

A Fidesz-KDNP képviselői (mármint a két frakció összes képviselője) 2011. március 14-én terjesztette elő az új alkotmányra (pontosabban az Alaptörvényre) irányuló törvényjavaslatát, amely alapvető változást hozna a hatályos preambulumhoz képest. A preambulum, amelyet patetikusan Nemzeti hitvallásnak hívnak majd egyrészt merítve az európai preambulumok sajátosságából számos új témakört olvaszt ezentúl magába (főként azokon a területeken, amelyeket a Méltányossági is bemutatott a Preambulum-projekt keretében); másrészt pedig számos bizonytalansági tényezővel is megterhelheti közjogunkat.

Az immáron Nemzeti hitvallássá (egyfajta nemzeti imádsággá) átlényegült előbeszédet áthatja a vallásos szemlélet. Bár maga Isten a preambulum szöve-

²² Jelen írás szerkesztett formában megjelent a hvg.hu oldalon: http://hvg.hu/velemenyl/20110323_

gében nem kerül elő, de a rá való szakrális utalás egyfajta keretes szerkezetként öleli körbe az alkotmányt. Az Alaptörvény első mondata ugyanis a Himnusz első sora („Isten, áldd meg a magyart”), továbbá az alkotmány végén (a posztambulumban) a 2010. április 25-én összeült Országgyűlés képviselői kifejezik a következőt: „Mi, a 2010. április 25-én megválasztott Országgyűlés képviselői, Isten és ember előtti felelősségünk tudatában, élve alkotmányozó hatalmunkkal, Magyarország első egysége s Alaptörvényét a fentiek szerint állapítjuk meg.” A keresztény vallás történelmi keretek között kerül elő, hiszen a preambulum utal arra, hogy Szent István az általa megalapozott magyar államot a keresztény Európa részévé tette. Utóbbi folyományként deklarálja az előbeszéd a keresztény vallás nemzetmegtartó szerepét. Az új preambulomot tehát átszövi egy sajátos jogfelfogás és történelemszemlélet. A már említett államalapításon túl a preambulum szól a történeti alkotmányról is, amelynek vívmányait (ezt ugyan közelebbről sem az Alaptörvény, sem pedig annak indoklása nem határozza meg) a magyar nemzet tiszteletben tartja, sőt nem ismeri el annak az idegen megszállások miatti függgesztését. Ebbe a keretbe illeszkedik a Szent Korona, „amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét”. A preambulum történelmi ars poeticájának központi eleme a diktatúráktól való elhatárolódás, s ez az 1949. évi alkotmány érvénytelenné nyilvánításában csúcsosodik ki. A Nemzeti hitvallás komolyan veszi a Nemzeti Ügyek Politikájában és a Nemzeti Ügyek Programjában megfogalmazott elvárásokat, vagyis azt, hogy vissza kell adni az embereknek a reményt, az önbecsülést, az önmagukba vetett hitet. Éppen azért a preambulum már-már ódai magasságokba emelkedve szól a magyarság eredményeiről, büszkeségeiről és értékeiről (pl. az ország megmaradása, a szabadságért küldő őseink, nagyszerű szellemi alkotásaink, egyedülálló nyelvünk). Megjelenik továbbá az általános emberi értékek (emberi méltóság, egyéni szabadság, munka, szegények megsegítése, a jövő generációért érzett felelősség) iránti tisztelet, megbecsülés is. S nem marad el az európai érték-kontextus sem, igaz döntően ezt is itthoni keretben: évszázadokon át védtük Európát, tehetségünkkel és szorgalmunkkal gyarapítottuk annak közös értékeit; nemzeti kultúránk gazdag hozzájárulás az európai sokszínűséghez. Az alkotmányozó személye (vagyis, hogy közvetlenül a nép vagy annak képviselői fogadják-e el az alkotmányt) első ránézésre egyértelmű, hiszen a Nemzeti hitvallás a következőképp indul: „MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI, az új évezred kezdetén, felelősséggel minden magyarért, kinyilvánítjuk az alábbiakat”. Tehát elsöre úgy tűnhetne, hogy valójában a nép alkotmányoz, ad magának Alaptörvényt. A helyzet azonban koránt sincs így, hiszen a már említett epilógus világossá teszi, hogy a magyar nemzet tagjai valójában a 2010-ben megválasztott parlament képviselői.

A fentiek természetesen vitathatóak az alkotmányozás során, annál is inkább, hiszen például a Preambulum-projekt is nyilvánvalóvá tette, hogy a vallásos elemekkel átszőtt történelemszemlélet nem mindenkinek jelent közös minimumot. Egy azonban vitathatatlan: a Nemzeti hitvallás összeállítói felhasználták

az európai preambulumokat jellemző témaköröket és az ezekhez fűződő tapasztalatokat, mindezt persze egy sajátos „nemzeti mázzal leöntve”. Ha valami vitára és átgondolásra érdemes, akkor ez a sajátos „nemzeti máz” – semmiképpen sem a preambulum széles spektruma. Ennek alátámasztására célszerű három olyan sajátosságot megvizsgálni, amely a változatlan formában való elfogadása estén felesleges bizonytalansággal terhelné meg a preambulomot, továbbá az Alaptörvényen keresztül magát az egész közjogi rendszert.

Történeti alkotmány?

Az Alaptörvény – legalábbis az előterjesztett formájában – alapvető fordulatot hozhat a közjogi gondolkodásban, hiszen nem csupán tiszteletben tartja a történeti alkotmány vívmányait, de nem ismeri el annak idegen megszállások miatti felfüggesztését. Ezzel (valamint az alább tárgyalandó Q. cikkel) az alkotmányozó *helyreállítja a történeti alkotmányt*, amely a több évszázados magyar közjog jogszabályait és hagyományait jelenti. Az indokolás szerint ez az alkotmány az ország első egységes, demokratikus, írott Alaptörvényeként illeszkedik a magyar történeti alkotmány ezeréves történetébe (tehát maga is része annak). Hogy ez közelebbről mit jelent, pontosan mit kell történeti alkotmány alatt érteni, s hogyan kell azt alkalmazni, jótékony homályba vész, hiszen ezt sem az alkotmány, sem pedig az indokolás nem részletezi. A fő kérdés az, hogy az alkotmányozó egyfajta „nemzeti mázként” tekint-e a történeti alkotmány szerepeltetésére, vagy pedig ténylegesen beemeli az ezeréves jogi hagyományt a XXI. század jogrendszerébe. Ha utóbbiról van szó, akkor a 2012. január 1-jéig tartó felkészülési idő semmiképp sem lesz elegendő.

Érvénytelen is, meg nem is

Minden bizonnyal a legtöbb vitát kiváltó preambulumbeli fordulatok a következők: *„Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista 'alkotmány' jogfolytonosságát, amely egy zsarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk annak érvénytelenségét... Hazánk 1944. március tizenkilencedikén elveszített állami önrendelkezésének visszaálltát 1990. május másodikától, az első szabadon választott népképviselői megalkulásától számítjuk. Ezt a napot tekintjük hazánk új demokráciája és alkotmányos rendje kezdetének.”* Ezzel a törvényjavaslat tulajdonképpen érvénytelennek mondja ki a hatályos alkotmányt, de legalábbis annak érvényességét 1990. május 2-tól datálja. Ez felveti azt a hűsbavágó kérdést, hogy az új alkotmány elfogadása (2010. április 18.) és hatálybalépése (2011. január 1.) közötti időszakban miként kell tekintetni az 1949 óta érvényben lévő alkotmányra, mert ha illegitim a törvények törvénye, akkor ez megmérgezi az egész jogrendszert. Ezen a

ponton az Alaptörvény-javaslat súlyos ellentmondásba keveredik. Látszólag ugyan érvénytelennek mondja az 1949. évi XX. törvényt (beleértve annak 1989-es módosítását), de valójában kifejezi azt is, hogy ennek alapján zajlik maga az alkotmányozás: *„Záró rendelkezések 2. Az Alaptörvényt az Országgyűlés az 1949. évi XX. törvény 19. § (3) bekezdése a) pontja és a 24. § (3) bekezdése alapján fogadja el.”* (Megjegyzem: mind a két jogszabályhely az 1989. évi XXXI. törvénnyel került az alkotmányba). Vagyis a *beterjesztett preambulum és Alaptörvény-szöveg jelenleg ellentmondásban van egymással*, s ez ismét csak felveti a kérdést, hogy a retorikai forma vagy a közjogi realitás számít-e?

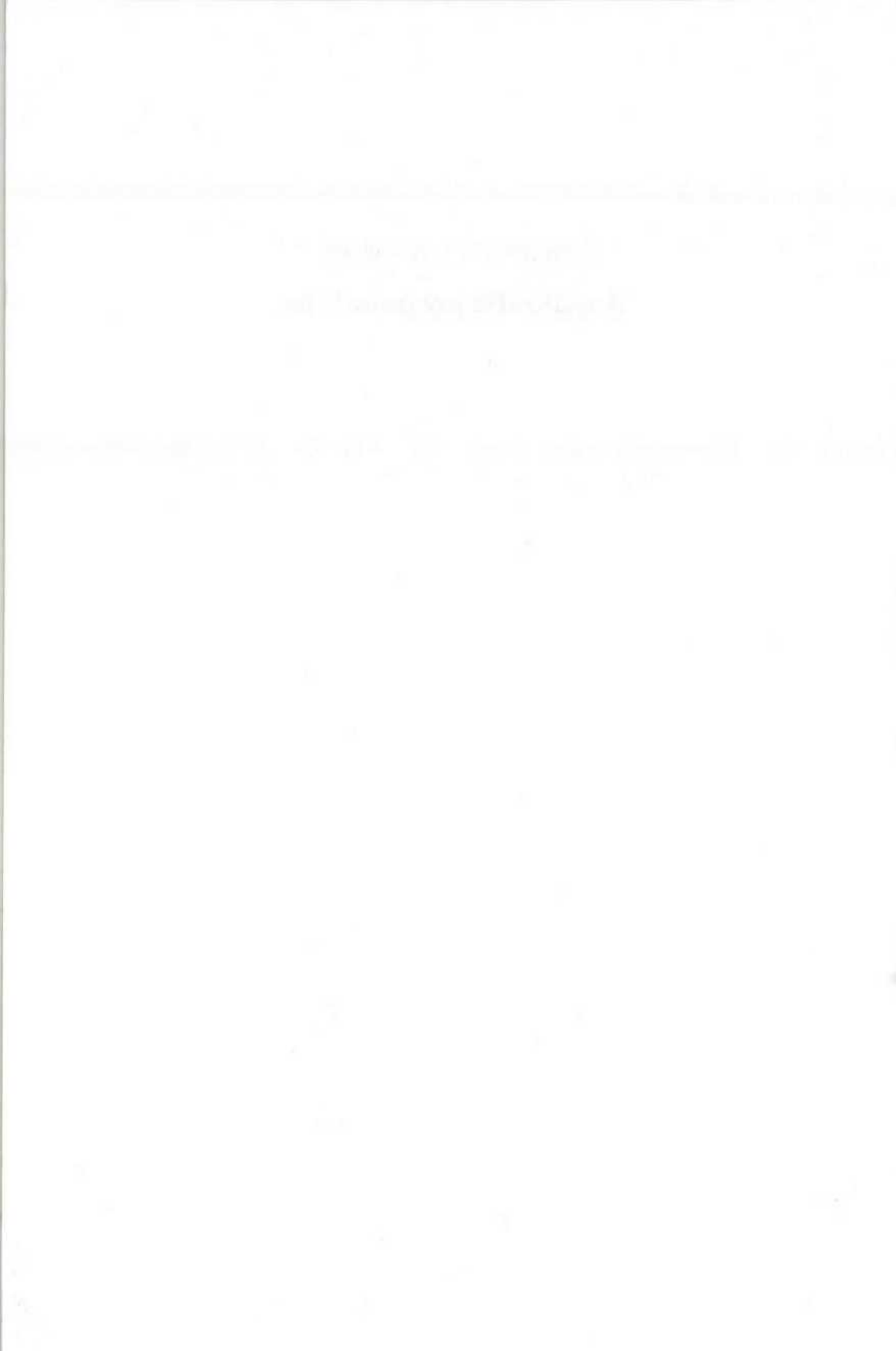
A Q. cikk

Végül, de nem utolsó sorban megemlíthetjük az Alapvetés című fejezet Q. cikkét, amely szerint: *„Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaiával összhangban kell értelmezni.”* Ez a cikk nagyon is előremutató, hiszen végre az alkotmány mondhatja majd ki a preambulum közjogi státuszát és funkcióját. A Nemzeti hitvallás rendelkezései tehát nagyon fontos értelmezési segédletként szolgálnak majd. A bökkenő azonban épp itt van, ha a fenti dilemmákat komolyan vesszük. A két igen jelentős és kiküszöbölendő preambulum-dilemma fényében biztos állíthatjuk, hogy a Nemzeti hitvallás jelen formájában nemhogy nem segít az alkotmány-szöveg értelmezésében, hanem súlyos konfliktusokkal terheli meg azt. Vagyis a Q. cikk nem töltheti be valódi hivatását, amíg a preambulum gyermekbetegségeit nem kezeljük.

Ha a Nemzeti hitvallást és az Alaptörvényt a tartósság igényével kívánja megszövegezni az alkotmányozó, akkor ezeket a dilemmákat mindenki számára megnyugtatóan kell rendezni, hiszen csak így lehet az Alaptörvény *„szerződés a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között”*.

Szentpéteri Nagy Richard

A szakrális preambulum

„Múzsza! – szólítja meg egy kevéssé ismert versében Berzsenyi az elérhetetlent, ki az ő hőjét hajdan szárnyaira emelte – vidd el karjaidon lobogó fákláddal az elzárt / régi sötétségnek titkos küszöbére, atyáink / szentelt hamvaihoz, te fedezd fel előtte hazánknak / hajdani héroit, kik bölcs intézetek által / a lebegő kormányt csendes révpartra vezetvén, / spártai erkölccsel s törvénnyel örökre lerakták / a magyar alkotmány bérctalpait a maradéknak.”¹

A magyar alkotmány bérctalpait hazánk hajdani hősei annak segedelmével rakhatták le az utókornak, akinek nevében és nevére egykoron államot alapítottak keresztény hitre tért elődeink. Ennek a névnek alkotmányba foglalása azonban egy seregnyi alkotmányelméleti és vallási kérdést vet fel, amelyeket érdemes megvizsgálni. Mert amiképpen a szépirodalom alkotásaihoz, azonképpen a közösségi alkotásokhoz is szükség kívánczik égi vezetőre, ám ha e segítség nemcsak fentről, de egyenesen legfelülről érkezik, számos teoretikus kérdést is tisztáznunk kell.

Ebben az írásban arról szeretnénk – hűsz tételben – normatív állításokat tenni, hogy hogyan kell megítélnünk egy alkotmány preambulumaának esetleges szakrális elemeit, ideérve mindenekelőtt a legszentebb név, Isten nevének említését. Ehhez az alkotmánytan elveit hívjuk segítségül, miközben a hit kérdéseire igyekszünk semleges nézőpontból tekintetet vetni.

Az ugyanis, „ki a maga vakmerő állításait a *való* fákláinak lenni hirdeti, igenis távol van a felvilágosodásnak azon lépcsőjétől, melyet az ember képes elfogadni. Ő gyűlöli vagy neveti, s kisebb-nagyobb mértékben igazságtalanoknak véli mindazokat, kik értelmétől különbözni fognának.” Kölcsey Ferenc ítélezik eképpen a *Töredékek a vallásról* című, a mainál nagyobb figyelmet érdemlő tanulmányában.

„Ismerjük meg értelmünknek gyengeségeit, s engedjük magunkat a szívnél és a relióiónak megtisztult érzelmeinél fogva vezetgetni. Ezen érzélem, mely nem nyugtalanít, mint az értelmi vizsgálatok, midőn megnyugtat bennünket, önkényt (értsd: önként) vezet a közönséges emberszeretetre és türelemre. Mert aki magában megnyugodott, az nem fog másban veszekedésnek tárgyait keresni.”²

¹ Berzsenyi Dániel: Horváth Ádámmhoz. In: Berzsenyi Dániel összes versei. <http://mek.niif.hu/00600/00614/html/vers02.htm>

² Kölcsey Ferenc: *Töredékek a vallásról*. In: Kölcsey Ferenc válogatott művei (szerk: Fenyő István). Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975, 431.

2.

Az alkotmányjog tudománya szép és fontos diszciplína, de az emberi és közösségi élet tudásának egészét természetesen nem öleli fel. Egy alaptörvény, bár rendszerint nagyobb ambícióval születik, mint egy közönséges törvény, többnyire még a közéletre vonatkozó legfontosabb szabályokat, vagy a hatalomgyakorlásból adódó legalapvetőbb konfliktusokat sem képes szabályozni, még kevésbé megoldani.

A világ alkotmányainak egy jelentős részét idecítálhatnánk annak bizonyítására, hogy a rosszul fogalmazott cikkelyeknek tulajdonképpen az tesz jót, ha lehetőleg nem tartják be őket (és bizony, az előző és a jövőendő magyar alkotmányból is idézhetnénk olyan passzusokat, amelyek normatíve nem jelentenek semmit). Az alkotmányok emberi kéz alkotásai: tökéletlenek, ellentétben Isten alkotásaival, amelyekre a hívő ember csodálattal tekint.

Jól tesszük hát, ha nem gondolunk túl sokat az alkotmányokról. A jó alkotmány arra való, hogy felelősségteljes, decens hatalomgyakorlást biztosítson egy olyan államban, amelyben a politika az alkotmány nélkül is felelősségteljes és decens. De természetesen az alkotmányalkotás ilyen körülmények között sem felesleges vállalkozás. Sőt, csak ilyen körülmények között van valódi értelme.

Mert ha a nép szava feltétlenül Isten szavának volna hallható, nem volna szükség alkotmányra, amely a demokratikus többségi akaratot korlátozza – a jog uralmának biztosítása érdekében. Az alkotmányt arra találták ki, hogy a kormányzat akkor se lehessen teljesen szabad, ha a nép elsöprő többségét képviseli. A felelős kormányzat limitált kormányzat: hatalmát azért kell korlátozni, hogy az általa képviselték szabadok lehessenek.

Ezért az alkotmány megfogalmazói nem kis felelősséget viselnek. Felelősségük nem azzal érvényesül, hogy a következő választásokon leváltják őket, hiszen az alkotmány megalkotója (teoretice) maga a nép.

Ezt a felelősséget csak általánosan lehet megfogalmazni: a jóra törekvés, a jó munkára való igyekezés, a – ha nem is a tökéletesre, de – lehető legjobb alkotásra való igyekezet követelményével. Ennek lehetősége a történelemre, a következő nemzedékekre, vagy éppen Istenre való hivatkozás, vagyis arra utalás, ami, akik vagy Aki előtt ez a felelősség érvényesül.

Nincs az az elvakult, fanatikus vallási fundamentalista, aki egy jogállam alkotmányának testében, a törvényekben minduntalan Isten nevével akarna találkozni. De a törvények törvényét, a legfőbb jogszabályt, az alkotmányt általában nem a törvényhozás hozza (hanem a nép), s nem is közönséges eljárással. Az alkotmányozó hatalom felett pedig semmi hatalom nincsen, legfeljebb az egyén és a közösség önkorlátozása, erkölcsse, felelőssége.

A hívők ezt a hatalmat Istennek nevezik. Nemcsak a keresztény hívők, hanem sok más vallás hívei is. Máshogy is lehet ezt nevezni, de valahogyan nevezni kell, mert van.

Persze e nevet nem kell feltétlenül belegyömöszölni egy preambulumba. Ki-váltképp akkor nem, ha nincs körülötte konszenzus.

Ám a nem hívőknek tudniuk kell, hogy ez a név magát az életet jelenti annak, aki hisz benne. Aki pedig nem hisz benne, annak ez a név, s e névnek az alkotmányba (vagy a nemzeti himnuszba) emelése nem jelent semmit. Annak – ahogy himnuszunk szerzője írta a himnusz születésével szinte egyidőben – „sem nem rossz az, sem nem jó: mind csak hiábavaló”.³

Mint ez az írás is.

3.

A keresztény ember világképében az élet erkölcsi törvényei magától Istentől származnak. E törvények tekintélye Alkotójuk autoritásából, illetve a jutalmazás ígéretéből és a büntetés fenyegetéséből táplálkozik. A keresztény ember számára nehéz elképzelni, miért cselekszi a jót az, aki az erkölcsi törvények eme eredetét nem fogadja el; mi viszi jóra azt, aki nem fél és nem remél; egyszóval: miben hisz, aki nem hisz. Ezt a nehézséget más vallások hívei is hasonlóan átérzik, legfeljebb az örök élet mibenlétéről vallanak eltérő elképzeléseket. A nem hívő ember számára ugyanakkor annak belátása okoz nehézséget, miért van szükségük a hívőknek Istenre ahhoz, hogy jók legyenek.

Mérvadónak vehető az a vélemény, mely szerint az egyén moralitása a büntetési fenyegetés és a jutalmazási ígéret nélkül, azoktól függetlenül ítélendő meg.⁴

Nincs okunk csodálkozni azonban azon, hogy a keresztény hívők és különböző felekezetű egyházaik – a hitet az üdvözülés útjának tartván – arra törekednek, hogy tanaikat minél többen megismerjék és elfogadják, s megtérvén a hit parancsai szerint éljenek. Ez megkérdőjelezhetetlenül legitim törekvés, a vallásszabadság sérthetetlen része.

A keresztény hívők olyan közösségekben szeretnének élni, amelyben a hit tételei elfogadottak. (Hitük legfontosabb parancsa pedig, mint tudjuk – legalábbis papíron –, a szeretet. Elvileg azt szeretnék, hogy a szeretetből a világban több legyen.) Mivel a hit alapján való életet az egyén érdekében állónak tartják, igyekeznek a hitet azok számára is vonzóvá tenni, akik köszönik szépen, nem kérnek belőle.

Ámde valamennyien kételkedők és keresők vagyunk. Valamennyiünknek vannak kérdéseink. Valamennyien tanulunk, szemlélődünk és épülünk – vala-

³ Kölcsey Ferenc: Vanitatum vanitas. In: Kölcsey Ferenc válogatott művei (szerk: Fenyő István). Szépirodalmi, Budapest, 1975, 76.

⁴ Lásd egyebek között: Dershowitz, Alan: Good Character Without Threat or Promise. In: The Power of Character (Szerk: Michael S. Josephson és Wes Hanson), San Francisco, Jossey-Bess, Inc, 1998, 268–275.

mennyire. A hívó ember sem fejezte be az igazság keresését, legfeljebb az igazság forrásával jött tisztába. De a hívők sem egyformák a hitben. Mindegyikjük máshol tart az egzisztenciális alapkérdések ugyanazon mezején, amelyen a nem hívők is járnak.

Az esély egyenlősége és a lelkiismeret szabadsága azt a feladatot állítja a közhatalom elé, hogy a megismerést, az útkeresést ne korlátozza, hanem engedje, hogy mindezt segíthessék azok, akik ezt feladatuknak tartják. Ugyanez a feladat áll a nem hívők előtt is: hagyniuk kell, hogy tegye a dolgát az, aki ez ügyben dolgozni akar.

Ha a nem hívő felnőtt ember olyan családnak a tagja, amelyben a családfő hűsvétkor áldást mond az ünnepi asztalnál, az ima ideje alatt elgondolkodhatik a világ folyásán vagy a legutóbbi futballeredményeken, vagy amin akar, de nincs oka úgy érezni, hogy nem tagja a családnak, amennyiben senki sem kényszeríti, hogy mormolja a zsoltoszmát, ha esze ágában sincs.

A nagyobb család tagjainak, hazánk polgárainak alapjogait eleddig egy olyan alkotmány védte (jól-rosszul), amelynek 75. paragrafusa Kölcsey imáját tette meg az állam himnuszává – Erkel zenéjével, s így rendelkezik az új alaptörvény is. És a nem hívő magyarok ugyanolyan meghatódottsággal énekelhetik a szöveget, mint a hívők, és nincs az a fanatikus ateista, aki a himnuszt az alapján törölné az alkotmányból, hogy az valójában Istenhez fohászkodó imádság, vagy – ahogy a címe is mutatja – himnusz.

Nem a vallásról, még kevésbé az egyházakról van szó, hanem a kötődésről egy – ha úgy teszük, kulturális – közösséghez és annak hagyományához. Arról tehát, hogy miért ne azonosíthatná magát mind a nemzeti közösséggel, mind pedig a tagadhatatlanul vallásos hagyományú és világi közjogi berendezkedésű magyar állammal az, aki nem hisz Istenben, és miért ne az, aki hisz, ha egyszer magyarnak tudja magát, akár polgára a magyar államnak, akár nem.

E köztársaság adófizetői között is találunk ugyanakkor (ha csekély számban is) királypártiakat, fundamentalistákat, anarchistákat, sőt talán olyanokat is, akik katolikus államegyházat szeretnének látni ebben az országban. Ugyanakkor változatos vallású vagy nem hívő honfitársaikkal együtt nagy többségük semmilyen gondot nem csinál abból, hogy szabadnapjai egy részét azokon az állami ünnepnapokon kell kivennie, amelyek vallási ünnepekhez kötődnek, ha senki sem szól bele, hogy az ünnepet ki hogyan üli meg vagy megüli-e.

Látni fogjuk, hogy közjogilag nincs jelentősége annak, vajon Isten neve szerepel-e a preambulumban vagy nem. Közjogilag még annak sincs igazán jelentősége, hogy egy alkotmánynak van-e preambuluma vagy nincs. A mértéktartó polgárok nagy része a kérdést a közjogi jelentőségéhez mérten kezeli, és nem foglalkoztatja magát ezzel az üggyel.

Így aztán a kérdést azok döntik el, akik számára ennek az ügynek érzelmi jelentősége van. De azokra kell bízni a döntést, akik a tolerancia értékét is magukénak vallják.

A toleráns ember erénye a türelem. Az nem tolerancia, ha eltűröm azt, ami számomra közömbös. Azt nevezhetjük toleranciának, ha olyasmit viselek el, ami számomra fontos. Ha fontossága ellenére fogadom el, hogy másnak más róla a véleménye. Ha tolerálok, hogy másnak olyan területen más a meggyőződése, világnézete, erkölcsi felfogása, szokáskultúrája, amelyen az én tudatos választásom különbözik az övétől.

Az útját, célját, küldetését kereső ember – hívő vagy nem hívő – szabad akaratának és szabad választási jogának tudatában fordulhat az egyházakhoz, köztük a keresztény egyházakhoz, vagy magához a katolikus egyházhoz is. Normálisan nem egyszerűen eltűri, elnézi vagy tolerálja, de egyenesen elvárja, hogy az egyháznak az erkölcsi kérdésekben határozott véleményük legyen – ezzel könnyítve az egyén egyes nehéz morális döntéseinek személyes súlyát.

A polgárok rosszul teszik hát, ha – mondjuk – az abortusz kérdésében engedékeny álláspontot várnak el – mondjuk – a pápától, és jól teszik, ha a megengedő szabályozást az államtól kérik számon. A nem hívők jól teszik, ha engedékenyen kezelik az egyházak evangelizációs törekvéseit, amiképpen – mondjuk – annak a mosópornak az agresszív reklámját, amelyet sohasem vennének meg. A hívők pedig jól járnak el, ha elfogadják, hogy azokat az értékeket, amelyeket maguk és a nem hívők is vallanak, a nem hívők nem Isten létezéséből vezetnek le.

De ez a tolerancia csak a jó forrására nézve követelmény. Magáról a jóról és a rosszról egy politikai közösségnek egységes állásponton kell lennie.

4.

„Azt akarom mondani, hogy én azt, aki túltette magát a jó és rossz különbözésének érzésén, nem mondom felvilágosodottnak; mert a főnek és szívnek felvilágosodása nem egyéb, hanem az emberi értelemnek s az emberi érzéseknek a lehetséges pontig vitetett kimíveltetésök. A religió tulajdonképpen nem az értelemnek tárgya. Van bennünk bizonyos érzelm, melyet religiói érzelmnek nevezhetnénk, mely szintűgy, mint a szépnek érzete, különböző emberekben különböző mértékkel találkozik.”⁵

Az ember természetét a Teremtő (vagy ha úgy tetszik, maga a természet) úgy alkotta meg, hogy beletette az igényt a természetfölöttire. Az ember sokszor akkor is a természetfölöttit hívja hivatkozásul vagy segítségül, ha nem is igen hisz abban, hogy hívása meghallgatásra talál, vagy éppen még abban sem, hogy van egyáltalán valaki, aki meghallja azt. Tudatosan persze az emberek Isten nevét általában akkor veszik a szájukra, ha vagy kifejezetten Őhöz szólnak,

⁵ Kölcsey Ferenc: Töredékek a vallásról. In: Kölcsey Ferenc válogatott művei (szerk: Fenyő István). Szépirodalmi, Budapest, 1975, 430.

vagy Órá hivatkoznak, hogy mondanivalójukat megerősítsék. Így keverik mondanójukba az Istent az alkotmányozók is.

Az alkotmányozás – mint maga az elnevezés mutatja – alkotó, létrehozó tevékenységet jelent (egyrészt), a teremtő tevékenység szerény mását. Nyilvánvaló, hogy ez jövőre irányuló tevékenység, olyasmi, aminek hatásával hosszú távon kell számolni. Érthető, hogy az alkotmányozók – felelősségük tudatában – jó munkát szeretnének végezni, sőt ez el is várható tőlük. A legtöbb halandó alkotmányozót ilyenkor hatalmába keríti az az érzés, hogy ő most valami nagyot fog alkotni.

Mármost szép hagyománya az emberi alkotások történetének, hogy a halandó alkotó ezt az érzést meg is kívánja fogalmazni. Ennek a szándéknak általában kevés értelmet és még kevesebb jelentőséget kell tulajdonítanunk: ártatlan dolog, amit elnézően veszünk tudomásul, de ha nem akarjuk, még tudomásul sem kell vennünk.

Amikor a halandó alkotó írásos alkotása elé úgynevezett invokációt fogalmaz, eltölti az alkotás nagyságának magasztos érzése, szétáradnak ereiben az önbi-zalom véresejtjei, de megérzi kicsinységét és korlátait is, és lelke oly magasra száll, ahol már akár magával a Legfőbb Alkotóval is találkozhat.

Ennél magasabbra nem lehet szállni. Legfeljebb itt lehet előadni, hogy a halandó alkotó segítségére, biztatásra, bátorításra szorul, mert isteni munkát vállalt magára: az alkotást.

Az alkotmányok alkotói az invokációt a preambulumba szeretik belefoglal-mazni, mert más lehetőségük nincs: a konkrét normaszövegbe az ilyesmi nem fér be, meg különben is úgy tanulta az ember, hogy az invokációnak a szöveg elején van a helye.

5.

A preambulum nem több, mint egyfajta bevezető, nagy lélegzetű előszó. Természetesen nincs elfogadott nemzetközi szabályzat arra, hogy mi kerüljön a pre-ambulumba, de van hagyomány, amely erre nézve útmutatást ad. Általános-ságban azt lehet mondani, hogy az alkotmányozó azt ír bele a bevezetőbe, amit fontosnak tart, lehetőleg olyasmit, amiről azt feltételezi, hogy hosszabb idő múlva is fontosnak fogja tartani.

Mindenekelőtt illően megnevezi önmagát (az amerikai alkotmány teremtette hagyomány óta a mindenkori alkotmányozó általában azonosítja magát a nép-pel), majd többnyire megnevezi azokat az értékeket, amelyek jegyében alkot-mányoz. Ezt legtöbbször az alkotmányozás okainak és céljainak megnevezése közepette teszi, olyanformán, hogy azért, mert a múltban bizonyos események történtek, és azért, hogy a jövőben bizonyos értékek és célok megvalósuljanak, felelőssége tudatában úgy ítéli meg, hogy alkotmányra van szükség, vagyis mintegy elmagyarázza, miért teszi, amit tesz.

Szokása az alkotmányozónak, hogy a múlt eseményeit rendszerint egyoldalúan, didaktikusan, egy általános mondanivaló alátámasztása érdekében említi, például azt hangsúlyozza, hogy az adott nép mindig is sokat harcolt a függetlenségért (az újabb alkotmányok közül az egyik legextrémebb példa a horvát alkotmány preambuluma, amely kisebbsajta történelmi esszének is beillik; nem jogállami alkotmányokról, például a castrói hosszúságú kubairól – és hazugságairól – most nem is szólva).

Mindezek tükrében értelmesnek tarthatjuk azt a kérdést, hogy egyáltalán szükség van-e preambulumra. Ami minket illet, azt a kérdést is értelmesnek tartanánk, hogy írott alkotmányra szükség van-e. E kérdések megválaszolása azonban most nem tartozik ránk, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy a világ legtöbb államának van chartális alkotmánya, és soknak közülük van veretes preambuluma, sőt újabb és újabb alkotmányok veretesebbnél veretesebb preambulumokkal mostanában is rendre születnek, a világ tehát a jelek szerint úgy ítéli meg, hogy alkotmány és preambulum kell neki.

Az alkotmánygondolat szabadelvű híveinek figyelmét legfeljebb arra lehetne felhívni, hogy amennyiben a semleges türelem a szakralitás mozzanatát kiveszi a preambulumból, látható tendencia mutatkozik arra, hogy az emberi természet valamit be akarjon oda tenni annak a helyére, és ez a valami leggyakrabban a nacionalizmus, ami az alkotmányozók számára kézenfekvő szokott lenni.

Tartunk tőle, hogy ezzel se járunk jobban. Egy magára valamit adó preambulum ugyanis, ha már van – mint fentebb utaltunk rá – nem lehet igazán szekuláris. Nem tud az lenni. Általában olyan magasztos, hogy az már-már nem evilági. Ezt fejezi ki az emelkedett, fennkölt, ünnepélyes nyelvhasználat, ami a preambulumok általános jellemzője.

A preambulum úgy tartozik az alkotmányhoz, mint előszó a könyvhöz. Belőle képet kapunk a szerzőről, az alkotás körülményeiről és céljáról, de nem tekintjük többnek, mint a könyvet magát. A jogállam alkotmánya akkor jó, ha a deklaratív, cirádás jókívánságok véget érnek a preambulum utolsó sorával, és magában a főszövegben (a könyvben) kizárólag pedáns, normatív, kötelező szabályokat találunk (nem úgy, mint a magyar alkotmányban).

Az alaptörvény normaszövege alapvetően meghatározza életünket, az alkotmány preambulumának azonban normatív hatása nincs – kivéve, ha szöges ellentétben áll a főszöveggel, mert az bonyolult értelmezési kérdéseket nyit meg, de aggodalomra ekkor sincs ok, az alkotmányos norma általában erősebb, mint az alkotmányalkotói vágy.

Némileg más lenne a helyzet, ha az alkotmányozók nem csupán Isten előtti felelősségük tudatában vagy Isten jelenlétében, de egyenesen az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében hoznák meg az alkotmányt, elidegenítve ezzel a nem keresztény hívek nagy tömegét attól az alkotmánytól, ami az ő nevükben is születik.

Az általános formulával azonban – anélkül, hogy túlzottan olcsó érvet fordítanánk a kifogással szemben – elfogadhatóvá tehető a szöveg, mert világos, hogy Isten általános nevének használata a keresztény, a zsidó és a muzulmán vallások hívei számára egyaránt befogadó, és nem kirekesztő jellegű, hiszen e vallásokban éppen Istennek ezen neve a közös „nevező”.

Isten általános nevének használata egy oldalra tereli Európa valamennyi jelentősebb vallásának híveit, és a vitát leszűkíti az ateistákkal való diskurzusra. Istennek egyes vallásokra jellemző megnevezése sértené más vallások híveit, de nem bántaná jobban az ateistákat, akik minden vallást elutasítanak.

Ugyancsak más volna némileg a helyzet, ha a szöveg nem egyes értékek forrásáról, hanem magukról az értékekről szólna. A szépséggel, a jósággal, az igazsággal és az igazságossággal még nem is volna baj (alkotmányosan amúgy is csak a legutóbbinak van értelme), és nincs gond a vallásos hagyománnyal sem, hiszen ennek létét senki sem tagadhatja el.

De ha például egy preambulumba az egyenlőség értéke is bekerülne, a konzervatívok okkal húzogathatnák a szájukat, hiszen ezt az értéket – ha az több mint esélyegyenlőség és a törvény előtti egyenlőség – a konzervatívok nem vallják (a mai magyar konzervatívok is így tennének, ha tisztába jönnének azzal, hogy mit vallanak).

Ha az egyenlőséget mint célt az alkotmányozók a szövegbe valamiképpen belefoglalmaznák, beleütköznének a szabadság korlátjába (mint a francia vagy a spanyol alkotmányozók, akik viszont ezzel nem törődtek), és érdekes diskurzus folyhatnék arról, mit kelljen tenni a cél eléréseért. Az egyetemes értékek egy része a hagyományos értékek más részének megvalósítását zárja ki, s ennek a közpolitikák gyakorlására is hatása van, nem úgy, mint az alkotmányozók vallási meggyőződésének, amelynek ilyen hatása nincs.

Mindezek nyomán tekinthetünk arra a kérdésre, hogy mi következik mindennapi életünkre, vagy akár csak az államélet aktorainak magatartására nézve abból, ha az alkotmány preambuluma – utalva Istenre vagy nem – megemlékezik a felelősségről, amely az alkotmányozót vezeti.

Sajnálható, hogy a válasz túl egyszerű.

6.

Nem kíván különösebb empátiát annak belátása, hogy a hívők számára miért lényeges az Isten előtti felelősségre utalás rögzítése egy fontos alapidokumentum preambulumban, hiszen elméletileg (hipotetikusan) az alkotmánynak ők is létrehozói, csakúgy, mint a nem vallásos polgárok. Azt gondolhatnók, hogy a nem hívő magyarok számára ugyanakkor ez a kérdés kevésbé fontos: számukra a tét legfeljebb az, hogy a preambulum egy seregnyi kiváló érték mellett

(igazságosság, szabadság, joguralom, demokrácia etc.) olyan értéket is megjelenít (a vallási dimenziót), amelyet ők nem oszthanak.

Tapasztalatunk azonban azt mutatja, hogy sokan nagyon határozott érveléssel utasítják el a vallási dimenzió pusztá említését is. Ellenérzésük figyelemre és megfontolásra méltó, de abból fakad, hogy egy ilyen ártalmatlan invokációba olyasmit is belelátanak, ami abban nincs benne.

Ha az ember például bepillant azokba az elektronikus levelekbe, amelyeket honfitársaink írtak egy internetes forumon annak kapcsán, hogy néhány évvel ezelőtt valamennyi keresztény világegyház ragaszkodott Isten nevének az akkor készülő európai alkotmányban való szerepeltetéséhez, ijesztő megállapításra jut: sok honfitársunk megbocsájthatatlannak tartja a gyűlölt egyházak tetteit, bárhogyan igyekezzenek is azok a bocsánatkéréssel. Az egyházakat – különösen a katolikus egyházat – ma jelentős ellenérzés veszi körül jelentős társadalmi csoportokban Magyarországon, egyáltalán nem feltétlenül az egyházak hibájából.

A néhány éve formálódó európai alkotmány preambulumaának megszövegezése ugyanakkor jó alkalom volt az emlékezésre is az Európai Unió szabad népei, polgárai és szabadon működő egyházai számára egyaránt. Mert egy alkotmányozás (egyrészt) mindig összefoglalása, lezárása is a múltnak.

A megértés feltétele az őszinteség, a bűnbocsánat és a bűnbánat. A múltat be kell vallani, hogy a harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés. Ez a munka valóban nem is kevés, s ebben a munkában az egyházaknak kétségtelenül élen kell járniuk. Híveik és a nem hívők egyaránt ezt várják el tőlük.

Krisztus egyháza vérzik és szégyenkezik. A keresztény egyházak képviselői az évszázadok során a tízparancsolat valamennyi pontját és alpontját sokszorosan, folytatólagosan és visszaeső jelleggel megsértették; sokszor és sokat vétkeztek gondolattal, szóval, cselekedettel és mulasztással. Vétkeznek ma is. Tévednek, elbuknak bizonyára majd holnap is.

Kölcseyhez visszatérve: „a kereszténység hosszú szenvedések által képzelte magát az ezredéig tartó fáradhatatlan pályára.” A szép fogalmazás nem szépíti meg a „hideg valóságot”: az őskeresztények sokat szenvedett, kicsiny közösségből kifejlődő világegyház mérhetetlen szenvedéseket zúdított az emberiségre: Európában és a világban irtózatot követelt el, s éppen Isten nevében.

„De mi előbbeni állításunknál maradunk” – erősíti meg Kölcsey. „Nem, a szeretetre méltó vallásban nincsen hiba. Feltételt a fáklya, hogy világoljon a vándornak; az őrült lekapta azt, s tartományokat perzsel fel általa. Felemelte magát az erőszak, s hitet parancsolt, s virtus színével leplezte bűnét, azt mondván: hogy emberszeretettől, s szánakozásból erőszakoskodott. Gyönyörű példái az emberszeretnek!”⁶

⁶ Kölcsey Ferenc: Kölcsey Ferenc: Töredékek a vallásról. In: Kölcsey Ferenc válogatott művei (szerk: Fenyő István). Szépirodalmi, Budapest, 1975, 429–430.

De a bűn története az egyénről szól. A bűn az egyéné, nem a hité, melynek nevében elkövetik. Amint megíratott, s másutt már idézve volt: „mindenikünk maga ad számot magáról az Istennek.” (Róm 14,12) „Hiszen mindnyájan oda állunk majd a Krisztus ítélőszéke elé.” (Róm 14,10)

Nem az egyház áll a földi bíróság előtt, s nem az egyház áll majd Alapítója ítélőszéke elé sem, hanem a szolgálai. És halljuk, ahogyan a katolikusok „elnézést kérnek” Teremtőjüktől naponta a liturgiában: „ne vétkeinket nézzed, hanem egyházad hitét!”

7.

A katolikus egyház régóta próbálkozik a vallási dimenzió „közjogiasításával”. Már akkor is az Isten előtti felelősségre, egyfajta általános kötelezettségre szeretett volna hivatkozni, amikor az unió politikusai még az alapvető jogok európai chartáját fogalmazgatták. Akkor nem sikerült elérnie, hogy a charta Isten nevét tartalmazza. Pedig ha akkor ezt elérte volna, később nem kellett volna új viták a kérdésről, mert az alapjogi charta egy az egyben beemelődött majd a lisszaboni szerződésbe, annak kitéphetetlen részét képezve.

Márpedig könnyű belátni, hogy az alapjogok chartájának logikáján belül ugyanolyan legitímen lehetett volna az Isten előtti felelősséggel foglalkozni, mint a lisszaboni reformszerződésben, ahová végül a szent név ugyancsak nem került be. Erre az adott volna lehetőséget, hogy a chartának szintén van egy veretes preambuluma, amely szintén beemelődött a szerződésbe.

A közjog azonban természetesen némileg más megközelítési módot kíván akkor, ha a szakrális elemet egy alkotmány, vagy ha egy alapjogi katalógus preambulumaiba igyekszünk belefoglalni, de mindkét esetben a felelősség a központi motívum. Ha a charta elfogadásakor a katolikus egyház és néppárti hívei sikeresen érveltek volna, akkor e felelősséget nem az alkotmányozó közösséghez, hanem az alkotmányban garantált jogaival öntudatosan élő egyénekhez kellett volna „telepíteniük”. Istent természetesen ebben az esetben is meg lehetett volna nevezni.

Márpedig az alapjogok katalógusát nem arra találták ki, hogy az felelősséget rakjon az egyének vállára, hanem éppen arra, hogy felszabadítsa az egyént a felelősségre vonhatóság alól azon a területen, amelyre a felelősségre vonás egyetlen legitím képviselője, a közhatalom nem léphet be.

Ezért az alkotmányok – ha jól szerkesztik őket – általában úgy járnak el, hogy az egyének – különösen, ha az az adott állam polgára – egyetlen általános kötelességet írnak elő, nevezetesen azt, hogy tartsa be a jogszabályokat, míg az államnak ugyanakkor megtiltják, hogy bizonyos jogszabályokat meghozzon. Ezért születnek alkotmányok és alapjogi charták szerte a világban – ha nem ez volna a céljuk, végképp nem volna szükség rájuk.

E dokumentumok az államot korlátozzák, nem az egyént, akit a többi norma éppen eléggé korlátoz úgyis. E dokumentumokat nem az állam hozza, hanem (elvileg) az államot létrehozó közösség, míg e dokumentumok alapján a többi normát az állam alkotja meg úgyis.

Rosszul járnak el tehát azok, akik egyéni, állampolgári köteleességeket szeretnének belefogalmazni az egyetlen olyan jogszabályba, amelyből azok kihagyhatók. Egy ilyen alapidokumentumban az egyéni szabadság korlátja csak az önkorlátozásra, a felelősségre való hivatkozással érzékeltethető.

Ezért gondolta úgy a katolikus egyház – helyesen –, hogy ebben a témában (is) hallathatja a szavát. Úgy vélte – ugyancsak helyesen –, hogy ez a fajta felelősség szakrálisan is megfogalmazható.

Ez igaz.

8.

Az alkotmányozó népet alkotó polgárok felelősségéről már az ENSZ alapidokumentuma, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata is megemlékezett közvetlenül a második világháború után, előírva az aláíró államok polgárainak, hogy egymás iránt (testvéri, vagy mondjuk úgy: felebaráti) szeretettel viseltessenek.

Nyilvánvaló, hogy ez nem olyan „kötelesség”, mint például az adófizetés (vagy mondjuk úgy: közteherviselés), és nincs olyan jogállami bíróság, amely előtt ennek megsértése megtámadható volna, de az is nyilvánvaló, hogy ugyanakkor alapját képezi az emberi együttélésnek, és senkinek sem árt (vagy használ), ha ezt egy fontos dokumentum kimondja.

Ez a fajta kötelesség rokon azzal a felelősséggel, amely az alkotmányozókat áthatja, midőn alaptörvény írására adják a fejüket. Nem több ez, mint annak belátása, hogy körültekintően, egymásra és az utódokra is tekintettel kell okosan, visszafogottan, felelősségteljesen dolgozni.

Ennek a felelősségnek számtalan alkotmányos megfogalmazása képzelhető el az „Isten jelenlétében” történő alkotmányozástól az „Isten előtti” vagy „Isten és ember előtti felelősség” hangsúlyozásáig. A heidelbergi Bogdándy Ármin szerint ez utóbbi tulajdonképpen nem más, mint „a jövő nemzedékek iránti felelősség” kifejezése, amely az általa javasolt formában világias megfogalmazása lenne annak a felelősségnek, amelynek szakrális „olvasata” is lehetséges.⁷

A lengyel alkotmány ugyanakkor szinte mindegyikét tartalmazza a lehetséges változatoknak. Latin-Amerika országai szintén felvonultatják szinte az összes szóba jöhető megoldást. A szövegváltozatok „jelentőségére” azonban vegyünk csupán két példát a nagyvilágból. Az egyik a kanadai, a másik a dél-afrikai példa legyen.

⁷ Lásd a firenzei Európai Egyetemi Intézet honlapját: www.eui.it

Kanada volt a világ első állama, amely – a hetvenes években – hivatalos politikájává tette a multikulturalizmus támogatását. Ennek megszámlálhatatlan következménye lett az ország mindennapi életére, még a hétköznapi emberek beszédmódjára is. Mindez azonban nem akadályozta meg az alkotmányozókat, hogy – egy évtizeddel később – a „honosított” kanadai alkotmány preambulumban hitet tegyenek Isten felsőbbrendűsége (szupremációja) mellett, és megerősítsék, hogy ez az elv a jogrend vezető elve.

Ezzel egy időben hirdették ki az alapjogi chartát, amely valósággal forradalmasította a jogi gondolkodást, bár a mindennapi életet nem tette „még szabaddá”. Annak a ténynek azonban, hogy a preambulumban néven nevezi Istent, az égvilágon semmi hatása nem lett, legfeljebb boldoggá tette azokat, akiknek ez fontos. Kanada a világ egyik – ha nem a – legszabadabb országa, ahol mindenki abban hisz és úgy él, amiben és ahogyan akar, és Isten ezt szótlanul nézi (az alkotmányból is).

Dél-Afrika első, a britektől kapott alkotmánya még azzal a mondattal kezdődött, hogy a jogszabályra „Dél-Afrika Törvény, 1909” néven lehet hivatkozni. Ez a brit törvények standard bevezetőjének tekinthető, a nemzetközösség tele van ilyen típusú mondatokkal. 1925-ben azonban egy nemzetibb és fundamentalistább rezsim kicserélte a bevezető mondatot egy másikra, amely így szólt: „Az Unió népe (mármint a Dél-Afrikai Unióé, persze) elismeri a Mindenható Isten szuverenitását és gyámságát”. Az új változat a jogászok számára azért lehetett érdekes, mert a szuverenitásnak indokolt, de alkotmányokban szokatlan értelmezésére adott lehetőséget, ámbar ebből sem következett semmi, legfeljebb az, hogy a fogalom veszített száraz tudományosságából, és ünnepélyesebbé terebélyesedett.⁸

Talán már nem kell mondanunk, hogy a lelkiismereti szabadságot nem ez a (később is változott) mondat határozta meg, hanem az alkotmány és a jogrendszer egésze, és néhány évtizeden belül Dél-Afrika a világ egyik – ha nem a – legvisszataszítóbb, rasszista államává vált, függetlenül nemcsak Isten alkotmányban való szerepeltetésétől, de bizony Isten feltehető akaratától is. Az ország hatályos alkotmánya ugyanakkor elhagyta a szóban forgó utalást, és nem kell mondanunk, hogy ennek semmi köze sincs ahhoz, ami Dél-Afrikában az elmúlt két évtizedben történt.

9.

Amidőn néhány évvel ezelőtt az Európai Alkotmányozó Konvent elkészítette sokat bírált alkotmánytervezetét az Európai Unió számára, a tervezet preambulumban az alkotmányozók utalást tettek a kontinens kulturális, vallási és humanista hagyományaira, de Isten nevének szerepeltetésétől a békes-

⁸ Lásd erről: Latham, R. T. E.: *The Law and the Commonwealth*. In: *Survey of British Commonwealth Affairs* (szerk: W. K. Hancock). 1. kötet, 1937, 533.

ség jegyében eltekintettek. Később a keresztény hagyományokra való utalás is kimaradt, s végül az egész projektből csak egy reformszerződés lett, amely szűkkeblűen bánik a szavakkal. A keresztény egyházak mindenesetre világossá tették, hogy ragaszkodnak ahhoz a szakralitásra való hivatkozáshoz, ami a preambulum későbbi szövegváltozataiból is kimaradt.

Márpedig Isten szerepeltetése az alkotmányban nem Istentől elrugaszkodott gondolat. Maga a pápa javasolta, hogy az Európai Unió akkoriban készülő alkotmányában, pontosabban alkotmányszerződésében, még pontosabban annak preambulumában az alkotmányozó utaljon Istenre, pontosabban Isten előtti felelősségére.

A jelek szerint a katolikus világegyház vezetői úgy tartották, hogy egy ilyen fontosságú dokumentumban Isten nevének említése nem minősült volna a mózesi második parancsolat megszegésének. Más kérdés, hogy a pápa és egyháza eredetileg nem abban a formában szeretne volna viszontlátni Isten nevét az alkotmány preambulumában, ahogyan azt az alkotmányozó konvent harminchárom néppárti képviselője, köztük a magyar Szájer József is – hiába – javasolta. Az általuk beterveztett szöveg ugyanis már eleve felismerhetetlenül messzire szállt az egyház eredeti szándékától, midőn így szólt: „Az unió értékeihez hozzátartoznak mindazok értékei, akik hisznek Istenben mint az igazság, az igazságosság, a jó és a szép forrásában, mint ahogy azokéi is, akik e hitet nem osztják, és ezen egyetemes értékeket más forrásból eredeztetik.”

A végül is elvetett, kompromisszumos szövegjavaslat jelentős példája volt a semmitmondásnak. Hogy a pápa nem ezt a változatot támogatta, azt annál is inkább gondolhatjuk, mivel a fenti szöveggel tökéletesen, szó szerint megegyező formula a pápa hazájában, Lengyelországban valóban bekerült a hatályos alkotmányba, és olyannyira nem nyerte el a lengyel katolikus egyház tetszését, hogy az egyház az alkotmánytörvény elutasítására szólította fel híveit az 1997 tavaszán megtartott népszavazáson. (A bojkott kevés sikerrel járt: csekély részvétel mellett a lengyelek csekély többsége éppen hogy, de igent mondott az alkotmányra).

E szöveg magyar változata – mint ismert – a magyar közjogtörténet lapjaira is rákerült, hiszen a 2010 nyarán elfogadott Trianon-törvény hasonló formulával hivatkozik a „képviselőkre”, akik elismerik, vagy nem ismerik el, hogy Isten a történelem ura. Az eredetileg is aggályos szöveg így vált önmaga paródiájává, száználmas erőlködéssé – egy nemes és ennél méltóbb ügy szolgálatában.

Pedig a lengyel alkotmány preambuluma tovább megy a fent idézett szövegnél. A hosszúra sikerült bevezető – egyéb szépségek mellett – említést tesz az ország kultúrájának keresztény gyökereiről, az ezeréves örökség megőrzésének és a következő nemzedékek számára való továbbörökítésének kötelességéről, sőt magát Istent is megnevezi még egy további helyen is, kimondva – megint csak kompromisszumos szövegezésre törekedve –, hogy az alkotmányozók felismerik Isten vagy saját lelkiismeretük előtti felelősségüket, amidőn az alkotmányt meghozzák.

Valójában ezek azok a fordulatok, amelyek átvételét a lengyel alkotmányból talán érdemes lenne néhány percre megfontolni, és nem az a szövegrész, amelyet Szájer Józsefék kiválasztottak (ám hogy miért éppen a legrosszabb mondatot sikerült kiválasztaniuk, annak vizsgálata talán megérne egy kis időt). A mondat persze nem kérdőjelezi meg az állam szekuláris jellegét, hiszen nem az állam értékeiről, hanem azon értékek eredetéről beszél, amelyeket a közösség polgárai vallanak, de – látjuk – éppen a forrás megnevezésével kerül bajba.

10.

Tény, hogy az európai integráció alapító szerződéseinek nem tartalmaznak vallásos utalást. Az is tény, hogy az unió tagállamaiban nincs nagy divatja a preambulumírásnak. A csatlakozásunk előtti tizenöt tagállamból nyolcnak egyáltalán nincs preambuluma, egynek pedig (az Egyesült Királyságnak) egyáltalán nincs chartális alkotmánya.

Ahol viszont van preambulum, ott van bizonyos kísértés a vallási elem beemelésére. (Spanyolország és Portugália elkerülték ezt a kísértést, mindketten valódi „szocialista” preambulummal rendelkeznek.) Írország kifejezetten a Szentháromság nevét szerepelteti alkotmányában, és Jézus nevét is felveszi a szövegbe. Görögország alkotmánya szintén „a Szentháromság nevében” született (és Jézus neve is feltűnik, ráadásul magában a „főszövegben”, a 3. cikkelyben).

Németország példáját a hazai liberális elemzők nem szokták emlegetni, pedig a német alaptörvény éppen abban az összefüggésben tartalmazza Isten nevét, amelyben egy alkotmánynak azt indokolt lehet tartalmaznia, midőn – mindjárt a preambulum első sorában – kimondja, hogy az alkotmányozók „Isten és ember előtti felelősségük” tudatában alkották meg művüket.

A franciák általában Franciaország világi jellegére hivatkozva elutasítják a vallásos elem alkotmányba emelését. Igaz ugyan, hogy a hatályos francia alkotmány a híres 2. cikkelyében az országot valóban „világi” államnak nevezi, de a preambulum hatályában fenntartja (egyebek között) az Ember és Polgár Jogairól szóló, 1789-ben született Deklarációt, amely – mint a szövegből kiderül – „a Legfőbb Lény jelenlétében és pártfogása alatt” született.

A jelenleg legújabb alaptörvénynek, a 2000. március 1-én hatályba lépett finn alkotmánynak egyáltalán nincs preambuluma, de a 2000. január 1-én hatályba lépett (nem EU-tag) svájcinak van, s ez tartalmazza is a kérdéses utalást: arról tudósít, hogy megalkotói „a Mindenható Isten nevében” és „a teremtés iránti felelősségük tudatában” hozták létre az alkotmányt. Hasonlóképpen szembe ötlük a nagy viták nyomán született, friss tiroli alaptörvényt, amelynek preambuluma szintén tartalmaz szakrális elemet.

Nem azt kell állítanunk, hogy a tiroli alkotmányozók jól döntöttek, amikor a szóban forgó utalást megtették, mint ahogy az sem állítható, hogy – mondjuk – a szomszédos tartomány alkotmányozói jártak el jól, amikor ilyen utalást nem vettek fel a preambulumba, és azt sem mondhatnánk, hogy a szövetségi alkotmány megalkotóinak volt igazuk, amikor úgy határoztak, hogy az osztrák alkotmány egyáltalán ne tartalmazzon preambulumot.

Azt kell csak állítanunk, hogy nincs az a muzulmán, buddhista, zsidó vagy ateista, aki a kérdéses preambulum(ok) alapján döntené el, hogy melyik tartományban kíván letelepedni, és nincs az a bíróság, amely előtt vallása szabad gyakorlásához való jogát ne védhetné meg, éljen akár Tirolban, akár Németországban, akár másutt Európában.

11.

A szóban forgó kérdésnek komoly köze van ahhoz, hogy milyen viszonyt alakítanak ki a vallási kisebbségek a tradicionális többséggel, a többségi nyelvvel és az ország vagy a tartomány kulturális hagyományaival, és mindezt érdekes is volna megvitatni, de a sokat vitatott kérdésnek (egy preambulum szövegezésének) a tényleges vallásszabadsághoz nincs közvetlen köze.

Az Európai Unió elkötelezte magát polgárai és minden egyén szabadságának garantálása mellett, ideértve a vallás szabad megvallásának, gyakorlásának, valamint a vallási közösségek létrehozásának és fenntartásának jogát. Az Európai Unió valójában amellett kötelezte el magát, hogy ezt a szabadságot megvédi. A tét nem a szekuláris államiság koncepciója.

Az lenne a tét, hogy a közhatalom, vagy annak valamilyen szerve vagy képviselője beleszólhat-e a vallás szabad gyakorlásába; a közhatalom állást foglalhat-e a törvényben nem tiltott erkölcsi magatartások megítélésében; az egyházak és vallási közösségek szabadon tevékenykedhetnek-e; illetve – állami feladataik ellátása során – a közhatalom különbséget tesz-e köztük és az állami szervek között: de ez a tét nem forog kockán.

Egyebek között éppen azért nem, mert Európa alaptörvényeiben is rögzíti az egyén lelkiismereti szabadságával összefüggő jogainak alanyi mivoltát, elidegeníthetetlenségét, sérthetetlenségét – mondhatnánk úgy is: szentségét. Függetlenül attól, hogy Isten neve szerepel-e az unió alkotmány szerződésének vagy valamely tagállamának preambulumban vagy sem. A lényeg vonatkozásában nincs tét: az Európai Unióban a vallásszabadságot nem fenyegeti veszély.

Az egyházak javaslatának elfogadásától liberális ellenzői a nem hívó emberek szabadságát és a kontinens multikulturális arcának elvesztését is féltik. A félelem nem indokolt. Európában a vallásosság hagyománya a nem vallásosak számára annyiban vállalható hagyomány, amennyiben hagyományként nem jelent többet az európai vallásosság kulturális örökségénél. Ez nem jelenti az európai egyháztörténet minden lapjának vállalását. Nem jelenti valamely egyház vállalását

sem. Még kevésbé a katolikus egyház tanításának elfogadását. A preambulum mégoly suta megfogalmazásából sem következik ilyen értelmezés. A földrészen továbbra is virágozhat a multikulturalizmus. A kérdésnek semmi köze a multikulturalizmushoz.

Ezernyi, ma is tapasztalható homogenizációs törekvés ellenére földrészünkön a szabad akarat biztosítva, a lelkiismeret szabadsága pedig garantálva és védve van. Előbbi maga Isten adta (vagy ha úgy tetszik: a természettől fogva jár), utóbbit az európai jogrend nem engedi elvenni vagy elvitatni.

Hívők és nem hívők helyesen teszik, ha a kontinens multivallásos és multikulturális hagyományainak akkor kelnek védelmére, ha azokat valaki vagy valami fenyegetni meri. Isten esetleges megemlézése valamely alkotmány preambulumában nem jelent ilyen veszélyt.

Ugyanakkor a hívők is helyesen járnak el, ha nem ragaszkodnak a legszentebb név mindenáron való szerepeltetéséhez. Isten neve benne van azokban az írásokban, amelyek a hívők számára a kétségtelenül nagy jelentőségű alkotmányoknál is fontosabbak.

12.

Az alkotmányelmélet egy seregnyi lehetőséget kínál azok számára, akik – indokkal vagy indokolatlanul – Isten nevét szeretnék egy alaptörvény preambulumába foglalni. Láttuk, hogy e lehetőségek némelyike szövegszerűen olvasható egy seregnyi európai alkotmány bevezetőjében: többek között a lengyelben vagy a görögben, de még a franciában vagy a németben is. (A kérdésnek semmi köze ahhoz, hogy az adott országban államegyház működik-e, vagy az állam és az egyház szétválasztása érvényesül.) Olyan alkotmányfogalmazási technikáról van szó, amelyek ötleteket adhatnak a magyar alkotmányozóknak arra nézve, miként fejezzenek ki olyasmit, ami a nem hívők számára nem kívánatos vagy legalábbis nem fontos, a hívők számára pedig (bizony) már-már kifejezhetetlen.

Ugyanakkor a témában eddig megszólalt hazai szaktekintélyek érveit összerakva elkeserítő tájékoztatlanság jelei tapasztalhatók: kiváló elmék képesek ijesztő gondolatokra jutni az alkotmány (és egyáltalán az alkotmányosság) mibenlétét illetően.

Az alkotmányjogászok sem siettek a közjogban járatlan közírók segítségére. A mai Magyarország sajnálatosan nem dűskál a közjog belső logikáját nehézségek nélkül értő hozzászólókban – legalábbis ebben a vitában. Még a nyilvánosság előtt szereplő alkotmányjogászok egy része is elviselhetetlen nézeteket vall az alkotmány fogalmáról, mibenlétéről és céljáról.

Mindez egy olyan országban történik, ahol tiszteletre méltó hagyományai vannak a magas színvonalú közjogi gondolkodásnak. Egykoron nemzedékek egész sora sajátította el a történeti magyar alkotmány nem könnyű (és nem is

mindig könnyen fellelhető) szabályait. Elődeinknek nem esett nehezükre pontos válaszokat találni a már szabályozott vagy éppen szabályozásra érett jogi kérdésekre. A magyar közjogi gondolkodás hosszú ideig a brit alkotmányos gondolkodással vetekedett és Európa élén járt. Nemcsak jogászaink tudása, de közmegegyezésünk jogi kultúrája, jogtudatossága és jogérzéke is fejlett és híres volt valaha.

Ebben az országban el kell mondani (mert többször megírták már az ellenkezőjét), hogy Isten nevének az alkotmány preambulumban való esetleges megemlézése semmilyen veszéllyel nem jár a szabadságra, és semmilyen következménnyel nem jár a jogrendszerre.

A bíróságok továbbra sem Isten nevében ítélnének, hanem az állam nevében – az alkotmány és a törvények alapján. Az állam tisztségviselői az alkotmányra, és nem Istenre esküdnek fel. A helyi önkormányzatok továbbra is az önkormányzati rendeletben kihirdetett területrendezési és településfejlesztési terv alapján döntenének – mondjuk – egy helyi muzulmán közösség templom-építési kérelméről, és a döntés megtámadható lenne a bíróságon. Továbbra sem lenne kötelező misére vagy hittanra járni. Továbbra is a nép maradna az állami szuverenitás forrása (Magyarországon). Továbbra is az állam, az alkotmány és a jog volna a szuverenitás hordozója, nem pedig Isten.

A bűncselekmény továbbra is bűncselekmény volna a büntető törvénykönyv alapján, és a bűnösség megállapítását továbbra sem befolyásolná az az örültség, hogy az elkövető netán isteni sugallatra cselekedett. A vallás (nemcsak valamennyi keresztény vallás) továbbra is szabadon volna gyakorolható, kifejezhető, hirdethető és terjeszthető. A vallástalanok továbbra is egyenlő jogokat élveznének vallásos polgártársaikkal. Továbbra is érvényesülne a jog előtti egyenlőség. Az állam szemében továbbra is megkérdőjelezhetetlen maradna az egyének morális egyenlősége. Az emberi méltóság továbbra is elsőszámú korlátja maradna az alkotmányos hatalomnak. Az ember és polgár szabadsága semmit sem csorbulna. Ezen a kérdésen senki se veszítene, és senki se nyerne semmit.

13.

Európában a hasonló kérdések kapcsán arról folyt a vita, hogy indokolt-e, helyes-e, kívánatos-e, ízléses-e, a más vallásúakkal illetve a vallástalanokkal szemben nem kirekesztő-e, ha egy alkotmány utal a keresztény hagyományokra, értékekre, illetve magára Istenre. Ez legitim, okos, indokolható, bár alighanem lezárhatatlan vita.

Magyarországon – sajátos módon – arról is vita zajlik, hogy az említett kiegészítések milyen közjogi következményekkel járnának az európai vagy a magyar jogrendszerre, az állam és az egyház szétválasztására, a vallásszabadságra, vagy egyáltalán: szabadságunkra nézve. Ez felesleges, indokolatlan és okatlan

vita. Ebben a kontextusban kell kimondani, hogy az említett kiegészítések semmilyen hatást nem gyakorolnának az említett szférákra.

Azt természetesen minden óvodás meg tudná mondani, hogy a katolikus egyháznak nyilván jobban tetszenék egy olyan preambulum, amelyben van Isten, mint egy olyan, amelyben nincs. (Jelezzük, hogy az egyháznak joga van megmondani, hogy mi tetszik neki, csakúgy, mint bárkinek vagy nekünk. A magunk részéről nem tartjuk feladatunknak, hogy előadjuk, nekünk mi tetszik.)

Van az alkotmányozó hatalom, és vannak az alkotmányos hatalmak. Hogy az előbbi mire gondolva hozza létre az utóbbiakat, annak nincs jelentősége az utóbbiak működésére. Azaz: hogy az előbbi tagjai (vagyis mi, valamennyien) miként vesszük igénybe az utóbbiakat, az nem függ attól, mire gondoltunk, amikor elfogadtuk az utóbbiak létrehozását, amiképpen – mondjuk – egy eskü esetében is az eskü tartalma számít, és nem az, hogy azt mire hivatkozva tették (lásd az *Isten engem úgy segélj*entől az *Isten bizonyig*, és még Isten tudja, meddig terjedő lehetőségeket).

Bizony, még közjogászok sem mindig fogják fel (fájdalom), hogy egy preambulumnak (ha már van) a tartalma a fontos (például a szabadság és az egyenlőség értékének együttes említése, amiből sok gond lehet, mégsem beszél róla senki, pedig az lenne csak a hasznos vita), és nem az, hogy ezen értékeket ki honnan és miből vezeti le. Röviden: az a fontos, mi következik az értékekből, és nem az, hogy miből következtek az értékek. Teljesen mindegy (ebből a szempontból), hogy ki mit gondol – mondjuk – az egyházak történelmi szerepéről: mindennek sem normatív hatása nincs, sem (egyébként) az általunk írtakhoz nincs köze.

Éppen, mert közjogilag a szóba hozott kérdés – még egyszer mondjuk – nem releváns, indokolt elgondolkodni azon, hogy miért ragaszkodnak hozzá, illetve miért ellenzik vehemenssen oly sokan. Álláspontunkat a kérdés közjogi jelentősége határozza meg. Ha bármilyen befolyásunk lenne a katolikus egyház álláspontjára (persze, hogy nincs), akkor arra biztatnánk a tiszteletre méltó egyházatyákat, hogy Isten nevének alkotmányos rögzítésére irányuló vitatott követelésüktől, ha csak lehet, álljanak el. Nem azért, mert javaslatuk esetleges elfogadása előrevetítené az állam és az egyház valamiféle újbóli összeborulását, hanem azért, mert (1) sokan ellenzik, (2) semmi nem következik belőle úgyse, és (3) nem ér annyit az egész.

Azt szeretttük volna, ha az egyház meggyőző erejét inkább akkor vetette volna latba, ha nehéz erkölcsi kérdésekben kell iránymutatást adnia, s nem egy olyan kérdésben tette volna kockára a tekintélyét, amin nem múlik semmi.

Hasonlóképpen azt szeretttük volna, ha az egyházi törekvések ellenzői is inkább arra az esetre tartogatták volna energiáikat, amikor valamely ügyben veszélyeztetve látják a vallásszabadságot, vagy egyáltalán: a szabadságot.

Most ilyen helyzet van.

14.

Az új magyar alaptörvény jelentős visszalépés az alkotmányos jogállam korábbi állapotából, megszületése nem a jogállam konszolidációját, hanem leépítését szolgálja. Szövege súlyos elvi és nyelvi hibáktól terhes, rendelkezései az alapjogvédelem szintjét nagymértékben leszállítják, a szabadság védelmére rendelt intézmények függetlenségét megszüntetik, az alkotmányosságot erodálják. Magyarország új alaptörvénye számtalan ponton szembemegy mindannak, amit az alkotmányos gondolat az elmúlt háromszáz év alatt Európában ki-hordott.

Hazánk intellektuális és morális állapotaira egyaránt jellemző, hogy a szabadság alkotmányának tudatos elveszejtése csak a súlyosságához alig mérhetően csekély ellenállást váltott ki a liberális demokrácia híveiből. Az európai unió csatlakozásunkat körülölelő egykori diskurzus, amely Isten nevének esetleges – meg nem valósult – alkotmányba emeléséről zajlott, hevességében összehasonlíthatatlan azzal a berzenkedéssel, amely az új magyar alaptörvény megszületését övezte, pedig teljesen világos, hogy a két esemény súlya között egy napon nem is említhető különbség van.

Tárgyunkat illetően ugyanakkor elmondható, hogy az új alaptörvény preambuluma irdatlan nehézség elé állítja az elemzőt. A fogalmazási kihívásokkal küszködő, nevetségesen túlírt, önleleplezően terjengős és ízléstelenül áhítatos, szenteskedően komolykodó és banálisan bőbeszédű „Nemzeti hitvallás” nemcsak a magyar helyesírás és nyelvhelyesség szabályaival, de az alkotmányosság értelmével is szembefordul. Ez a szöveg nem csak arra méltatlan, hogy egy valamirevaló alaptörvény előbeszéde legyen, de jószerivel arra is, hogy egy komolyan vehető elemzés tárgyát képezze.

Mindez nem érdemelne egyetlen szót sem, ha az alaptörvény ugyancsak számos ponton elrontott normaszövege egy árulkodó cikkelyében (mely előzetesen a Q nevet kapta) nem mondaná ki, hogy az alaptörvényt a „történeti alkotmánnyal” (sic!) és a preambulummal egységben kell értelmezni.

Ez a normatív kijelentés – a preambulumba vonatkozóan! – az alkotmánytan egyik legsikeresebb kijelentésének számítana, ha a preambulum világnézetileg semleges volna, miközben az absztrakció magas szintjén megfogalmazott értéktartalmát valamennyi polgár a magáénak vallhatná. De erről szó sincs.

Az új magyar alaptörvény előbeszéde távol áll a semleges nyelvhasználattól; nem az egész közösség, hanem annak egy részének nyelvén szól; nem a polgár nyelvét használja, hanem a nemzet nyelvét, és nem szekularizált nyelven beszél, hanem szakrális nyelven: nem arról van szó, hogy vannak benne szakrális elemek, hanem arról, hogy az egész Nemzeti hitvallás szakrális, de nivótlanul, igénytelenül, slendriánul és műveletlenül.

Nem feladatunk a szöveg teljességének bemutatása, csupán a legelső szóra, a legszentebb névre koncentrálnunk. Tárgyunkhoz illően Isten nevének helyét

keressük, és nem máshol találjuk meg, mint mindjárt a szöveg legelején, de nem invokációképpen, hanem idézetként. A nemzeti himnusz alaptörvénybe emelt legelső sorában.

15.

Csodálatos nemzeti imádságunkkal sok gond van. Először is nem jól értjük (a nyelvi vizsgálat világosan kimutatta: a szöveg helyes értelmezésében Istentől a versben nem azt kérjük, hogy áldásként jókedvet és bőséget adjon, hanem azt, hogy jókedvében és bőségesen áldja meg a magyart, arról nem is szólva, hogy a védő kart nem felé, hanem fölé nyújtja). Másodszor is nem jól énekeltük (Erkel zenéjében a „hozz rá” felszólításra nem két szótag, hanem három ütem esik, ezért az éneklők beékelnek egy plusz szótagot, de sokszor rossz helyre). Harmadszor a végét sokszor elunjuk (mert más nemzeti himnuszokhoz képest rendkívül lassú, ezért futballmeccseken és más sporteseményeken a közönség sok esetben nem képes kivárni a végét). Ráadásul gyönyörű elő- és utóhangjait ének nélkül kell végighallgatnunk (ami vigyázállásban, tétlenségre kárthatva sok honfitársunknak nehézséget okoz). Végül a tartalmilag, nyelviileg és zeneileg is szomorú hangulatot keltő művet hosszan kell hallgatnunk (más himnuszokhoz képest ugyanis hosszúságát tekintve is kiemelkedik a mienk a nemzetközi mezőnyből).

Mindennek magyarázata, hogy a mi himnuszunk valódi himnusz a szó eredeti értelmében, azaz ima, zsolozsma, templomi himnusz (vagyis *hymn*, és nem *anthem*) mintájára született, de ez csak újabb félreértést kelt (a vers eredeti alcímét – *A magyar nép zivataros századaiból* – totálisan félreértjük, rosszul tanuljuk, rosszul is idézzük, és ez ugyancsak történelmünk meg nem értéséről tanúskodik).

Ez a számos probléma a mindenkori magyar alkotmányozót is sok nehézség elé állította. A 2011. január 1-ig még hatályos alkotmány eredeti, 1949-es szövege nem rendezte a himnusz kérdését, nem adott legalitást a műnek, védelmét nem emelte az alkotmányosság szintjére. Nem is védte azt meg a hivatalos állam, kezdetben legfeljebb a zenéjét lehetett hivatalos ünnepeken hallani, dúdolni, „klerikális” szövege nélkül énekelni. Amióta azonban bent van az alkotmányban, azóta is rosszul van benne, és ezen nem változtat az új alaptörvény sem.

A hatályos és az új alkotmány egyaránt az egész költeményt (Kölcsey Ferenc Himnusz című költeményét) teszi meg az állam himnuszává Erkel Ferenc zenéjével, holott a versnek csupán első versszaka szolgál nemzeti és állami himnusként, a többi versszak megzenésítése nem is történt meg.

Ráadásul a költemény címét az alkotmány évtizedek óta rosszul adja meg, az ugyanis nem Himnusz, hanem Hymnus. Ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne „himnusként” hivatkozni rá, de az alaptörvény azon mondata, hogy a himnusz

Kölcsey Ferenc Himnusz című költeménye Erkel Ferenc zenéjével, az adott formájában nem igaz állítás.

Emellett figyelemre méltó, hogy alkotmányokban nem szokás tulajdonneveket használni, bármilyen kitűnő emberek voltak is az említett neves szerzők. He-lyesebb az ilyesmit úgy megoldani, hogy az alkotmány az adott himnusz legelső sorát idézve utal a műre.

De nem úgy, ahogyan azt a *Nemzeti hitvallás* teszi.

16.

„Mennyi nemes hamvak vagynak még néma homályba / zárva, kiket méltán lantjára vehetne Homér is! / Múzs! Hevítsd (...) lelkét, ne felejtse hazáját, / szent kötelességét, szép híre arany koronáját!” – olvassuk Berzsenyinél.⁹

Az invokáció fogalmi eleme, hogy közvetlenül, egyenesen fordul a múzsa, a szent vagy az istenség felé. Igen ám, de jelentős különbség van az alkotmányok preambulumai és a szépirodalom alkotásai között.

A szépirodalom nyelvhasználatában az odafordulás, kérés, felszólítás vokatív formában történik (és persze mindig tegezve) – ilyenek a himnuszok is, természetesen –, a preambulumok azonban a vocativust nem használhatják, mert formálisan nem az éghez szólnak, mint az imák, hanem a földhöz, mint a szerződések, és ehhez esetleg segítséget várnak az égtől.

Ha egy himnusz (ima) bevezető sora szolgál a preambulum bevezetőjeként, akkor a szóban forgó nehézség nyelvtanilag megoldhatatlan (a *Nemzeti hitvallás* ugyancsak képtelen volt a dilemma feloldására).

A megoldás az szokott lenni, hogy a preambulumok nem vesznek be a szövegükbe ilyen idézeteket. Nem véletlenül. A magyar alkotmányozó azonban a jelek szerint a csábításról nem tudott lemondani. Az eredmény banálisan mutatja meg a törekvés erőltettségét.

A nemzeti és az állami himnuszok, valamint a preambulumok közötti különbségek általában evidensek. Tudvalevően a himnusz Istenhez szól, de természetesen senkinek sem kötelező Istenhez szólnia, annak sem, aki éneklí a himnuszt, s annak sem, aki nem. Az állami himnusz – ha úgy tetszik – „kötelező” az állami szervek részére, vagyis ünnepnapokon nem játszhatják helyette a „Kis kút, kerek kút” kezdetű dalt, vagyis magyarul mondva: természetesen azt is játszhatják, de nem himnuszként.

Az alkotmány is kötelező az állami szervek számára (persze), de mindenki érti, hogy ebből milyen konkrét, normatív, kogens, megkérdőjelezhetetlen kötelességek származnak az egyes állami szervekre nézve. Világos ugyanakkor,

⁹ Berzsenyi Dániel: Horváth Ádámmal. In: Berzsenyi Dániel összes versei. <http://mek.niif.hu/00600/00614/html/vers02.htm>

hogy ha az alkotmányozók a preambulumok hagyományai szerint fordultak volna Istenhez az alkotmány megalkotásakor, s ezt a preambulum invokációs-részében ki is fejezték volna (nem mondjuk, hogy ez jó lett volna, és azt se, hogy nem lett volna jó: mindegy), abból semmilyen konkrét, normatív, kogens és megkérdőjelezhetetlen kötelezettség nem volna levezethető az állami szervekre nézve. Csakúgy, mint Kölcsey egykori Istenhez fordulásából az állami himnusszá tett (mindnyájunknak becses) mű szövegében.

Így valóban vonható párhuzam egy szakrális elemet tartalmazó preambulum és egy művészi alkotás (a Hymnus) között. De nem érdemes.

Mint ahogy nem érdemes erről a preambulumról további komolyan vehető megállapításokat tenni. A következő hónapok könyvtárnyi elemzést hoznak majd maguk után. De ezek az elemzések csak egy bizonyos pontig értelmesek.

17.

A *Nemzeti hitvallás* alkotmányjogi szempontból értékelhetetlen. Ám szerzőinek elsődleges célja éppen ez volt (vagyis az értékelés megtagadásával a szerzői szándéknak felelünk meg). A *Nemzeti hitvallás*nak nem célja, hogy alkotmánytanilag értékelhető legyen.

A szöveg arra született, hogy ki lehessen függeszteni a közhivatalokban. Ez nem alkotmányjogi cél. A *Nemzeti hitvallás* elsősorban nem arra jött létre, hogy egy alkotmány normatív is értelmezhető előbeszédévé váljék, hanem arra, hogy az emlékezetes *Nenyi*-t (az úgynevezett *nemzeti együttműködési nyilatkozatot*) felváltsa, miután annak kormány általi kifüggesztése nem várt ellenérzéseket keltett 2010 nyarán. A *Nemzeti hitvallás* arra jött létre, hogy szimbolikus, hatalmi célokat szolgáljon.

Amire egy alkotmány preambuluma való, arra ez a szöveg nem való. Ettől még lehetne ízléses, arányos, nemes és nyelvhelyes. Nem az.

Mindettől azonban persze még erről a szövegről, a *nemzeti hitvallásról* is oldalak százain át lehetne értekezni. Szavaiban kimutatható volna a parvenü erőlködés minden ismert gesztusa, de a fentiek miatt nem érdemes hosszúra nyújtani az értékelést. Nem feladatunk a nemzeti érzések és szimbólumok, vagy a szakrális és szekuláris elemek összekeveredésének vizsgálata. Tárgyunkat illetően csak az szögezhető le, hogy a *Nemzeti hitvallás* az Örökkévaló nevét rossz helyen, rosszkor és rosszul használja.

Mindezzel nem valószínű, hogy a keresztény egyházak eredeti szándékát, kiforgatja és nevetségessé teszi a nemes törekvést, szembemegy a tízparancsolatnak az *Úr nevét hiába ne vedd* felszólításával, kínossá és erőltetetté teszi a vallásos polgárok elvárt ragaszkodását, érvet ad a szakrális elemek ellenzőinek esztétikájába, és lehetetlenné teszi, hogy az ország szeretettel és büszkeséggel tekintsen új alap törvényére.

E tények az elemzőt annak megállapítására kényszerítik, hogy a *Nemzeti hitvallás*nak hívott szöveg visszaél Isten nevével.

A legszentebb szót használja, pedig egyetlen szót sem érdemel.

Ugyanakkor van egy helye a dagályos alaptörvénynek, ahol a legszentebb név újból szerepel, és ott, azon a ponton éppenséggel úgy szerepel, ahogyan egy alkotmányban – ha egyáltalán – szerepelhet.

De rossz helyen.

Ugyanis ez a semmivel sem igazolható alaptörvény tartalmaz egy másik preambulumot is, csak hogy nem a szöveg elején, hanem a végén. Ezért aztán ezt a másik preambulumot csak különös jóindulattal lehet preambulumnak nevezni, de tartalmilag tekintve egyértelmű az ítéletünk: mindaz, amit a preambulumokról általában elmondhatunk, elmondható arra a szövegre is, amelyet alkotója valamiért a normaszöveg végére biggyesztett.

A bizonytalan státusú alaptörvény fogalmi és műfaji zavarodottságát csak tetézi az a körülmény, hogy egy valódi és – többé-kevésbé – elfogadhatónak ítélt preambulumot nem előszóként, hanem utószóként, utóhangként, zárzóként ragaszt a normaszöveghez, holott ez a szövegvégi preambulum magasan a nemzeti hitvallás száználmas színvonala felett áll, és arra is alkalmas, hogy ítéletünk tárgya legyen.

Egy ilyen tartalmú előbeszéd az alaptörvénné degradált alkotmányszöveg elején méltó helyet kaphatott volna. Persze akkor le kellett volna mondani a nemzeti hitvallás kisiskolába illő, sulykolásszerűen túlírt, gyengécske és káros szövegéről. Erre a lemondásra az alkotmányozó jelek szerint nem volt képes.

18.

Az alaptörvény tervezetének parlamenti beterjesztője eredetileg úgy képzelte, hogy a normaszöveget mindazon képviselők aláírják majd, akik szavazataikkal támogatták az előterjesztést. (Meg is nézhette volna magát az a kormánypárti képviselő, aki merte volna nem támogatni az alaptörvényt. Ugyanakkor az is világos volt, hogy egyetlen ellenzéki képviselő sem lesz a támogatók között. Ezzel demonstrálódott volna, hogy az alaptörvény kizárólag a Fidesz-KDNP képviselőinek műve.)

Midőn ez az írás születik, tudható már, hogy az előterjesztő az eredeti szándékáról – az egyértelműségek és a kétségek miatt egyaránt – a támadások következtében lemondott. Az igennel szavazó képviselők neve nem szerepel a hivatalos szövegváltozatban a törvény részeként vagy függelékeként (nem mint ha ezzel elkerülhető volna a látszat, hogy az alaptörvény a Fidesz-KDNP találmánya).

Az azonban nem tudható, hogy az eredetileg az aláírások bevezetőjeként szerepeltetni hivatott mondat a végső szövegben benne marad-e. Az alábbiakban mindenesetre abból indulunk ki, hogy igen.

Annál is inkább, mert a mondatnak a névsor és az aláírások nélkül is van funkciója, és főleg van értelme. Ráadásul azon kevés mondatok közé tartozik a szövegben, amely dicsérhető.

Nem fogunk fukarkodni a dicsérettel. A mondat így hangzik: „mi, a 2010. április 25-én megválasztott Országgyűlés képviselői, Isten és ember előtti felelősségünk tudatában, élve alkotmányozó hatalmunkkal, Magyarország első egységes Alaptörvényét a fentiek szerint állapítjuk meg.”

Mint ismert, az eredeti tervek szerint az alaptörvény eme végére került volna az igennel szavazó képviselők nevének felsorolása, címek, rangok – bármit jelentsen is a *rangok* kifejezés a történelemtől alighanem mit sem tudó betérjesztők számára –, párt- és egyéb megjelölések nélkül.

A mondat minden lényeges elemét tartalmazza egy preambulumnak. Egyetlen bővített, de rövid mondat, feszes nyelvhasználat, a preambulúmírás hagyományainak megfelelő szerkezet, érthető kifejezések, semleges közelítés, visszafogott, nemes és egyszerű közlés.

Szerzője először is megnevezi önmagát, az alkotmányozás alanyát, amely a világ legtöbb helyén maga a nép lenne, nálunk azonban a törvényhozás, az országgyűlés. A szöveg pontosan meghatározza, hogy mely országgyűlés nevében beszél. Ezt nem is tehetné sokkal jobban. A választások második fordulójának dátumára való utalás világossá teszi az olvasó számára, hogy ki az alany. Ez az alany az alkotmányozó hatalom, amelyre maga a szöveg is hivatkozik, midőn büszkén állítja, hogy az alanynak alkotmányozni joga van („élve alkotmányozó hatalmunkkal”). Végül „Magyarország első egységes Alaptörvényének” nevezi a meghozott dokumentumot, amely részben igaz ugyan, de nem kellően pontos meghatározás, mindenesetre kebeldagasztóan büszke vállalkozást sejtet, holott valójában szárnalmas ügyről van szó. Mint láttuk azonban, nem ez a fő hibája a szövegnek, hanem az, hogy az alaptörvényt „a fentiek” szerint határozza meg, és nem „az alábbiak” szerint, vagyis nem a normaszöveg elején, hanem a végén található.

Ez a szövegvégi preambulum ugyanakkor tartalmaz egy szakrális utalást is, mely jószerivel az egyetlen teoretikusan elképzelhető szakrális megfogalmazása az alkotmányozói felelősségnek – figyelembe véve az európai preambulumszerkesztési hagyományokat is. Erről a szakrális szövegrészről mondható el mindaz, amit ebben a dolgozatban állítani bátrak voltunk. Ez az a szövegrész, amely ártatlan, következmények nélküli, megengedhető és elnézhető. Ez az, amiből nem következik semmi, nem bánt senkit és nem támad senkire, ugyanakkor semmire se jó, és sehogyan se rossz. Ez a preambulumok jellemző ünnepléssége, emelkedettsége, pátosza és valósága.

„Isten és ember előtti felelősségünk tudatában” alkot – vallja be az alkotmányozó hatalom. Többes szám első személyben, felelősségteljesen, felelősségének nyomasztó terhe és önmagát emelő súlya alatt. Csak így lehet, és máshogy nem. De a magyar alkotmányozó máshogy is tud, pedig tud így is.

Kevés rossz szavunk lenne, ha ez lenne a preambulum. De preambulumnak a kétharmados alkotmányozók nem ezt a mondatot szánták, hanem e helyett egy szószátyár hitvallást kanyarítottak a normaszöveg élére, amely méltatlan e zárszóként funkcionáló utószóhoz. Az előbeszéd lerontja az utóbeszédet is.

Ráadásul az utóbeszéd végén ismét megjelenik a *Nenyi*-ből már ismert jelmondat, amelynek már a *Nenyi*-ben sem volt több funkciója, mint egy munka-versenyos faliújságnak a termelési értekezleten. Nemigen lehet másban hinni, mint hogy a *Nenyi* szerzője beleszeretett az egykori iskolai ünnepeken elkiabált tizenkét pontba, melyet annak idején a márciusi ifjak fogalmaztak forradalmi hevületükben.

Az alaptörvény végén azonban ez a felszólítás nem szolgál mást, mint a törvény elején felhívott fohász folytatását. Ama fohász a nemzeti himnusz első sora, ez a kíváncsi a forradalom álszentségének dokumentuma.

„Legyen béke, szabadság és egyetértés.” Legyen hát.

19.

Egy jogállami alkotmány preambuluma rendszerint rövid, lényegre törő, és csak a legritkább esetben szokott hosszabbra terjeszkedni egyetlen – bővített – mondatnál. Fogalmi kelléke az alkotmányozás alanyának megnevezése, amely csak a legritkább esetben más, mint maga a nép. Visszatekintő, ünnepélyes emlékezőse, az alkotmányozás előtörténetének bemutatása általában utalásszerűen történik benne, néhány jelentős pontra, kiemelt esemény jelentőségére fókuszálva. Szakrális utalása – ha egyáltalán szerepel a szövegében – nem több néhány sejtető gesztusnál.

Világos, hogy az úgynevezett *Nemzeti hitvallás* nagyon nem ilyen. (Ugyanakkor aziránt sincs kétség, hogy maga az új magyar alaptörvény is nagyon más, mint egy európai jogállam évszázados szabályozási mintákat követő, szilárd alkotmánya.)

A *Nemzeti hitvallás* alanya az alkotmányozás alanya lenne, ami hazánk esetében sajátosan és sajnálatosan az országgyűlés lenne (és nem a nép), amint azt az utószó is mutatja, de a dolog nem ilyen egyszerű. A *Nemzeti hitvallás* szerzője már önmaga megnevezésével is bajba kerül.

A szöveg így kezdődik: „mi, a magyar nemzet tagjai”. És így végződik: „mi, Magyarország polgárai”. Végül az utószó így mutatja be az alanyt: „mi, a 2010. április 25-én megválasztott Országgyűlés képviselői”. A harmadik alany meg-

nevezés nagyon más, mint az első kettő. De az első kettő sem azonos egymással. Az országunk és nemzetünk történelmét és jelenét kicsit is ismerők előtt nem lehet kétséges az első két alanymegnevezés „kétségesége.”

A szerző természetesen tudta ezt. Kísérletet tett az évszázados probléma feloldására, de nem járt sikerrel. Azért nem lehetett sikeres, mert nem volt őszinte. Ha őszinte lett volna, talán nem is alkotmányozott volna.

A fogalomhasználat pontatlansága máshol is feltűnik. A szerző keveri az állam és a nemzet fogalmát, következetlenül és bután. „Állami folytonosságról” és „a kereszténység nemzetmegtartó szerepéről” szól, mintha a kereszténységnek nem állammegtartó szerepe lett volna. Ugyanakkor a jogfolytonosságból kiveszi az 1944. március 19. és az 1990. május 2. közötti évtizedeket, egy szélsőségesen sajátos történelemszemléletnek nyitva meg ezzel az utat. Mindezeket túl zavaros kijelentéseivel, túlírtágával és szenteskedésével a szakrális elemeket is túlzásba viszi.

Említettük már, hogy egy preambulum általában akkor is szakrális, ha tudatosan nem az akar lenni. Szövege általában olyan ünnepélyes, hogy szekulárisan alig ragadható meg. De a magyar *Nemzeti hitvallás* olyannyira szakrális, hogy már-már profánul és banálisan evilági, és nem vall jó ízlésre. Bármilyen mondandóba kezd, azt látványosan túlbeszéli.

Minden valamirevaló preambulum bővelkedik meggyőződést kifejező utalásokkal. De az új magyar preambulum hemzseg a „hisszük” és „valljuk” kezdetű mondatrészekkel, és egészében véve is egy szakralizált nyelvet használ.

Még a címe sem szekuláris. *Hitvallásnak* hívja magát, márpedig a hitvallás nem preambulum-műfaj. Megvan a helye, szerepe, rendeltetése, de nem itt. Ez a fogalomhasználat nem preambulumba való.

A seregnyi probléma közül csak a nemzet és a kereszténység kapcsolatát emeljük ki, dolgozatunk tárgyához illően. Nem akarunk hosszan szólni: a sokszínű nemzetfogalmat a szöveg homogenizálja, továbbá univerzálisnak állítja be, miközben a nemzethez való viszonyt vallásos viszonyrendszerre alakítja, ezzel kirekesztve a szekuláris nyelvhasználat híveit az alkotmányos nemzet-szeretet megélésének kollektív élményéből. Ráadásul a nemzetet egy etnikai alapon meghatározott vallásos közösségnek tételezi, és ez egészen különös teljesítmény egy európai összehasonlításban kifejezetten vallástalannak számító országban. Mintha nem is Magyarország alaptörvényének előszava kívánna lenni.

A *Nemzeti hitvallás* – mint a neve is mutatja – a nemzeté, mely vallásos, keresztény kultúrközösség. Ennek a közösségnek anyaországa Magyarország, amelyet Szent István ezer évvel ezelőtt „a keresztény Európa részévé” tett.

A kereszténységet a szöveg nem kulturális örökségként határozza meg, és még csak nem is élő hagyományként, hanem a nemzeti önmeghatározás részeként. Ezzel nem állít igazat, de ismeretes, hogy általában a nem teljesen pontos állításokat is lehet ízléses formába foglalni.

Ez a preambulum nem képes erre. Mindenekelőtt azért nem, mert műfajt tévesztett. Egy szubkultúra kormánypolitikává emelt téziseinek színvonalatlan foglalatát adja, amely mindenesetre kevésbé volna erőltetett, keresett és modoros, ha egy választási brosúrában kérne magának szerepet, és nem egy alaptörvény preambulumban.

Ha e preambulum mondatai választási programtézisekként szerepelnének egy füzetben vagy egy szórólapon, akkor azzal a megítéléssel szembesülnének, amelyet megérdemelnek. Az olvasók egy része választóként azonosítaná magát az adott párt nézeteivel, míg más polgárok azzal fejeznék ki egyet nem értésüket, hogy nem szavaznának arra a pártra.

De egy alkotmány azzal az ambícióval születik, hogy mindenkié legyen. Az a célja, hogy a politikai közösség minden tagja magáénak érezze. Bármilyen furcsának tetszik is, ez reális cél. Ez az ambíció az alkotmány értelme.

20.

Az alkotmányjog tudománya – mint említettük – szép és nemes diszciplína, de még nem talált választ minden kérdésre. Különös módon a hazai alkotmányozás folyamata ebben a tekintetben bizony kifejezetten sok és hasznos tanulsággal járt.

Egyértelművé lett például, hogy egy alkotmányozásnak van jó és rossz útja. Az is világossá vált, hogy az alkotmányozási végtermékek közül vannak jó produktumok és rosszak is. Ugyanakkor polgártársainkban az is tudatosulhatott, hogy mit kell tartaniuk egy alkotmányról.

Az alkotmány missziója az, hogy valamennyi polgár közös kincse legyen, a közjó, amelyet mindenki elvár, mindenki elősegít, és mindenki elfogad. Ezért olyan nyelven íródik, amelyet mindenki ért, és olyan általánosságban beszél, amelyet az egész politikai közösség magáénak érez.¹⁰

Az alkotmány az alap, az origó, a váz, a közös nevező, a fundamentum, a kályha, a kiindulás, a végső instancia, a jogrendszer tartópillére, a legalitás legalitása, a hivatkozás, az orákulum, az ősforrás.

Nem kell, hogy legyen. De ha van, csak ilyen lehet.

Ha egy politikai közösség úgy dönt, hogy alkotmányt akar, akkor nem írhatja meg másként, csak azzal az ambícióval, hogy ilyené tegye. Ha egy alkotmánynak nem ez az ambíciója, akkor semmi szükség rá.

¹⁰ Lásd erről Kis János több írását, mindenekelőtt az *Alkotmányozás – mi végre?* című cikk-sorozatát, annak is elsősorban az ezzel a kérdéssel is foglalkozó első részét, *Élet és irodalom*, LV. 12. szám, 2011. március 25.

Ha nem ilyen az alkotmány, akkor elősegíti, és nem megakadályozza a többség zsarnokságát. Márpedig az alkotmány arra való, hogy az üldözötteknek menhelyet adjon.

Ezért a jó alkotmány jó preambuluma csak annyit állít, amit mindenki elfogadhat, és semmivel sem mond többet, mint amit az egész közösség közösen vall. Olyan értékeket tartalmaz, amelyeket senki sem kérdőjelez meg.

Nem nevel, nem okít, nem okoskodik, és nem alakoskodik. Nem hivatkozik, és nem akar többet, mint amit elérhet. De azt, amiért létrejött, el kell érnie, mert ellenkező esetben nem kell létrejönnie.

Országunkban ilyen ambícióval még nem született preambulom. A mindenkori preambulumírók általában a maguk preferenciáit erőltették az alaptörvényre, mert egyszer abba a helyzetbe kerültek, hogy ezt megtehették.

Pedig egy jó alkotmány jó preambuluma a közösség kohézióját szolgálja, a legvégső közjót építi, és a legfontosabb értékeket mutatja fel.

Hazánknak még sohasem volt ilyen alkotmánya.

Most már úgy látszik, hogy nem is lesz.

Jeskó József

Közös értékeink a preambulumban

Jelen tanulmányban az alkotmányozás során felmerülő legfontosabb értékek társadalmi-politikai dimenzióit igyekszünk megvilágítani. Az alkotmányra olyan dokumentumként tekintünk, amely nemcsak a politikai közösség működésének legfontosabb szabályait tartalmazza, hanem olyan iratra, amely a mindenki által elfogadhatónak tartott, valós vagy vágyott közös értékeket is rögzíti. Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy szükséges, illetve lehetséges-e húsz évvel a rendszerváltás után ezeket az értékeket egy új alkotmányban meghatározni. Vannak-e egyáltalán ilyenek, amennyiben igen, akkor azok milyen formában jelenhetnek meg a preambulumban? Az értékek és a társadalom kapcsolatának megvilágításához az elmúlt évtized néhány releváns társadalomtudományi kutatásának anyagait felhasználva vázoljuk fel a legfontosabb problémaköröket, hogy melyek azok a területek, amelyeken a harmadik köztársaság rendszerének nem, vagy hiányosan sikerült megfelelni. A tanulmány második részében azt vizsgáljuk, hogy lehetséges-e ezekre a kérdésekre egy új alkotmányozás keretében közmegegyezéssel bíró válaszokat adni, vagyis olyan értékeket lefektetni, amelyek elfogadhatók nemcsak a politikai szereplők, hanem az egész társadalom számára is.

I. KÖZÖS ÉRTÉKEINK

Szabadságjogok

Az elmúlt évtizedekben számos olyan tanulmány látott napvilágot, amely arra igyekezett rávilágítani, hogy az 1989-ben megalapozott politikai rendszer számos területen nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, illetve, hogy az elmúlt két évtized politikai eseményei és társadalmi változásai annak revízióját teszik szükségessé. A legnagyobb hiányosságot kétségtől a szabadságjogok elsajátítása jelenti. *„Magyarország a hasonló, nyugati kultúrájú ország-tömb periferiáján, az ortodox kultúrájú országok közelében található. A vizsgált két dimenzióban a magyarok közelebb állnak a bolgárok vagy a Moldovai Köztársaságban élők gondolkodásához, mint a földrajzi értelemben hozzánk közelebb lévő Szlovéniához.”* – jellemzi a magyarok értékvilágát a TÁRKI vizsgálatának összefoglalója. A tanulmány módszertana Ronald Inglehart elmélete alapján vizsgálja az értékek megjelenését a világ számos társadalmában úgy, hogy az egyes országokat egy hosz-

¹ Keller Tamás: Magyarország helye a világ értéktérképén. TÁRKI Társadalomkutatási Intézet, Budapest, 2009, 11. http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_wos_keller.pdf

szabb kérdőíves felmérés alapján egy koordináta rendszerben helyezi el, amelynek egyik tengelye a racionális/tradicionális, a másik a túlélés/jólét dimenzióit jelöli. Mindezek alapján az egyes országok elhelyezhetők egy ún. „értéktérképén”, amely a földrajzi közelség helyett az állampolgárok értékítéleteinek összessége alapján rendezi el az országokat. Az elméletnek természetesen vannak bírálói is, ezek közül a legnevesebb Max Haller osztrák társadalomtudós. Kritikájának három leglényegesebb pontja, hogy egyrészt az eredeti tengelyeket világi/vallásosra, illetve zárt/nyitott gondolkodásra cserélte, második megjegyzése arra vonatkozott, hogy az Inglehart-féle elmélet csak pillanatképeket látat, a folyamatok mérésére nem alkalmas. Témánk szempontjából legfontosabb észrevétele azonban az volt, hogy az egyes országok elhelyezése az értéktérképén, mindig az összesített eredményt tükrözi, tehát csak makroszinten értelmezhető. A magyar eredmények részletes vizsgálata számos következtetést enged levonni. Általában igaz, hogy a gazdasági fejlettség, illetve a jólét a nyitott gondolkodást erősíti, érdekes azonban, hogy a hazai GDP adatokhoz képest a társadalmunk ezen a tengelyen elmarad a neki megfelelő fejlettségi szintjétől, vagyis gazdasági helyzetünkhöz képest világképünkre a bezárkózás jellemző. Érdemes azt is kiemelnünk, hogy az életkor, vagy az iskolai végzettség nem befolyásolja jelentősen ítéleteinket, vagyis a fiatal, illetve magasan kvalifikált polgárok valamennyivel világiasabban és nyitottabban gondolkodnak, ugyanakkor nincs szignifikáns eltérés az átlaghoz képest. A kutatást a nyolcvanas évek eleje óta elvégzik több közép-kelet európai államban, így lehetőség nyílik az időbeli elmozdulások vizsgálatára is. Szembetűnő, hogy hazánk – bár kétségkívül tapasztalható mozgás a nyugati-európai országok értékrendjének irányába – mégis elmarad a nagyon hasonló helyzetű cseh, vagy szlovák eredményekhez képest.

A nyitott gondolkodás egyik jellemzője a véleménynyilvánítás igénye, illetve ehhez szorosan kapcsolódva a szólásszabadság kérdései. A véleménynyilvánítás, a petíciók aláírása, a bojkottban való részvétel arról árulkodik, hogy az adott társadalom úgy érzi, van befolyása saját és az ország sorsának alakítására, nem passzív elszenvedője az őt érintő döntéseknek, hanem aktívan igyekszik befolyásolni azokat. Ebből a szempontból a TÁRKI vizsgálat azt igazolja, hogy ezt az értéket az állampolgárok többsége idehaza nem tartja fontosnak. Ezen viták lényege jórészt el sem jut a választópolgárok többségéhez, vagy egész egyszerűen nem tartják fontosnak. Az elit vitái szűk értelmiségi viták, a politika és vele együtt a politikai elemzés is elveszítette szociológiai dimenzióját, témái kizárólag a pártok, a politikusok, vagy makrogazdasági döntések. Az 1989-es alkotmányban rögzített vélemény és szólásszabadság kérdése tehát nemcsak abból a szempontból érdekes, hogy ennek gyakorlására az új törvény milyen kereteket alkot meg, hanem azért is, mert úgy tűnik két évtized alatt sem vált szerves társadalmi értéké.

Egyenlőség

A szabadsággal párhuzamosan szokták emlegetni az egyenlőséget, a liberális alkotmányfelfogások legalábbis ennek a két értéknek az összeegyeztetését igyekeznek megvalósítani. A '89-es alkotmányunk több helyen is kitér az emberek közötti egyenlőség értékére, az egyenlő választójog, a bíróságok előtti egyenlőség, illetve az egyenlő munkáért egyenlő bér elvének említésénél. A két érték összeegyeztetésének problémája azonban szinte az egész politikai gondolkodástörténetet végigkísérő probléma Platóntól Tocqueville-en át egészen a legutóbbi időkben Oakeshottig. Az elméleti vita tárgya, hogy az emberek alapvetően egyenlők vagy sem, elsősorban a konzervatív gondolkodás alapvető hozzáállása az emberi egyenlőtlenségbe vetett hit, amely azonban nem illeszthető be a liberális alkotmányfelfogásba. Az új alkotmány körüli javaslatok közül éppen ezért érdekes a gyermekek után járó választójog ötlete, ez ugyanis nyilvánvalóan sérti az egyenlőség értékét, azonban nem vagyoni, vagy műveltségi cenzus alapján kapnának „extra” szavazati jogot bizonyos állampolgárok, hanem gyermekeik száma alapján. A gondolat azonban a kormánypárt berkein belül egyáltalán nem új, Révész Máriusz már 2007-ben emellett érvelt,² lényegében arra hivatkozva, hogy nem a gyermekek utáni voks, hanem a jelenlegi helyzet sérti az egyenlőség elvét, hiszen kétmillió kiskorú állampolgárt kizár a közügyekből. Révész szerint a gyermekvállalás számos pluszterhet ró a szülőkre, amelyet politikai értelemben nem kompenzálnak, nála a gyermekek után járó választójog egyértelműen a tragikus demográfiai folyamatok megfordításának eszköze lenne. A javaslat kapcsán a sajtóban megjelenő információk alapján úgy tűnik, hogy nemcsak a pártok között, hanem magán a kormánykoalíción belül sincs egyetértés, a felvetés mindenesetre bekerült az állampolgároknak kiküldendő kérdések közé, amelynek kereteiben véleményt mondhatnak az új alkotmányozásról.³ Tudományos jellegű közvélemény-kutatás ebben a témában nem történt, tehát a polgárok véleményét ebben a kérdésben csak a visszaküldött válaszokból ismerhetjük meg.

Vallás

Az Inglehart-féle kutatás jól rávilágít a vallásos elemek preambulumban rögzítésének problémás voltára is. A Méltányosság és a HVG közös kezdeményezése kapcsán kialakult vita⁴ tulajdonképpen tükrözi Inglehart eredményeit abban a

² Révész Máriusz: Választójog a gyermekek után. <http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=76137>

³ Tizenkét kérdésből álló kérdőívet kapnak a választópolgárok.

⁴ Mi legyen a preambulumban? Mondja el a véleményét! http://hvg.hu/velemeny/20101207_preambulum_hgvhu_meltanyossag

tekintetben, hogy a magyarok a világi/rationális tengelyen inkább utóbbihoz állnak közelebb. Az alkotmányozási folyamatban felmerült, hogy Isten neve, vagy a kereszténység kapjon helyet a szövegben, a kutatás tanulsága szerint ez azonban nem feltétlenül tükrözi a többség értékítéletét. A vallási/világi tengelyen ugyanis inkább utóbbihoz vagyunk közelebb, világias, ugyanakkor erkölcsileg konzervatív értékek jellemzőek ránk, többségünk elutasítja a homoszexualitást, ugyanakkor megengedőbbek vagyunk a válással szemben. Az European Values Study 2008-as vizsgálatai azt mutatják, hogy a népesség közel egyharmada nem tartja magát vallásosnak és közel kétharmad azoknak az aránya, akik nagyon ritkán, vagy soha nem járnak templomba. Mindemellett érdekes kiemelni, hogy az Isten létezésében hívők aránya a rendszerváltás óta emelkedett, 2008-ban közel 70%-os volt. „A magyarországi vallási helyzet az individualizálódó vallásosság irányába mutat, ahol az intézményes keretek között zajló vallásgyakorlat – elsődlegesen az egyes korcsoportok eltérő szocializációs háttere miatt – csökkenő tendenciájú, ugyanakkor a transzcendentális világértelmezés teret nyer az individuális vallásosság keretein belül, s ez a „maga módján” vallásosság továbbra is elsődlegesen a keresztény hitvilágból meríti saját pilléreit.”⁵ Ezek a tendenciák arra engednek következtetni, hogy a vallásos elemek beépítése a politikai élet fundamentumába több szempontból is problémás lehet, egyrészt ezek nem feltétlenül jelentenek olyan közös értéket, amelyet a társadalom túlnyomó többsége elfogad, másrészt az egyes vallásokon belüli viták is további ellentétek forrásai lehetnek. Itt elég a protestáns egyházak Szűz Mária-kultuszhoz kapcsolódó ellentétes viszonyára utalni. A vállaltan kereszténydemokrata értékrendszerrel bíró kormánypártoknak tehát ez esetben alighanem önmérsékletet kellene tanúsítaniuk, ha be is emelik a Mindenhatóra való utalást a preambulum értékei közé, az nem lenne szerencsés, ha állásfoglalásuk kizáró jellegű lenne.

Történelem

A történelmi múlt megjelenítése szintén sok vitát generálhat, ide kapcsolódik a Szent Korona-tan, illetve a republikánus-forradalmi, vagy a kontinuitásra épülő hagyomány megemlézése is. Az alapvető kérdés a témával kapcsolatban természetesen a történelmi és a kartális alkotmány kérdése. A társadalom történelmi múltához való viszonya ráadásul Közép-Kelet-Európában rendkívül ambivalens jelenség. A Szent Korona problematikán kívül is legalább négy részre bontható: a távoli múlt, az ezeréves múlt megemlézése (1), a 19. században a modern államiság megszületéséhez kapcsolható hagyományok (2), a 20. századi tragikus történelmi fordulópontokhoz kialakított viszony (3), a közelmúlt, rendszerváltás után meggyökeresedett politikai rendszerhez való hozzáállás (4). A Szent

⁵ Rosta Gergely: Változó vallásosság Magyarországon.

Korona mint szimbólum, illetve a Szent Korona Tan az elsőhöz kapcsolódik, a politikai palettán elsősorban a Jobbik képviseli ennek megemléését. Természetesen itt is merülhetnek fel olyan álláspontok, főleg az újpogány mozgalmak részéről, amelyek megkérdőjelezzik akár a Szent István-i államlapítás szükségességét is, ám ezek alighanem a periférián maradnak. A középkori hagyomány beemelése egyfajta kontinuitást feltételez a középkori és a modern államiság között, a jelenlegi alkotmányozást a történelmi alkotmányhoz kívánja kötni. A probléma azonban, hogy a magyar jog organikus fejlődése többször megszakadt, így kérdéses, melyik hagyományhoz kellene visszatérnünk. Az eset egyébként nem lenne egyedülálló, hiszen Deák a kiegyezéskor az akkor majd' másfél évszázados Pragmatica Sanctiohoz nyúlt vissza, történelmi legitimitációt adva ezáltal a létrejövő új politikai berendezkedésnek. A reformkorhoz való viszonyban ott feszül már a megosztottság: a leginkább Kossuthhoz köthető republikánus, forradalmi hagyomány, amelynek a másik végpontján Széchenyi áll. A kiegyezés utáni parlamentáris politikát átszövő kettősség valamilyen formában végigkíséri a magyar történelmet, sőt a történelmi kataklizmák csak tovább mélyítik. A kétharmados forradalmat hirdető Fidesz vállaltan szembe fordul a harmadik köztársaság alkotmányos berendezkedésével, amikor a „zavaros korszak” után teljesen tiszta lapot kíván nyitni. A közelmúlt eseményeinek feldolgozása helyett így nagyon könnyen egy 1989-es és egy 2011-es közjogi alapra helyezkedő politikai közösség jöhet létre, amely ugyanolyan kontraproduktív lehet, mint az elmúlt évtized jobb/bal megosztása. A történelmi múlt alkotmányos értékek közé emelésével nagyon nehéz lesz olyan hagyományt találni, amely megfelel az ellentétes elkötelezettségű politikai közösség érdekeinek.

Piacgazdaság

Az 1989-es alkotmányban a piacgazdaság kétszer bukkan fel, először az első mondatban, amely rögzíti, hogy, „a többpártrendszer, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében”⁶ történik az alkotmányozás, illetve ennek szentelik a 9 §-t, amely kimondja, hogy (1) Magyarország gazdasága olyan piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül. (2) A Magyar Köztársaság elismeri és támogatja a vállalkozás jogát és a gazdasági verseny szabadságát. Negyvenévi hivatalos szocializmus után a szabad verseny, a piacgazdaság mint érték megjelenése a társadalomban azonban komoly nehézségekbe ütközik, nem kevésbé kérdéses a „szociális” jelző értelmezése sem. Könyvtárnyi irodalom foglalkozik a témával, amelyre részletesen itt nem térhetünk ki, annyit mindenesetre leszögezhetünk, hogy a

⁶ A Magyar Köztársaság Alkotmánya.

rendszerelváltás és a szabadpiac a társadalom többsége számára nem hozta meg a gyors felemelkedést, holott 1990-ben Csehország és Kelet-Németország után, Lengyelországgal együtt itt volt a legmagasabb a piacgazdaság elfogadottsága. A szocialista nagyipar lebontása, a tömeges munkanélküliség, kilátástalanság olyan tapasztalatot jelentett a polgárok számára, amelyet a Kádár-korszakban nem kellett megélniük. A 2000-es évek elhibázott gazdaságpolitikája, majd az évtized végén begyűrűző válság tovább rontotta a piacgazdaság iránti közbizalmat olyannyira, hogy az egész térségben sereghajtók lettünk, ebben a tekintetben még Ukrajna is megelőz minket. Nem csoda tehát, hogy van egyfajta társadalmi elvárás a magyarországi kapitalizmus modelljének újragondolására. Ezzel kapcsolatban 2008-ban a Fideszhez közeli értelmiség jelentkezett a Jövőkép című vitairattal, amelyben szabadelvű és szociális piacgazdaság megújítását tűzték ki célul. Írói egy új társadalmi szerződést tekintenek a gazdasági fejlődés alapjának, amelynek horizontjára 2025-öt, illetve az uniós országok életszínvonalának elérését tűzik ki célul. A dokumentum gazdaságfilozófiája azonban nem koherens, ostromozza a neoliberális gazdaságpolitikát, ugyanakkor hiányolja a magyar kapitalizmusból a valódi versenyt. Szerzői kísérletet tesznek egy harmadik utas magyar gazdasági modell alapjainak meghatározására, ami egyben szabadelvű és szociális kell, hogy legyen. A Jövőkép kiindulópontként megállapítja: a mai kapitalizmuson belül eltérő modellek különböztethetők meg, amelyek közül Magyarország szempontjából az angolszász és az európai szociális piacgazdasági modellek lényegesek. A sajátos magyar modellnek ezek legkiválóbb elemeit kell egyesítenie és a hazai sajátosságokhoz alkalmaznia, tehát egyszerre szabadelvű és egyszerre szociális gazdaságpolitikára van szükség. A Jövőkép szerint a rendszerváltás csak az elit számára váltotta be a hozzáfűzött reményeket, a többség kimaradt a piacgazdaság jótéteményeiből. Ráadásul az ezer sebből vérző magyar gazdaságot sokterápiákkal igyekeztek 1990-ben, 1995/96-ban és 2008/09-ben is kezelni, amelyekre nem lett volna szükség.⁷ A nagyobbik kormánypárt azóta folytatott stratégiája is tulajdonképpen erre fűzhető fel, a legfőbb ellenséggé a neoliberalizmus vált, amelyet értelemszerűen a politikai ellenfél képvisel. „Holott Magyarországon sohasem érvényesültek tisztán a liberális gazdaságpolitika elvei, az elmúlt húsz év tulajdonképpen a paternalista (osztogató) és a stabilizációs (megszorító) szemlélet vetésforgója volt, melynek üteme a választási ciklusok ritmusát követte.”⁸ Nagy kérdés, hogy az alkotmányozás során milyen gazdasági értékek jelennek meg a preambulumban, hiszen mint láttuk a piacgazdaság elutasíthatósága igen magas, ugyanakkor a szociális elvek, vagy kötelezettségvállalások rögzítése igen nagy kockázatokat rejtethet magában.

⁷ Jövőkép – Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon. 19. ill: http://www.polgariszemle.hu/app/data/matolcsy_vitairat.pdf

⁸ Novák Zoltán: A neoliberalizmus mitológiája. <http://www.meltanyossag.hu/node/789>

Európaiság

A harmadik köztársaság alkotmányában csak közvetetten szerepel az európaiság (és értelemszerűen) az Európai Unió mint érték oly módon, hogy a „Magyar Köztársaság az európai népek szabadságának, jólétének és biztonságának kiteljesedése érdekében közreműködik az európai egység megteremtésében.”⁹ Érdemes megvizsgálni, hogy a 2004-es csatlakozás óta az európai tudat mennyire vált a magyar meggyőződés részévé. A két EP-választáson a magyar részvételi átlag elmaradt az uniós, ugyanakkor megfelelt a környékbeli országok átlagának.¹⁰ A csatlakozás után egy évvel készült Eurobarometer felmérés alapján az Unió akkor a legmegbízhatóbb intézménynek számított a magyarok körében,¹¹ ugyanakkor a tagság előnyeiről kialakított véleményünk már akkoriban is inkább semlegesnek volt mondható, mint pozitívnak. Hét évvel a csatlakozás után azért különösen izgalmas a kérdés, hiszen az új alkotmányozás egybeesik a soros EU-s elnökséggel. A friss közvélemény-kutatási eredményekből érdekes tendenciák bontakoznak ki: meglepően sokan nem tudták egy hónappal a soros elnökség előtt, hogy 2011-től Magyarország tölti majd be azt. A legtöbb társadalmi rétegben erősödő szkepticizmust magyarázhatja, hogy a válaszadók jelentős része úgy véli, Magyarország nem tudja megfelelően érvényesíteni érdekeit, nincs érdemi befolyása az Európai Unióban hozott döntésekre. *„Szintén a kiszolgáltatottság érzésének hipotézisét igazolja, hogy markáns az a vélemény, miszerint az Európai Unió rákényszeríti nézeteit Magyarországra (100-as skálán 64 pont). Ráadásul ma már az a meggyőződés is gyengébb, hogy az EU új munkalehetőségeket teremt (48 pont) és általánosságban javítja a magyarok életszínvonalát (43 pont), azaz a magyarok igen kis mértékben tapasztalják a mindennapokban az uniós tagság materiális hasznát.”*¹²

Annak ellenére, hogy a magyarok többsége úgy érzi, hogy az EU-s csatlakozás nem váltotta be teljes mértékig a hozzá fűzött reményeket, jellemző adat, hogy csak 24% szavazna egy esetleges népszavazáson a szervezetből történő kilépésre, sőt még az önmagukat euroszeptikusnak tartó Jobbik szavazótáborában is csak 58% voksolt volna a kilépés mellett. A számadatok alapján tehát még mindig egy pozitív jellegű kép él a magyar társadalomban az Unióról, a csatlakozáskor remélt sikerek elmaradásáért elsősorban a magyar politikai osztály rossz érdekérvényesítő képességét teszik felelőssé. Rendkívül jellemző azonban a közös ügyekben való tájékozatlanság, az európai intézményrendszer hiányos ismerete, még a legkvalifikáltabb csoportok között is. A többség kevés információval ren-

⁹ A Magyar Köztársaság Alkotmánya 6. § (4).

¹⁰ http://www.europarl.europa.eu/parliament/archive/elections2009/hu/index_hu.html

¹¹ Eurobarometer 64 Public Opinion in the European Union.

¹² Európai Unió: bíráljuk, de maradnánk. Ismeretek és vélemények az Európai Unióról a soros magyar EU elnökség előtt.

delkezik az Unióról, ellenérzéseink is vannak vele kapcsolatban, ugyanakkor nem tartjuk reálisnak a kilépés lehetőségét. A Szonda Ipsos által korábban készített felmérések az európaiság gondolatához való viszonyulást is vizsgálták. Ezek alapján a szabad asszociáció lehetőségét megragadva a válaszadók sokféle jelentést társítottak az „európai” jelzőhöz. A közös kultúra, civilizáció, műveltség említése azonban minden más asszociációnál gyakrabban fordult elő, a válaszadók 13%-a hivatkozott rá valamilyen formában. A választípusok listáján második helyen a személyes kötődés kifejezése áll: a megkérdezettek 6%-ának az európaiságról az jutott eszébe, hogy ő is európai, ugyanakkor kiugróan magas volt azok aránya, akiknek semmi nem jutott eszükbe az Unióval kapcsolatban.¹³ Összességében egyfajta passzív magatartást figyelhetünk meg ezzel kapcsolatban is, egyfajta szükségként tekintünk Európára, amely inkább távoli, bonyolult intézményrendszernek tűnik, semmint a polgárok által működtetett aktív közösségnek.

Jogállamiság

Az 1989-es alkotmány alapértékei között szerepelt a jogállamiság értéke, amely egyúttal életre hívta annak intézményeit, érdemes tehát megvizsgálnunk, hogy hogyan alakult a társadalom viszonya ezekhez. A jogállam minőségére természetesen számos mérés létezik, témánk szempontjából azonban a jogállam intézményeibe vetett bizalomnak van kiemelkedő jelentősége. A vizsgálódás körébe olyan intézményeket is érdemes bevonni, amelyek nem államiak, de a rendszerváltás nyomán születtek meg. Az intézmények iránti bizalmat rendszeresen a Median közvéleménykutató-cég szondázza, felméréseiből számos általános vonás rajzolható meg: *„a rendszerváltást követő egy-két évet kivéve, amikor még kevés adat állt a kutatók rendelkezésére – sosem volt igazán erős a társadalmi bizalom. A Medián által négyfokú skálán mért és százfokúra vetített, különböző intézmények iránti bizalom éves átlagai rendre 50 pont, azaz a skála közepe, semleges pontja körüli értéket adtak.”*¹⁴ A 2006-os adatok óta azonban a lejtmenet tovább tart, 2010-ben a leköszönő szocialista kormány bizalmi indexe rosszabb volt még a biztosítótársaságokénál is. *„Az évek óta tapasztalható bizalmi válság a harmadik köztársaság egyetlen intézményét sem kímélte, ám öt közjogi aktor – az Alkotmánybíróság, a helyi önkormányzatok, a köztársasági elnök, a Magyar Televízió és meglepő módon a rendőrség – legalább hitelességének utolsó morzsáit meg tudta őrizni. A demokratikus intézmények tisztelete összességében tehát mélypontra jutott, ami előkészítheti a talajt az alkotmányos rendszert netán módosítani óhajtó törekvések számára.”*

¹³ Szonda Ipsos – Az Európai Unió és Magyarország uniós tagsága a magyar közvéleményben – közvéleménykutatás a 14 évesnél idősebb magyar lakosság körében. 2006.

¹⁴ Az intézmények iránti bizalom Magyarországon – Median-felmérés.

– állapítja meg egy tavalyi felmérés. Érdekes megjegyezni, hogy a Fidesz-KDNP kormány pont azon intézményekkel kapcsolatban hozott meglehetősen vitatható döntéseket – Alkotmánybíróság, köztársasági elnök – amelyek még némileg megőrizték tekintélyüket a közvélemény előtt. Ezeket a jelenségeket szokás a magyar demokrácia válságának is nevezni, azonban Körösenyi András nyomán talán érdekesebb patológikus vonásokról beszélni, amelyek nyomán nem omlik ugyan össze a rendszer, de betegségei súlyosan megnehezítik annak működését. Körösenyi négy alapvető vonást különböztet meg: (1) felelőtlenség, (2) pártokrácia, (3) korrupció, (4) az alkotmány. A szerző tehát magát a '89-es rendszert is felelőssé teszi a problémákért, másfelől kitér arra is, hogy: *„Magyarországon, szembe kell nézni azzal kérdéssel: vajon a magyar választópolgárok képesek-e ezeket az intézményeket hatékonyan működtetni? Vagy a magyar politikai kultúra defektusai is hozzájárulnak a felelőtlenség politikájának a kialakulásához?”*¹⁵ Vagyis az intézmények iránti folyamatosan csökkenő bizalom nem kizárólag rossz politizálás következménye, a tanulmány felvillantja azt a lehetőséget is, hogy a jelenleg rögzített jogállami értékek erodálódásáért maga a társadalom is felelős lehet.

A bizalom értékének van egy másik oldala, amely az állampolgárok egymásba vetett bizalmát jelöli, természetesen ez nehezen rögzíthető egy alkotmányban, de végső soron annak alapvető célja, hogy olyan politikai közösséget teremtsen, amelynek tagjai bíznak egymásban. A harmadik köztársaság ezen a területen sem áll túl fényesen, 2008-ban a Kopp Mária szerkesztette tanulmánykötetből kiderül, hogy az egymásba vetett bizalom szintje a magyar társadalomban hihetetlenül alacsony, 2006-ban a társadalom 70%-a nyilatkozott úgy, hogy a „legjobb senkiben sem bízni” és közel ennyi volt azoknak az aránya, akik úgy gondolták, hogy az „emberek aljasak, önzőek és ki akarják használni őket.”¹⁶ Ez az általános bizalomhiány tönkreteszi a közösségi koherenciát és végső soron a szabadság értékét is veszélyezteti. *„A rendszerváltást követően azt lehetett hinni, hogy nem lesz többé szükség történelmi pótvizsgákra. Kiderült azonban, hogy a szabadságjogok önmagukban keveset érnek, ha nincsenek szabad emberek, akik ezekkel a jogokkal képesek élni. Ugyanakkor bizakodásra ad okot, hogy nincs többé hatalom, mely a szabadságot s az általa megalapozott polgári rendet eltiporni lesz képes, ha egyszer ez a rend létrejön.”*¹⁷ – állapítja meg Csepeli György egy 2010-es előadásában. A bizalom hiánya reményvesztettséggel és depresszióval jár, amely a hazai gyógyszerfogyasztási adatokban is szomorúan tükröződik.¹⁸

¹⁵ Körösenyi András: A magyar demokrácia patológikus vonásai.

¹⁶ Kopp Mária (szerk.) Magyar lelkiállapot (2008).

¹⁷ Csepeli György: Társadalmi szolidaritás – összetartó társadalom. Elhangzott a VII. Nyári Egyetem a közösségi részvétel fejlesztéséért nyitó előadásaként, 2010. július 28-án.

¹⁸ Jeskó József: Gyógyítható-e a beteg demokrácia? <http://www.meltanyosság.hu/node/1089>

II. ÚJ ALKOTMÁNYOZÁS – TÁRSADALMI SZERZŐDÉS?

Az egyes értékek társadalmi megjelenésének rövid vázlatából világosan kiderül, hogy rendkívüli feladat egy megosztott, érték-, és bizalomhiányos társadalomban közös nevezőt találni. Először is: az alkotmányozás folyamatának van egy látszólag jogfilozófiai, valójában azonban nagyon is aktuális kérdése: lehetséges-e törvényes keretek betartásával új alkotmányt teremteni. Ezzel a kérdéssel leginkább Hans Kelsen alkotmányjogász foglalkozott, jogpozitivizmusának¹⁹ lényege, hogy minden jogi norma mögött van egy másik, amely legitimálja azt, a sor végén az alkotmány található. A magyar politikai rendszerben azonban nem különül el intézményesen az alkotmányozó, illetve a törvényhozó hatalom, valamint megváltoztathatatlan elemei nincsenek a jelenleg hatályos alkotmánynak. Praktikusan ez annyit jelent, hogy a Fidesz kétharmados parlamenti győzelmével szabad kezet kapott, azaz jogi értelemben semmilyen társadalmi egyeztetésre, pártok közötti konszenzusra nincs szüksége. A „kétharmados forradalom” tehát nem pusztán szóvirág, valóban felhatalmazás a politikai rendszer teljes átforgatására.

Másodszor a tragikus demográfiai folyamatok, a társadalmi kohézió hiánya, az egyes társadalmi szegmensekben erősödő riasztó jelenségek időszerűvé teszik egy új társadalmi szerződés megalkotását, kérdés, hogy ennek a szerepnek a betöltésére alkalmas-e egy új alkotmány, illetve a preambuluma. A társadalmi szerződés szükségszerűsége időről-időre felmerül a magyar közéletben, a legutóbb Hankiss Elemér vázolta ennek szükségességét: *„1989 után ez a kényszerű megállapodás felbomlott és lehetőség nyílt arra, hogy a társadalom megannyi szereplője megkösse a maga igazi társadalmi szerződését. Nem kötötte meg. Elmulasztottuk a kínáló alkalmat. A demokrácia kibontakozó intézményrendszerét a társadalom elfogadta, de a gazdasági erők dzsungelháborúját és a társadalmi viszonyok eltorzulását, a zavaros reformkísérleteket már tehetetlenül szemlélte.”*²⁰ Komoly gondok mutatkoznak azonban ezen a téren a győztes politikai erők részéről, már a fogalomhasználat is zavaros: *„Az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy az áprilisi választásokon új társadalmi szerződés született, amellyel a magyarok egy új rendszer, a Nemzeti Együttműködés Rendszerének megalakításáról döntöttek.”* Ezen értelmezés szerint a társadalmi szerződés már megkötött, a szerződéskötés aktusa maga a választás volt, tárgya pedig *„Nemzeti Együttműködés Rendszerének”* létrehozása. Ez a fogalomhasználat nagyon messzire esik Hankiss definíciójától. Hankiss a társadalmi szerződések két típusát különbözteti meg. Az egyik egy szűkebb értelmezés, mely szerint a társadalmi szerződés a munkavállalók, a munkaadók és a kormány megállapodása; a tágabb értelmezés a társadalmi szereplők és jelenségek sokkal szélesebb körére terjeszti ki a fogalmat, és a

¹⁹ Halmai Gábor: Hans Kelsen és a magyar Alkotmánybíróság. Világosság, 2005/11

²⁰ Hankiss Elemér: Szedett-vedett ország? HVG Online, http://hvg.hu/velemeny/20100712_tarsadalmi_szerzodes.

*szervő egyértelművé teszi, hogy Magyarországon ez utóbbi, széles alapokra helyezett társadalmi szerződés volna célravezető.*²¹

Mindenesetre a kormánypártok részéről a tavalyi országgyűlési választások óta tapasztalható egy erős törekvés, hogy a választási siker nyomán kialakuló „példátlan nemzeti egységet” egy ilyen megegyezés létrehozására fordítsák. A Nemzeti Együttműködés Rendszere, illetve a Nyilatkozat is ezt a célt szolgálta, a miniszterelnök ennek kapcsán megemlítette, hogy csak addig lesz érvényben, amíg az új alkotmány el nem készül, mert utána annak preambulumát kell majd az intézményekben kifüggeszteni. A tavalyi botrányok azonban jól mutatták, hogy a fent említett jogi felhatalmazás nem feltétlenül elég egy ilyen típusú megállapodás elfogadtatására. Mintha a párt nem értené a vele szemben megnyilvánuló félelmek okait. Nem foglalkoznak vele, hogy ennek a „rettegésnek”, történelmi okai is vannak, Magyarországon ugyanis komoly tradíciója van a központi hatalomhoz való igazodásnak. Így szándékaik könnyen elbukhatnak azon, hogy a politikai közösség azon része, akik nem az ő táborukhoz tartozik óhatatlanul mesterkéltnek, sőt antidemokratikusnak véli a kormányzati politikát.

A közös értékek rögzítése jogilag tehát nem szükséges, politikailag azonban rendkívül kívánatos. A megegyezésnek alapvetően három útja lehetséges: politikai erők konszenzusa (1), társadalmi egyeztetés (2), megerősítő népszavazás (3). Az elmúlt hónapokban mindhárom lehetőség felmerült a közéletben. A politikai konszenzuseresés már akkor komolyan megkérdőjeleződött, amikor a törvényhozás figyelmen kívül hagyta az új alaptörvény előkészítésének részletes szabályairól szóló országgyűlési határozatot, amely kimondja, hogy négyötödös parlamenti jóváhagyás kell az új alaptörvény előkészítésének szabályozásához. Az alkotmányelőkészítő-bizottság nem paritásos alapon jött létre, hanem a parlamenti erőviszonyokat tükrözte, ráadásul a Jobbik és az MSZP később jelezte, hogy nem kíván részt venni annak munkájában, példájukat hamarosan követte az LMP is. Mindezekkel párhuzamosan a miniszterelnök felállított egy másik testületet is az új alaptörvény megalkotására, amelybe a jobboldali értelmiség prominens képviselőit hívta meg. Nem tisztázott azonban a két testület egymáshoz való viszonya, felülbírálhatják-e egymást, illetve melyikük munkája nyomán alakul majd ki a végleges szöveg. Az LMP a 2011-es év elején meglebegettette, hogy esetleg – bizonyos feltételek mellett – hajlandó visszatérni az eseti bizottságba, mindezidáig ez azonban nem történt meg. A szocialisták 2010 őszén bejelentették, hogy saját alkotmánykonceptió kidolgozásába kezdenek, amely 2011 februárjára el is készült és elolvasható a párt honlapján,²² Gyurcsány exminiszterelnök ugyanakkor éwertékelőjében már odáig ment, hogy pártját az újonnan létrejövő közjogi berendezkedésben nem ellen-

²¹ Novák Zoltán: A szerződő társadalom – <http://meltanyossag.hu/node/1213>.

²² <http://mszp.hu/public/downloads/pdf/alkotmanykonceptio.pdf>

zéki, hanem rendszerellenes pártként határozta meg. A bizottságból és a parlamenti egyeztetésekről szintén kivonuló Jobbik az „ezeréves alkotmányozáshoz” való visszatérés szükségszerűsége nevében utasította el a kormánypárti koncepciókat. A politikai összefogás esélye tehát néhány hónappal az új alaptörvény kihirdetése előtt gyakorlatilag a nullára csökkent, így a közös értékekben kialakított bármilyen konszenzus lehetősége is elveszett. A politikai elitek kiegyezésének hiánya, az ellenzék, amely nemcsak a kormány, hanem a fennálló rendszer ellenzéke is az 1867-1914 közötti magyar közélettel mutathat a jövőben kísérteties hasonlóságot. A pártok ekkor nem valamiféle ideológiai konstrukciók mentén váltak el, hanem az összes politikai vita az úgynevezett közjogi kérdések körül zajlott. Ennek lényege az Ausztriával, illetve az uralkodóval kötött 1867-es kiegyezés elfogadása, vagy tagadása volt. Az utóbbi nézetet valló ellenzék a közel húsz évvel azelőtt – 1848 áprilisában létrejött – politikai berendezkedést tekintette önmagára érvényesnek. Természetesen az 1849-es alapokat valló szélsőbal még ennél is messzebbre ment. Abban az időben is nagyon hasonló volt a pártszerkezet, egy hatalmasra duzzadt kormánypárt küzdött a permanens pénzügyi válsággal, míg a rendkívül sokszínű, fel- és eltűnő pártocskákkal tarkított ellenzék a teljes alkotmányos szerkezetet tagadta ugyan, mindennek ellenére természetesen bent ült a parlamentben. Szimbolikus témák uralma, obstrukciók és egyre elkeseredettebbé váló parlamenti viták éppúgy jellemzik ezt a korszakot, mint a gazdasági fellendülés és a modern polgári társadalom megszületése. A nemzetiségek és a kialakuló munkásság jogfosztottsága olyan társadalmi feszültségeket generáltak, amelyeket a közjogi vitákba nyakig merülő politikai elit már nem volt képes kezelni, így végső soron ez is hozzájárult az ország bukásához. Mintha a szemünk előtt születne újjá a 67-esek és 48-asok (illetve 49-esek) ellentéte, ha minden így marad, áprilistól a 11-esek és a 89-esek végeláthatatlan csatáit követhetjük majd minden bizonnyal figyelemmel. Holott a társadalom irányából érkező kihívások most sem kisebbek, (sőt!) mint a dualizmus idején: pénzügyi válság, elszegényedés, roma-integráció, széthulló egészségügy, oktatás. Kérdés, hogy a politikai rendszer elfogadása/tagadása mentén szerveződő politikai elit hogyan lesz képes ennek megfelelni. Az értékek társadalmi tükröződésének általunk vázolt rövid vizsgálatából is kiderül, hogy komoly hiányosságokkal küzd a közösség még a '89-ben lefektetett értékek elsajátításában is. A politikai elit mindennemű megegyezése nélkül létrejövő új alkotmány azonban nemhogy javíthat, hanem inkább ronthat ezen a helyzeten.

A társadalmi egyeztetés terén a Fidesz kormány nem szakmai-, vagy civil-szervezetekkel kezdeményezett párbeszédet, hanem közvetlenül az állampolgárokkal kívánja ezeket az értékeket megvitatni.

Először erre elektronikus formában nyílt lehetősége az állampolgároknak, Szájer József és Gulyás Gergely által kezdeményezett „*alkotmányblog*”²³ célja,

²³ <http://alkotmany.posttr.hu/>

hogy fórumot teremtsen az új alkotmány egyes kérdéseinek megvitatásához. A vállalkozás mindenestre a web2-es politizálás újabb mérföldkövét jelenti majd, az azonban kétséges, hogy az itt megjelenő javaslatok mennyire épülnek majd be a végleges szövegbe. A kezdeményezéshez számos hozzászólás született, köztük olyan színvonalasak is, mint Jakab András²⁴ illetve inkább a baloldalhoz kötődő Tordai Csaba²⁵ alkotmánytervezete. A Méltányosság Politikaelemző Központ Preambulum-projektje – amely jelen szöveg alapját képezi – szintén ilyen kezdeményezésből nőtt ki. A HVG hetilap oldalán²⁶ biztosított felületen igen értékes hozzászólások és érdemi vita bontakozott ki számos értékkel kapcsolatban. A társadalmi egyeztetés sajátos formáját jelentheti a kormány kezdeményezése, hogy kérdőíveket küld a választópolgárok számára, amelyeken véleményt alkothatnak a felmerülő kérdésekről, illetve postafordultával visszaküldhetik azt. Az ötlettel kapcsolatban azonban számos kétség merült fel, hiszen a többségben lévő vélemények nem kötelező érvényűek, azoknak semmilyen jogi következménye nincs. Nem világos, hogy a feltett kérdések és az arra adható válaszok, milyen társadalomkutatási módszertan alapján íródtak. Ráadásul még a reprezentativitással is gondok lehetnek, hiszen valószínűleg a kormánypárti beállítottságú szavazók nagyobb arányban küldik majd vissza az íveket, mint ellenzéki polgártársaik. Az alkotmányozás folyamatába elvben be lehetne vonni az egyetemek jogi-, társadalomtudományi tanszékeit, a munkavállaló-, munkáltatói szervezeteket, illetve a teljes civil szférát. Ez mindezekig csak kevésbé történt meg. A népszavazás kérdése már megszületése pillanatában a politikai csatározások eszközévé vált, a mellette szóló érvek kétségkívül erősek, hiszen egy egyöntetű megerősítés nyilván jót tenne a legitimációnak, másfelől a másik oldal indoklása is érthető, miszerint nem célravezető egy bonyolult jogszabályt eldöntendő kérdéssé degradálni. A preambulum értékei sajnálatos módon elveszőben vannak ebben a vitában, hiszen korántsem csupán jogszabályok halmozáról van szó. A voksolás esélye e sorok megszületésekor mindenestre csekély, az arról kirobbant vita azonban a képvisleti és a közvetlen demokrácia összecsapásának újabb fejezetét jelentheti a magyar közjog történetében.

A 2010-es választáson elért kétharmados siker jogi felhatalmazást adott egyetlen pártszövetségnek, hogy új alkotmányt hozzon létre a Magyar Köztársaság számára és ezzel megszüntesse a politikai berendezkedés ideiglenességét. Alkotmányozási kényszer nincs, azonban az értékek társadalmi tükröződéséből az látszik, hogy a húsz éve létrehozott jogi fundamentum sok tekintetben nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A rendszerváltás elitista jellege miatt nem jelentett katarzist a társadalom többsége számára, a gazdasági nehézségek

²⁴ <http://www.jak.ppke.hu/tanszek/alkotm/letolt/alkt.pdf>

²⁵ <http://igyirnankmi.blog.hu/>

²⁶ Mi legyen a preambulumban? Mondja el a véleményét! http://hvg.hu/velemeny/20101207_preambulum_hgvhu_meltanyossag

miatti kiábrándultság, majd a kilencvenes évek második felétől jelentkező erőteljes jobb- baloldali megosztottság, valamint a több mint egy évtizedig stagnáló, befagyott pártrendszer szembement a társadalmi összetartozás megteremtésének igényével. A politikai konstrukció valóban működőképes maradt, a lefektetett elvek mögötti értékrendszer azonban csak felemás módon vált a polgárok sajátjává. Vizsgálódásunk során igyekeztünk vázlatosan körbejárni ezeket, illetve kitérni azokra az értékekre is, amelyek az új alkotmányozás körüli közéleti vitáinkban leginkább megjelentek. Tanulmányunkból egy megosztott, érték- és bizalomhiányos társadalom képe bontakozik ki, amelyben igen nagy szükség lenne a közmegegyezésre. A létrejövő új rendszer feladata nemcsak az új intézményi struktúra lefektetése kell, hogy legyen, hanem annak olyan társadalmi megegyezést kellene tükröznie, amelyet a többség elfogad és magáénak érez. Az elmélyülő politikai viták azonban arra utalnak, hogy nagy a veszélye, hogy „társadalmi szerződés” helyett új közjogi törésvonalak jöhetnek létre.

Nagy Attila Tibor

A magyar múlt a preambulumban

1. A MÚLT MINT EGYÉRTELMŰ ÉRTÉKVÁLASZTÁS

Kényes feladatot vállal magára, aki hozzákezd az alkotmány preambulumaának megszövegezéséhez. Mivel a preambulum szövege – ellentétben a jogszabályok száraznak tűnő megfogalmazásával – a nem jogvégzett emberek nagy többsége számára a leginkább megfogható az alkotmányból, ezért különös jelentősége van annak, hogy milyen értéktartalmat közvetít felénk. Képes-e olyan üzeneteket megfogalmazni, amelyek a lakosság nagy többsége számára szimpatikusak és elfogadhatóak és emellett időtállóak is? Nem szabad szem előtt tévesztelnünk az időtállóságot, egyrészt hogy a későbbi korok nemzedékei számára is elfogadhatóak legyenek a preambulum megfogalmazásai, másrészt hatalomtechnikai szempontból: ha egy más pártszínezetű alkotmányozó többség kerül hatalomra, ne kelljen az alkotmány preambulum részéhez hozzányúlni csak azért, mert az alkotmányozó többségnek mások az értékei. De ha egy-egy adott kormányzati többségnek nincs is meg a kétharmados többsége a törvényhozásban, rossz vért szülne, ha az országot kormányzó erők a legfontosabb jogszabálynak, az alaptörvénynek a szellemiségét meghatározó preambulummal nem tudnak igazán azonosulni.

A tanulmányban azt fogom megvizsgálni, milyen lehetséges következményei, kihatásai lehetnek a magyar múlt szerepeltetésének az új alkotmány preambulumaában. Már az elején több probléma vagy legalábbis dilemma felvetődik ezzel kapcsolatban. A könyv többi részéből is kiderül, a múlt szerepeltetése nélkül is volna elég vitakérdés a preambulum kapcsán, ám nyilvánvaló, hogy a mostani kétharmados parlamenti – így új Alkotmány megalkotására is felhatalmazott – Fidesz-KDNP kormánytöbbség szerepeltetni kívánja a múlt tárgykörét a preambulumban. Pedig akár úgy is dönthetnének, hogy a múltat nem jelenítik meg az alkotmányban, mivel akadnak olyan európai alkotmányok, amelyekben szintén nem szerepel a történelmi múlt a preambulumban. Sőt, a világ legrégebbi alkotmányában, az Egyesült Államokéban sem találunk a múltra vonatkozó utalást: *„Mi, az Egyesült Államok népe attól vezetve, hogy tökéletesebbé tegyük az Uniót, megvalósítsuk az igazságosságot, biztosítsuk a belső nyugalmat, gondoskodjunk a közös védelemről, előmozdítsuk a közjót, biztosítsuk a szabadság áldásait magunk és utódaink számára, meghagyjuk és bevezetjük az Amerikai Egyesült Államok jelen alkotmányát”*. Igaz, lehet erre mondani, hogy amikor 1776-ban megalkották az USA alkotmányát, az új állam éppen hogy elindult önállósága útján, ilyen értelemben nem igazán volt múltja. Csakhogy később sem tartották szükségesnek, hogy a múltra vonatkozó visszaemlékezéssel kiegészítsék az amerikai alkotmányt.

A múlt szerepeltetése felveti azt a nagyon súlyos kérdést, hogy milyen történelemértelmezést fogadjunk el. Hiszen, mint más tudományokban, a történelemtudományban is számos egymással merőben szembenálló értelmezés is helyet kap, ezek akár ádáz csatákat is vívhatnak egymással. Csakhogy a tudományos kutatásnak vannak szabályai, amelyeknek helytel-közzel meg kell felelni, különösen ha megbecsülést akar kivívni a tudós, a kutató, jelen esetben a történész. Ha egyesek a pozitivistá felfogást vallják magukénak, akkor még inkább behatárolt a szubjektív elemek beépítése a tudományos tevékenységbe.

Ha azonban kilépünk a történelemtudomány sáncaiból, akkor az előbbi korlátok könnyedén szétfeszíthetőek, a véleményalkotót nem kötik a tudomány rendszerének a szabályai, s vérmérsékletétől függően mindenki a maga történelemértelmezését hangoztathatja a nyilvános diskurzusban. Az internet megjelenésével, a web 2-es közösségi formákkal pedig lehetővé vált, hogy a közember, akár álnév mögé rejtőzve, hangosan keseregjen a magyarság nagy tragédián, és megtalálja a vélt vagy valós bűnösöket az akkori kudarcokért. Vagyis egy adott társadalom, jelesen Magyarország történelemszemléletére bárki hatást gyakorolhat. Természetesen a társadalom történelemszemléletére leginkább még most is az iskolai oktatás, a történészek, a politikusok, a médiumokban fellépő közszereplők hatnak, de ma már fontos odafigyelnünk az internetes kommentelők megannyi csoportjára.

Egy alkotmány preambuluma ugyanis, amikor szerepelteti a múltat, eleve ki van téve annak, hogy nem pusztán politikai-filozófiai értékek mellett (esetleg ellen) foglaljon állást, hanem hogy eldöntse azt is, a múltszemlélet melyik irányzatához, vagy irányzataihoz csatlakozik, vagy melyekből merít erőt, vagy esetleg figyelmen kívül hagyja a történeti iskolákat, és inkább a múltról alkotott felszíne-sebb, kevésbé megalapozott benyomásaiból szemezget. Ez utóbbinak van a legnagyobb esélye, hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy a magyar (és bármilyen nép) történelmének a komplexitása lehetetlenné teszi, hogy a preambulumban tudományosan megalapozott állítások fogalmazódjanak meg. Ráadásul a preambulumnak érzelmi töltettel is rendelkezni kell, olyannak, amelyik segíti az érzelmi azonosulást a mindenkori alkotmányjogi- politikai rendszerrel. Marad tehát a múltra vonatkozó leegyszerűsített állításokból való szemezgetés, és annak eldöntése, hogy ezek közül melyek kerüljenek be a preambulumba, vagy a jogalkotók milyen új, a történelemre vonatkozó kijelentéseket tesznek bele az alkotmány bevezetőjébe.

Fontos az is, hogy a társadalomnak, helyesebben egyes csoportjainak milyen történelemképük van. Kialakulhat-e egyáltalán történelemtudat sokakban, ha a történelmet heti két-három órában tanítják nálunk az iskolákban? És ha ehhez hozzávesszük, hogy a rendszerváltozás óta alig készültek múltunkat feldolgozó filmek, vagy ha készültek is, többségükről nem mondható hogy különösebb lelkesedést váltottak volna ki a nézőkből, akkor további kételyek vetődnek fel a magyarok történettudatára vonatkozóan. Ezt csak erősíti, hogy nagyon kevés a magyar múltra vonatkozó ismeretterjesztő dokumentumműsor, és azok is a

kevésbé nézett műsorsávokban szoktak szerepelni. Inkább azt a kérdést kéne feltenni, hogy a magyar lakosság többsége rendelkezik-e egyáltalán annyi történelmi ismerettel, amely megalapozna egyfajta történelemszemléletet. Ha a fentieket végiggondolja az ember, akkor kétélyei tovább erősödnek. Az alapvető ismeretek hiányában a történelem mint szubjektum erősen lecsupaszított (modern informatikai kifejezéssel élve: lebutított) formában jut el a legtöbb emberhez, és a történelemről való diskurzusban az érzelmeknek, az indulati kitöréseknek nagyon komoly jelentőségük van.

Ami a helyzetünket tovább bonyolítja, és az elfogadható preambulum-szöveg megalkotását igencsak nehezé teszi, az a mögöttünk hagyott múlt, amely azonban folyamatosan árnyékként kísér, mi több sokszor üldöz minket. A magyar múlt ránk hagyományozott öröksége pedig meglehetősen terhes, tele van tragédiákkal, és a magyar nép pesszimizmusra hajló beállítódása miatt az esetleges eredmények is könnyen zárójelbe kerülhetnek. Gondoljunk arra, hogy *a polgári nemzetté válás folyamatának kezdete óta nem sok olyan eseménye volt az országnak, amelyet a nemzet kollektív sikerélményként élhetett volna meg.* Ez pedig pont az a nagyjából kétszáz év, amelyről a legtöbb történeti forrás áll rendelkezésre, amelyik értelemszerűen a leginkább kihatással van jelenünkre.

Viszont – amint azt látni fogjuk – nem egy ország népe több nagy közös sikerélménnyel büszkélkedhet, amelyeket bele is vettek alkotmányuk preambulumába. Mivel ilyen, ahogy az imént említettem, alig áll Magyarország rendelkezésére, értelemszerűen adódik az államalapításnak és a kereszténység felvételének összekapcsolása vagy legalábbis a kereszténység megemlézése. Csakhogy nálunk a kereszténységre való utalás azonnal előhossa a Szent Korona-tanhoz való viszonyulás kérdését, amelynek kapcsán igen éles választóvonal húzódik a baloldal és jobboldal között, még akkor is, ha sokszor rejtve marad, mit is kell igazán értenünk a XXI. század elején ezen a tanon, amelynek eredete legalább Werbőczy XVI. Századi Tripartitumáig (Hármaskönyv) nyúlik vissza.

2. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Megvizsgálva az Európai Unió tagállami alkotmányainak preambulumait, világosan láthatjuk, hogy a legtöbb írott alkotmány előszava foglalkozik a történelemmel, illetve az elfogadásra kerülő alkotmányt történelmi távlatokba helyezi. Akadnak ugyanakkor olyan országok, amelyek preambulumaiban nem említődik meg a múlt, ilyen a Magyar Köztársaság 1989-es alkotmány módosítások során megszüvegezett alkotmányszövege is, amelynek első mondata így hangzik: *„A többpártrendszer, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés – hazánk új Alkotmányának elfogadásáig – Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg”*

A történelemmel foglalkozó preambulumokat két szempont szerint csoportosíthatjuk.

Földrajzi szempont szerint egyrészt beszélhetünk a nyugat-európai államok történelmi preambulumairól (Portugália, Írország és Franciaország), másrészt a keleti és balti tagállamok történelemre utaló alkotmányos előszavairól (Szlovákia, Szlovénia, Lengyelország, Litvánia, Észtország, Csehország, Horvátország).

Tematikus felosztás szerint három típust különíthetünk el a történelemre való utalás szempontjából: tárgyilagossági-függetlenségi, történelmi-imádságos vagy vegyes preambulumok.

Az *értékközvetítő-függetlenségi* előbeszéd (ilyen például a francia, a portugál, az észt és a litván preambulum) az alkotmányozás szempontjából kiemelkedően fontos történelmi tényeket és eseményeket sorolják fel, s egyben legtöbbször az adott állam függetlenségének kivívása körüli tényekre utalnak.

A francia alkotmány preambulum a korábbi alkotmányos elvekre hivatkozik: „A francia nép ünnepélyesen kinyilvánítja elkötelezettségét az 1798-as Nyilatkozat által megfogalmazott nemzeti szuverenitás elvei és az Emberi Jogok mellett, amelyet megerősített és kiegészített az 1946. évi Alkotmány Preambuluma, s íkraszálva a 2004. évi Környezetvédelmi Charta által rögzített jogok és kötelezettségek mellett”.

Az észt preambulum a történelem azon elemeit hangsúlyozza, amelyek során Észtország kiszabadult a szovjet fennhatóság alól. Hivatkozik az 1918-as függetlenségi nyilatkozatra, majd az 1938-as alkotmányra, valamint a Szovjetunió felbomlása után tartott 1992-es referendumra, amellyel elfogadták a mostani észt állam alkotmányát.

A litván alkotmányozók a részletesebb preambulum mellett döntöttek, amelynek megfogalmazásában jóval korábbi időkről is megemlékeztek emelkedett stílusban. „A litván nép, megalapítva sok évszázaddal ezelőtt Litvánia államát”, később azt olvashatjuk, hogy „kitartóan védelmezte szabadságát és függetlenségét; megőrizte vallását, anyanyelvét, írását, és szokásait”, befejezésül pedig rögzíti a preambulum, „egy nyitott, harmonikus és igazságos társadalom megteremtésére törekedvén, megalkotja és kihirdeti az Alkotmányt”.

A portugál preambulum szerint: „1974. április 25-én, a Fegyveres Erők Mozgalom, a portugál nép hosszú ellenállására támaszkodva, annak mélyen gyökerező érzéseit megértve, megdöntötte a fasiszta rendszert.

Megszabadulván a diktatúrától, az elnyomástól és a kolonializmustól, Portugália forradalmi változáson ment keresztül és a portugál társadalom fordulópontjához érkezett”.

Ez egyértelmű elhatárolódás a több évtizedes Salazar-uralomtól, és egyben a mostani többpártrendszeren alapuló demokrácia dicsérete. A preambulum kiáll az alapvető emberi jogok biztosítása, a joguralom mellett, amely – és most a legtöbb EU-s államhoz képest szokatlan megfogalmazás jön – „megnyitja az utat egy szocialista társadalom felé”. A preambulum egészéből és az alkotmányból

is kiderül azonban, hogy itt nem marxista alapú, a kommunista állampárt vezető szerepére támaszkodó alkotmányos berendezkedéséről van szó, hanem egy olyan ország megcélzásáról, amelyik „szabadabb, igazságosabb, egyenlőbb”.

Meglehetősen hosszú preambulummal bír a Horvát Köztársaság alkotmánya, amelyik az államalapítástól egészen napjainkig felsorolja a legfontosabbnak tartott történelmi eseményeket. A horvát fejedelemség a VII. században történt megalakulásától kezd az eseménytörténet taglalását. Megemlékezik a horvát-magyar perszonálunióról, amelyben megmaradt a horvát államiság. Ezek után nem meglepő, hogy bekerült az előszóba az 1868-as magyar-horvát kiegyezés, majd az Osztrák-Magyar Monarchiától való 1918-as elszakadás és a Szerb-Horvát – Szlovén Királysághoz (a későbbi Jugoszláviához) való csatlakozás. Ahogy aztán közeledünk az időben, egyre emelkedettebbé válik az addig felsorolás-ízű szöveg: „... a kommunista rendszer lebontása és az európai rend történelmi jelentőségű változása során, a horvát nép az első szabad demokratikus választásokon (1990) szabadon kinyilvánított akarattal erősítette meg önálló ezeréves államiságát. A Horvát Köztársaság új Alkotmányával (1990) és a Honvédő Háborúban aratott győzelmével (1991-95) a horvát nép kifejezte akarátát és készségét a Horvát Köztársaság, mint önálló és független, szuverén és demokratikus köztársaság helyreállítására és megőrzésére”. A nemzeti önállóság hangsúlyozása igencsak erőteljes („önálló és független”), ami érthető, hiszen a horvátok mintegy 9 évszázadig éltek más állam fennhatósága alatt, így igen nagy jelentőségű, hogy ez az állapot megszűnt. A közelmúlt történelme pedig jó alkalmat adott, hogy a horvát nemzet kollektív sikerére emlékeztessen az alkotmány preambuluma, azaz a Jugoszláviától való elszakadást és a szerb (jugoszláv) fegyveres erők elleni győzelmet. Ennek elenpontjaként a Szerb Köztársaság Alkotmánya nemhogy a szerbség számára keserű történelmi közelmúltat (a délszláv háborúk 1990-es években lezajlott folyamatát) nem idézi fel, de még a preambulum alkalmazásáról is lemondott.

A horvát alkotmányban tehát a múlt szerepeltetése nemzeti öntudatának fenntartását, megerősítését szolgálja. A horvát preambulum szövege egyértelmű értékválasztást tükröz, hiszen a honvédő háborúnak nevezett eseményeket az akkori szembenálló szerbek nagyon is másként élték meg, nem csak azért, mert ők kerültek ki vesztesen a háborúból, hanem azért is, mert számos, a horvát fegyveres erők szerb civilek elleni bűncselekményét, több százezer szerb kényszerű, Krajínából való 1995-ös elmenekülését is felelőlegesen mind a mai napig.

Románia alkotmánya nem rendelkezik ugyan preambulummal, de az alkotmány 1. cikkelye tartalmaz történelmi hivatkozást a Nicolae Ceaușescu rendszerét megdöntő eseményekre. „Az 1989-es decemberi forradalom szellemiségét meg kell őrizni”, szögezi le az 1. cikkely 4. szakaszának egyik mondatrésze.

A történelmi-imádságos (vegyes) preambulumok az adott állam történelmi tradíciót kapcsolják össze a kereszténységgel, s a vallást egyfajta történelmi „kovásznak”

tekintik. Természetesen ezek a preambulumbok sem feledkeznek meg az állami függetlenségről, ugyanakkor ezt is szakrális keretbe ágyazzák.

Az ír példa szerint „mi, Írország népe, alázatosan elismerve kötelezettségeinket a mi Urunk, Jézus Krisztus iránt, aki átsegítette atyáinkat évszázados megpróbáltatásainkon, hálásan emlékezve hősie és lankadatlan küzdelmükre, hogy visszanyerjék nemzetünk jogos függetlenségét.”

A lengyel preambulumból a következő fordulatot találjuk: „... hálás szívvel őseinknek munkájukért, a függetlenség eléréséért nagy áldozatokkal folytatott küzdelmükért, a nemzet keresztény hagyományaiban és egyetemes emberi értékekben megnyilvánuló kulturális gyökereinkért...”.

A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvénye (Grundgesetz) a következőképpen fogalmaz: „Isten és ember előtti felelősség tudatában, attól az akaratától vezéreltetve, hogy az egyesült Európa egyenrangú tagjaként a világbékét szolgálja, a német nép alkotmányozó hatalmának erejétől fogva az alábbi alaptörvényt alkotja.

A németek Baden-Württemberg, Bajorország, Berlin, Brandenburg, Bréma, Hamburg, Hessen, Mecklenburg-Előpomeránia, Alsó-Szászország, Észak-Rajna-Vesztfália, Rheinland-Pfalz, Saarland, Szászország, Szász-Anhalt, Schleswig-Holstein und Thüringia tartományokban szabad akaratukból véghezvitték Németország egységét és szabadságát. Ezzel ezen alaptörvény az egész Német Nemzetre érvényes”

Látható, hogy a végén az 1990-es újraegyesülésre (formailag a keleti Német Demokratikus Köztársaság Német Szövetségi Köztársaságba való beolvasására) utal a „véghezvitték Németország egységét és szabadságát” szövegrész. Az eredeti 1949-es szövegben még óhajként fogalmazódott meg a preambulumban, hogy a német nép „szabad elhatározásából valósítsa meg Németország szabadságát és egységét”.

A MÚLT SZEREPELTETÉSE A MAGYAR PREAMBULUMOKBAN (TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS)

Az 1946. évi I. törvénycikk

A magyar polgári alkotmányfejlődésben fontos szerepet játszott az 1848. évi áprilisi törvények, amelyre a II. világháború utáni 1946. évi I. tc. külön is hivatkozott a köztársasági elnök felelősségre vonásának szabályozásakor, megőrizve a történeti jogfolytonosságot. Az a 1946. évi I. tc. alkotmányos jellegét több dolog is erősítette: a II. világháborút éppen az előző évben ért véget, és egy új korszak vette kezdetét, a törvény szabályozási tárgya („Magyarország államformájáról”) kiemelkedő jelentőségű volt. Ennek keretében Magyarországon végleg megszűnt a királyság, és átadta helyét a köztársaságnak.

A törvény alaptörvény jellegét erősítette egy részletes előszó is, amelyet teljes terjedelmében idézünk. Tehetjük ezt azért is, mert a modern demokratikus

jogállam számos alapelve (pl. általános választójog, alapvető emberi jogok) ebben a törvényben került először nálunk rögzítésre. Az 1946. évi I. tc. preambulumában szerintem olyan értékeket képvisel, amelyekre az 1989-es alkotmány-módosítások is támaszkodtak, és a 2011-es alkotmányozás során is használhatóak.

Az 1946. évi I. tc. az értékelvű-függetlenségi preambulumok közé sorolható leginkább. A Habsburg-uralmat (beleértve a kiegyezés korszakát) egyértelműen negatív színben tünteti fel a preambulum, amely ellen a magyar nemzetnek „négy száz esztendő harcát” kellett vívnia. Külön kiemeli a Habsburg-ház kétszeri – utólag sikertelennek bizonyult – trónfosztását, az ónodi országgyűlést és a debreceni határozatot. A pártok többsége egyetértett abban, hogy a királyság államformája helyett a köztársaságot kell bevezetni, a törvényjavaslatról szóló parlamenti vitában igen hosszasan kárhoztatták a Habsburg-ház magyar történelemben játszott szerepét, s ahogy az imént láttuk, az elfogadott törvény előszavában meg is jelent ez a szemléletmód. A felszólaló képviselők nemigen törekedtek a múlt árnyalt megközelítésére.

Maga Sulyok Dezső, a Kisgazdapárt képviselője igen kritikusan szólt a Habsburg-uralkodóházról: „A magyarság 1526-ban életének egyik legnagyobb tragédiája után emelte trónjára a Habsburg-dinasztiát. Ettől kezdve, t. Nemzetgyűlés, állandó és soha meg nem szűnő küzdelem folyt a dinasztia és az ország népe között a hatalom birtokáért”¹. Kritikusan szólt a dualizmus rendszeréről is: „A kiegyezési korszak a maga látszólagos nagy fejlődésével, iparosodásával, gazdagodásával végeredményben egy nagy és később kiütköző belső rothadást takart, és előidézője volt annak, hogy egyetlen évtized alatt 1,300.000 magyar vette a bugyrát és botját, és kelt át a tengeren új hazát keresni, mert ebben az országban nem találta a boldogulását. A magyar parasztság és a magyar munkásság, különösen a földnélküli parasztság tömegesen vándoroltak ki, és veszték el egyszer s mindenkorra a nemzet számára. Azok a dollárok, amelyeket onnan hazaküldtek, és amelyekből a család itthon maradt tagjai egy kis földet tudtak vásárolni, vagy házat tudtak szerezni, nem pótolták ezt az ember- és vérvesztést, mert az emberanyag a nemzetnek legértékesebb kincse, amelyet nem lehet eladni ilyen áron, amelyet nem szabad kivándorlásra kényszeríteni ilyen áron”².

Rajk László, a Magyar Kommunista Párt nevében a Habsburg-házon keresztül magát a királyság intézményét is támadta, az elnyomó reakció eszközeként láttatva azt: „Mi vallottuk mindig, és valljuk ma is, hogy voltak a magyar történelemnek olyan korszakai, amikor a királyság a nemzet érdekét szolgálta, az emberi haladás jégében állott, és a nemzet boldogulásának a kikovácsolásán

¹ Nemzetgyűlési napló, 1945. I. kötet • 1945. november 29. – 1946. május 9. A Nemzetgyűlés 11. ülése, 1946. január 30-án, 260.

² Uo. 262.

fáradozott. Nagy Árpád-házi királyaink. Szent István, Szent László, IV. Béla nélkül elképzelhetetlen lett volna a magyarság történelmi megmaradása és továbbfejlődése. Hunyadi Mátyás nemzeti királysága a magyar történelem leg-szebb korszakai, fejezetei közé tartozik. De a magyar nemzet nagy tragédiája az volt, hogy nagy nemzeti és haladó szellemű királyaink után, 400 évvel ezelőtt a királyság intézménye az idegen elnyomás eszközévé vált. A Habsburg-királyság nem a nemzeti erőknél a kibontakozását, nem a magyar állam és államiság megerősödését tűzte ki céljául. Ellenkezőleg, elnyomta a nemzeti erőket, német gyarmattá süllyesztette az országot, évszázadokra visszavetette a magyar népet kultúrájában és civilizációjában. Olyan kárt és annyi pusztulást okozott népünknek, hogy hozzá képest mit sem tett török, sem tatár. Ezért mondhatjuk mi is teljes egyetértésben és összhangban a törvényjavaslat bevezető szavaival, hogy a köztársaság egyenes leszármazottja, édes gyermeke mindazoknak a nemzeti törekvéseknek, amelyek a Habsburg dinasztia, az idegen királyság megdöntésére irányultak a múltban”³. Hozzátette: „Mindezek után, aki ma folytatni akarja a magyar szabadsághősök, Petőfi, Táncsics és Kossuth műveit, annak a magyar köztársaságnak megerősítésén és felvirágoztatásán kell munkálkodnia. Aki viszont királyságot akar, az a Habsburgok elnyomását, népellenes uralmát akarja folytatni”⁴ Hasonló véleményt fogalmazott meg a szociáldemokrata Kéthly Anna, a parasztpárti Darvas József is a Habsburg-házról.

A királyság-ellenes hangok egyhangúságát Slachta Margit, a Polgári Demokrata Párt képviselője törte meg bekiabálásokkal tarkított felszólalásában. Az indulatok akkor szabadultak el igazán, amikor Slachta a Szent Korona- tan védelmére kelt. Azért is érdemes hosszabban idézni a történeteket, mert jól mutatja, hogy már akkor milyen kibékíthetetlen ellentétek húzódtak a történelemértelmezés területén a markáns jobboldali és baloldali (szociáldemokrata és kommunista) politikai erők között, akárcsak napjainkban:

„Miután a Szent Korona tanának van tartalma, legyen szabad röviden összefoglalnom, hogy miben áll tulajdonképpen a Szent Koronára vonatkozó rész. (*Felkiáltások*: Tudjuk! – Kondor Imre (pp): Nem iskola ez! – Marosán György (szd): „Adják vissza a koronát, veszünk érte búzát!) A Szent Korona (*Egy hang a kigazdapárton*: Ezer holdakkal körítve!) nem a király jelképe csupán, hanem a magyar nemzeté (*Zaj*). Az egész világon csak a magyar koronának van meg az a jellegzetessége, hogy az a királyt és a nemzetet összefogja; amikor a királyt koronázzák, a nemzetet is koronázzák. (*Zaj a kommunista párt oldalán*.) A magyar Szent Korona nem a király jelvénye, hanem az ország jelvénye, (*Felkiáltások a kommunista párt oldalán*: A reakció jelvénye!) A magyar Szent Korona mindnyájunkat egybefoglal. Mi koronázott nemzet vagyunk. (*Felkiáltások a kommunista párt oldalán*: Voltunk!) Nagy igénye van – talán csak volt, de talán még lesz is a

³ Uo. 270.

⁴ Uo. 271.

magyar nemzetnek – azíránt, hogy a jogelviség, mintegy személyesítve és a királytól függetlenül is ott álljon a nemzet számára, miért is mintegy személyiséggel ruházta fel a Szent Koronát. Magyarország a Szent Korona országa. (Jékelyi László (kg): Kossuth országa! A magyar nép országa! – *Zaj*.) A magyar föld a Szent Korona földje, (Nánási László (pp): A magyar nép földje!) a Szent Korona minden jognak a gyökere- (*Zaj*. – *Felkiáltások a szociáldemokrata párt oldalán*: Ázsiából hozták azt a koronát?)

Amikor a köztársasági alaptörvény ettől az ősi gyökértől elszakítja az alkotmányt, (*Felkiáltások a szociáldemokrata párt oldalán*: Talaj-gyökértől! – Ratkó Anna (kp): A bottól! A botütéstől, nem a gyökértől! – *Zaj*. – *Az elnök cseppet*.) akkor az alapokmánynak erről intézkednie kell, nem hallgathatja el egyszerűen a magyar Szent Koronát, mintha nem léteznék. (*Egy hang a kisgazdapárt oldalán*: Szép régiség!) A Szent Korona tana nem fikció, ilyen állítani igen nagy tévedés. A Szent Korona ugyanis ebben a felfogásban állandóan inti a hatalom két hordozóját, a nemzetet és a királyt a jogelviségre. Most, hogy ettől időnkint elsiklás történik, az más kérdés. (...)

A magyar Szent Koronát nagy tiszteletben tartotta a nemzet (*Felkiáltások a kisgazdapárt soraiból*: Mi is tiszteletben tartjuk!) és miután így megszemélyesítve látta maga előtt, külön koronaöröket rendelt mellé és testőrséget szervezett. (Nánási László (pp): Azoknak a naplopását is a magyar parasztnak kellett megfizetni!) Azt mondaná valaki, hogy ez hiábavaló formáság, mert amikor a testőr ott áll a királyi palotában festői öltözetében, (*Felkiáltások a kommunista párt oldalán*: Ahá! Ez az! – Marosán György (szd): Ez még nem teszi boldoggá az országot! – *Egy hang a kisgazdapárt soraiból*: És kiszöktették a Koronát az országból. – *Zaj*. – *Az elnök cseppet*.) áll mozdulatlanul, művészileg cizellált alabárdját tartva, azzal nemcsak azt fejezi ki, hogy ott őrködik a király, vagy a Szent Korona mellett, (Marosán György (szd): A koronára vigyázzon, ne a királyra!) hanem azt is kifejezi, hogy a nemzet Önmagát ilyen nagynak, ilyen nemesnek, ilyen magasrendűnek tartja. Mert ne felejtjük el, hogy amilyen alapvető alkotmány-forma érvényes az országban, azzal a nemzet önmagát fejezi ki. (Marosán György (szd): Úgy van! – Jékelyi László (kg): Éljen a köztársaság! – *Éljenés és taps a kommunista-, a szociáldemokrata- és a parasztpárton, valamint a kisgazdapárt oldalán*. – Ratkó Anna (kp): Hallgasson a Slachta Margit!) Nem mindegy tehát, hogy azt az illetőt, aki a nemzetet képviseli és megszemélyesíti, vagy a Szent Koronát, amely a hatalom fő-hordozóját és a nemzet minden fiát egybefoglalja, milyen módon tiszteli, és ezen tiszteletét hogyan fejezi ki a nemzet, mert minél nagyobb tisztelettel, minél nagyobb ünnepélyességgel áll őrt az őt kifejező hatalom mellett, – most a Szent Koronáról beszélek – annál magasabb rendűnek vallja önmagát. (Andrássy Dániel (kg): Hát mi szenvedjük meg, mint 1919-ben, hogy húsz év múlva megint romokban legyen az ország? Ezt akarja a szónok? – *Zaj a Ház minden oldalán*.)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak! (*Egy hang a kommunista párt soraiból:* 1914-ben is a Koronával vitték a nemzetet a szerencsétlenségbe! – Juhász István (szd): Mindent meggondoltam–monda József bá!– *Egy hang a kommunista párt oldalán:* Hogy nem unta már meg! – *Derűtlenség.* – *Egy hang a kommunista párt soraiból:* Éljen a köztársaság! – *Éljenzés és taps a kommunista- és a szociáldemokrata párton.* – Nánási László (pp): A koronából csak egy jutott a parasztnak: a Dózsa György koronája! Csendet kérek! (Marosán György (szd): De erről nem beszélnek ilyen szépen! Csak a királyságról! Eladták az országot!))⁵

Az 1949.évi XX. törvény

Magyarország második chartális alkotmánya (az első a Tanácsköztársaság 1919-es ideiglenes alkotmánya volt), a Magyar Népköztársaság Alkotmánya címet viselő 1949.évi XX. törvény eredeti preambuluma egyértelműen a kommunista Magyar Dolgozók Pártja (MDP) történelemszemléletét tükrözte.

A Rákosi-rendszer igen radikálisan szakított a magyar történelmi tradíciókkal, és ez az alkotmány preambulumban is tükröződött. Az ezeréves magyar történelemből teljesen kimaradtak mindazon elemek, amelyek nem a kommunisták cselekedeteire vonatkoztak, így az időhorizont mindössze három évtizedet foglalt át, ugyanis a preambulumban az 1919-es elbukott Tanácsköztársaságig tekintett csak vissza. A Szovjetunió erőteljes politikai befolyása a szövegben is megmutatkozott, háromszor is megemlíti, hol a „nagy Szovjetunió”, másutt pedig „a Szovjetunió önzetlen támogatásával”, végül a „Szovjetunióra támaszkodva” szövegrész szerepeltetésével. A Horthy-korszak a „a földesurak és nagytőkések népellenes államhatalma” megbélyegzést kapta, emellett hangsúlyosan szerepet kapott a kommunisták pártdokumentumaiban már addig is oly sokat emlegetett munkás-paraszt szövetség, amely alatt sokáig a kommunista és a szociáldemokrata párt kívánatos egyesülését értették.

Az 1949.évi XX. törvényparlamentari vitájában már nem voltak viharok, ugyanis addigra a Magyar Kommunista Párttal, majd a szociáldemokraták beolvadásával létrejött MDP-vel szembeni ellenzéki pártok megszűntek, vagy eljelentéktelenedtek. Rákosi Mátyás maga is megfogalmazta az Országgyűlés ülésén a már említett munkás-paraszt együttműködés lényegét: „Az alkotmánytervezet ezért mondja ki, hogy a Magyar Népköztársaság a munkások és dolgozó parasztok állama. (*Viharos taps. A Ház tagjai felállva, hosszasán, ütemesen tapsolnak.*) Ezért mondja ki, hogy a Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népé. (*Lelkes taps*) Ezért szegezi le a tervezet, hogy nálunk a termelési eszközök zöme már társadalmi tulajdonban van» ezért állapíthatja meg, hogy Magyar Népköz-

⁵ Nemzetgyűlési napló, 1945. I. kötet • 1945. november 29. – 1946. május 9. A Nemzetgyűlés 11. ülése, 1946. január 31-én, 303–304.

társaság *társadalmi* rendjének alapja a munka, és minden munkaképes polgárnak joga, kötelessége és becsületbeli ügye, hogy képességei szerint dolgozzék”.⁶

Az 1972. évi I. törvény

1972-ben a szocialista rendszer alapjait nem érintő, de a rendszer keretein belül jelentősen módosult az alkotmány szövege (pl. nagyobb szerepet kapott az állampolgárok jogainak, vagy a törvényességnek a deklarálása). A változások a preambulumot és annak történelemszemléletét is érintették

Ellentétben az 1949.évi XX. törvény preambulumaival, az 1972-es preambulum mindjárt az első mondatában már megemlékezett a magyar nép ezeréves történelméről. Bár a korábbi korok kárhoztatása, a kommunisták történelmi érdekeire való hivatkozás, a munkás-paraszt szövetség hangoztatása megmaradt a szövegben (ezt szolgálta a feudalizmus ostromozása: „Az államhatalom ugyanakkor az uralkodó osztályok eszköze volt a jogfosztott nép elnyomására és kizsákmányolására”), a korábbi korokra való hivatkozás megteremtette a történelmi folytonosságot. Ezt nem csak a rendszer szigorának enyhülése tette lehetővé, hanem az is, hogy a magyar történettudományban ekkorra kezdtek beérni azok a történészek (pl. Makk László, Szabad György, Pach Zsigmond Pál, Ormos Mária), akik egyre árnyaltabban igyekeztek vizsgálni a magyar történelem vitatott korszakait, és nagy mennyiségű adatapparátusra támaszkodva igyekeztek alátámasztani mondanivalójukat, a történetírásban a pártos ideológia, ha nem is tűnt el, de jelentősen enyhült (ezt a szemléletet jól tükrözi a Magyarország története tízkötetes munka). Nem maradhatott ki természetesen a Szovjetunióra való utalás, olyan államként való ábrázolása, amelyik igen pozitív, haladó szerepet töltött be a magyar történelemben.

A preambulum átalakított szövegének műltszemléletét Kállai Gyula így fogalmazta meg:

„A bevezető történelmünk új korszakának nyitányáról szól, arról, a népünk szemében soha el nem halványuló tetről, amellyel a Szovjetunió felszabadította hazánkat. Méltatja az 1919-es szocialista forradalom tapasztalatainak jelentőségét, az ország újjáépítését. Társadalmi fejlődésünkkel összhangban pedig kimondja, hogy a munkásosztály kivívta és megszilárdította a dolgozó nép hatalmát. További feladatainkat úgy jelöli meg, hogy a magyar nép nemzeti egységbe tömörülve, a szocializmus teljes felépítésén munkálkodik.”⁷ Kádár János a következőképpen szólt a magyar múlt egészéről: „A múltról szólva minde-

⁶ Országgyűlési napló, 1949. I. kötet • 1949. június 8. – 1949. december 22. Az Országgyűlés 1949. augusztus 17-i ülése, 171.

⁷ Országgyűlési napló, 1971. I. kötet • 1971. május 12. – 1972. december 14. Az Országgyűlés 1972. április 19-i ülése, 557.

nekelőtt a dolgozó magyar népre gondolunk, amely munkájával, verejtékével és vérével hazánkat, államunkat századokon át fenntartotta, eltette, és a fejlődés útján előre vitte.

Történelmünk mérhetetlen nehézségeinek leküzdéséért, azért, hogy idáig eljuthattunk, örök dicsőség és az élők hálája övezze minden kor az előttünk járt nemzedékek, a nép becsülettel élt neves és névtelen fiait, leányait. Helytállásuk, példájuk lelkesít és kötelez bennünket.” A középkor és a polgári kor alkotmányjogi hagyományaira azonban Kádár sem kívánt támaszkodni.⁸ 19

Az 1989–2010 közötti időszak

A Kádár-rendszer bukása után az 1989. évi XXXI. törvény teljes egészében törölte a preambulum szövegét, és az 1. § az alábbi hatályos szöveget helyezte el:

„A többpártrendszer, a parlamenti demokráciát és a szociális piacgazdaságot megvalósító jogállamba való békés politikai átmenet elősegítése érdekében az Országgyűlés – hazánk új Alkotmányának elfogadásáig – Magyarország Alkotmányának szövegét a következők szerint állapítja meg:”

A múltra való hivatkozás teljes egészében elmaradt, amit indokolt az is, hogy az 1989-es alkotmánymódosításokat – ahogy a szöveg is mutatja – eleve ideiglenesnek szánták. Történeti szempontból, preambulum nélkül is egyértelmű volt a szakítás ebben a törvényben a szocialista rendszerrel, amelyben – követve és kiegészítve az 1946. évi I. tc. szellemiségét, a magyar történelemben először rögzítették a demokratikus jogállam, a többpártrendszer, a piacgazdaság követelményét.

Amint az ismert, a következő két évtizedben már voltak rá próbálkozások, de nem sikerült kétharmados többséget teremteni egyik országgyűlési ciklusban sem egy új alkotmány megalkotásához. A Horn-kormány idején a törvényhozás elfogadta a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről szóló 119/1996. (XII. 21.) OGY határozatot, amelyben kitértek a megalkotandó preambulum tartalmára is:

„Az új alkotmány tartalmazzon preambulomot, amely tömören és kifejezően utaljon az alkotmányozás alanyára: az Országgyűlésre és a Magyar Köztársaság állampolgárainak közösségére; Magyarország történelmi hagyományaira, ezen belül a Szentkoronára; a magyar államiság ezeréves folytonosságára; az alkotmányosság egyetemes értékeire a szabadság, az egyenlőség és a testvériség szellemében; az emberi és állampolgári jogokra, ezek védelmére; a jogállamiság és a népszuverenitás tiszteletben tartására.”⁹

⁸ Uo. 569–570.

⁹ 119/1996. (XII. 21.) OGY határozat a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről.

Több érdekesség is felfedezhető a szöveggel kapcsolatban: legszembetűnőbb a konszenzusra való törekvés. Különösen a Szent Koronára való utalás volt komoly gesztus az akkori jobboldali ellenzék felé a kormányzó szocialisták részéről, hiszen, enyhén szólva ambivalens – bár nem egyforma hőfokú – érzésekkel viseltetett a keresztény Magyarország eszméje, vagy éppen a Szent Korona-tan iránt a mindenkori baloldal. Az új alkotmány létrehozatala nem is ezen bukkott el, a preambulum témája nem bizonyult központi kérdésnek az 1994–1998-as ciklus országgyűlési tárgyalásain Ellentétben az akkori MSZP-SZDSZ koalícióval, a későbbi ciklusok idején egyetlen kormánykoalíció sem tudott maga mögött alkotmányozó többséget, így bár az új alkotmány mindig is napirenden volt, de reális esély nem látszott egy új alkotmány megalkotásának.

A Fidesz 2010-es kétharmados győzelmével megnyílt a lehetőség egy új alkotmány meghozatalára. Eldőlt az is, hogy az új alaptörvény preambulumot is fog kapni.

Versengő múltértelmezések 1989–2010 között

Amint azt a már az eddig idézett vitákból láttuk, a történelem preambulumba való beemelését a mindenkori társadalom történelemszemléletével, a múlt értelmezésével kapcsolatos vitákkal együtt lehet igazán érthetővé tenni. Az eddigi tapasztalatok szerint, akié az alkotmányozó többség volt, politikai ellenfelei álláspontjától függetlenül beleírta történelemszemléletét a preambulumba. Ezért volt és van nagy jelentősége annak, melyik politikai erő milyen történelemszemlélettel rendelkezik, mert az adott esetben egyszer majd az alkotmány bevezetőjében is megjelenik.

A rendszerváltozás óta számos politikus a maga politikai céljára használta fel a magyar múlt sorsdöntő eseményeinek értékelését, így a közvéleményben élő múltkép javarészt a nyilvános diskurzusok során elhangzott érvekből táplálkozik, és ez nem éppen az árnyalt véleményalkotás terepe volt. A legélesebb határvonal az 1990-es évek közepére egyértelműen a baloldali és jobboldali – a politikai mindennapok világában megjelent – történelemszemlélet között alakult ki, pontosabban utóbbinak a radikálisabb irányzatai között. A baloldali, főleg MSZP-s politikusok által közvetített szemlélet számos ellentmondással küszködött és küszködik a mai napig. Mivel a Szocialista Párt az MSZMP utódpartjaként alakult meg 1989 októberében, nem volt teljesen egyértelmű az előző Kádár-rendszerrel való eszmei elhatárolódása, ami érthető, hiszen azt is a magyar baloldal – annak állampárti eleme – tartotta fenn három évtizedig, és mint később hamar nyilvánvalóvá vált, a magyar lakosság jelentős része számára a szociális vívmányok miatt nem volt negatív a Kádár-rendszer megítélése. Ennek hatásaként is tulajdonítható, hogy 1989-ben még a „demokratikus szocializmus”

– egyébiránt nem részletezett – elve is szerepelt az alkotmányban,¹⁰ és a párt szavazóerejének megnövekedését, amint az köztudott, jelentős részben éppen a Kádár-rendszer iránti nosztalgia alapozta meg. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a hatalomgyakorlásban az MSZP elhatárolódott a Kádár-rendszerrel, és ennek lenyomata volt egy akkor már négy évtizeddel azelőtt felszámolt magyar történeti hagyományhoz, a többpártrendszerhez való visszatérés, amelyet már az 1989-es preambulum is rögzített.

Az MSZP bevallottan is a magyar múlt progresszívnek nevezett gondolkodóihoz és gondolataihoz nyúlt vissza, de nyilatkozataiban általában kerülte a konkrétumokat. Így nem vált egyértelművé, hogy mennyit vállal fel a XIX. század végén elindult magyarországi munkásmozgalomból, a Tanácsköztársaságból, vagy a szociáldemokrata és kommunista pártok Horthy-korszakban tanúsított cselekedeteiből és magatartásából. Alapító nyilatkozatából és későbbi megnyilatkozásaiból az vált egyértelművé, hogy az MSZP a magyar és nemzetközi szociáldemokrácia tagjának tekinti magát. Ugyanakkor hajlamos volt a magyar jobboldali hagyományokat „rossz beidegződéseknek” nevezni, és határozott ellenérzésekkel viseltetett a Horthy-rendszerrel, a „múltba való révedezéssel” szemben.

Ahogy a XX. század elején a magyar szociáldemokráciának ellentmondásos volt a viszonyulása nemzeti kérdésekhez, ehhez hasonlóan az MSZP sem tisztázta eléggé viszonyulását több fontos vagy fájó nemzeti kérdéssel kapcsolatban. Trianon kapcsán a „múltat magunk mögött kell hagyni” nem elégítette ki azokat a jobboldaliakat, akik Magyarország problémáinak jelentős részét a trianoni békeszerződésre vezetik vissza. Gyurcsány Ferenc volt az első olyan meghatározó politikus, aki hangsúlyosan is kimondta, hogy a baloldálnak, személy szerint neki is, fáj Trianon, de rögtön hozzátette, hogy azt visszacsinálni nem lehet.

Még ennél is problémásabb volt az MSZP viszonyulása az 1956-os forradalomhoz. Habár a szocialista képviselők 1990-ben szintén megszavazták az 1956-os forradalom és szabadságharc történelmi jelentőségéről szóló törvényt, Gyurcsány színre lépéséig inkább némi zavarodottság volt észlelhető a szocialista politikusoknak az akkori eseményekhez való viszonyulásukban. Horn Gyula „pufajkás” múltja akadályozta egy ideig, hogy ebben közös érzésvilág alakuljon ki a közvélemény jobb- és baloldala között. Végül is az érzékeny nemzeti kérdésekhez, témákhoz, így ’56-hoz való viszonyulást is felemásan kezelte a Szocialista Párt: a történetekből Nagy Imre szerepét emelte ki, és nem beszélt a „pesti srácokról” (pl. Pongrácz Gergelyékről), vagy a forradalomba bekapcsolódott, néhány napra újjáalakult jobboldali pártok(pl. kisgazdák) szerepéről.

¹⁰ Az 1989 októberében hatályos Alkotmány 2. § (1): „A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam, amelyben a polgári demokrácia és a demokratikus szocializmus értékei egyaránt érvényesülnek.”

A magyar történelem, hasonlatosan a legtöbb európai országéhoz, összefonódik a kereszténységgel, a keresztény egyházak, nálunk a katolikus egyház több mint ezer éves fennállásával. Ebből a szempontból érthető, hogy a mostani alkotmányozó Fidesz-KDNP-ben komolyan felmerült, hogy a preambulumban kerüljön megemlítésre a kereszténység, a keresztény gyökerekre való utalás. Csakhogy a magyar baloldal folyamatosan szemben állt az akkori jobboldal által támogatott, a katolikus egyházzal szoros együttműködésben álló politikai rendszerekkel, a dualizmussal és a Horthy-rendszerrel. Az 1948-49-ben létrejött szocialista rendszer eleinte durvább, majd 1956 után finomabb eszközökkel, de az egyházak háttérbe szorítására, vagy legalábbis ellenőrzésükre törekedett. Az 1989-90-ben kitapintható volt a bizalmatlanság a jobboldal részéről (az Antall-kormány idején az MDF, majd a Fidesz), hogy az MSZP mennyire kívánja tiszteletben tartani a történelmi egyházak szerepét, a szocialisták meg folyamatosan aggódtak, hogy a jobboldal az egyházakat ellenük kívánja felhasználni. A szocialisták a Horn-kormány idején különösen törekedtek a történelmi egyházakkal való viszony rendezésére (lásd az 1997-es Vatikánnal kötött egyezményt), a kölcsönös bizalmatlanság azonban megakadályozta a viszony javítását, és a kereszténység témájához való viszonyulás megnyugtató tisztázását. Ennek jó lenyomata, hogy miközben az első kormányzásuk idején 1996-ban az alkotmány koncepcióban még szerepelt a kereszténységre való utalást, a 2010-ben újraindult alkotmányozásban az ellenzékbe szorult MSZP már nem lelkesedett a kereszténységre, vagy a keresztény múltra utalásnak a preambulumba való behelyezéseért.

Az Országgyűlésből 2010-ben kihullott SZDSZ a magyar liberális hagyományok továbbfolytatását határozta el 1988-as Elvi Nyilatkozatában. Érdekes módon egyszerre tartotta vállalható elődöknek az egymással élesen szembe forduló Széchenyit és Kossuthot, továbbá a polgári radikális Jászi Oszkárt, méltatta Bibó Istvánt és Szabó Zoltánt, valamint az 1848-as forradalmat, az 1918-as őszirózsás forradalmat, és az 1956-os forradalmat. A magyar liberálisok, Rassay Károlyt követve, utólag is élesen szemben álltak a Horthy-rendszerrel. A magyar liberalizmus a legutóbbi választásokon azonban történelmi vereséget szenvedett, így még csak arra sincs lehetősége, hogy a törvényhozás szintjén hallassa a hangját a magyar alkotmányozási folyamatban, az ennek keretében folyó múltértelmezési csatákban.

A múlt uralkodó értelmezéséért vívott nyilvános ütközetekben a nagyobb jobboldali erőknél (MDF, majd Fidesz) folyamatosan szembe kellett nézniük a baloldali-liberális politikai ellenfelek, és hozzájuk kötődő értelmiségiek és közírók nyomásával, hogy határolódjanak el a szerintük a jobboldalhoz köthető tragikus történelmi cselekedetektől és tévedésektől, így pl. az antiszemitizmustól, a hatszázezernyi magyarországi zsidó elpusztításától. De azt is felháborodással fogadták, ha egy jobboldali politikus pl. Tisza István szobrának felállítását szorgalmazta, vagy éppen a Turul szobrot.

Ebből a vázlatos áttekintésből is jól látható, hogy milyen komoly buktatók állnak tehát a magyar múltnak a preambulumba való beemelése előtt. Egyrészt tehát szembe kell nézni azzal, hogy a magyarságnak az elmúlt évszázadokban igen kevés nagyszerű és egyúttal egyértelműen sikeres történelmi eseménye volt (pl. az 1848-as forradalomnak és szabadságharcnak persze komoly hatása volt, de azt is leverték), másrészt azzal, hogy elkeseredett viták zajlanak. A preambulumnak igen kényes része tehát az, hogy a magyar történelem melyik részét emeli ki, és milyen tálalásban, mert számos múltbéli eseményünkkel kapcsolatban komoly megosztottság uralkodik. Ha a dolog rosszul sül el, a preambulumban ahelyett, hogy inkább segíteni a társadalom összetartozását, még elmélyítheti is a megosztottságot.

A magyar múlt a preambulumban az Orbán-kormány idején

A mostani alkotmányozás folyamatában az Országgyűlés alkotmány-előkészítő eseti bizottsága 2010 végén betervezte az Országgyűlésnek Magyarország Alkotmányának szabályozási elveiről szóló javaslatát. A preambulumban központi témájává avatná a történelmi múltat, még hozzá annak keresztény elemeit kiemelve:

Az Alkotmány preambuluma utaljon legfontosabb alapértékeinkre, a demokrácia, a jogállamiság és az alkotmányosság értékeire. Méltassa ezeréves történelmi múltunkat, a kereszténység szerepét történelmünkben, történeti alkotmányunk értékeit és szerepét. Ezzel kapcsolatban utaljon a Szent Koronára, mint a magyar államiság kifejezőjére. Utaljon továbbá a szabadság és a társadalmi szolidaritás eszméjére, és említse kiemelkedő szabadságmozgalmainkat is.

A preambulumban utolsó mondata vezeti át a tételes rendelkezésekre annak kijelentésével, hogy a nemzet az Országgyűlés, mint az alkotmányozó hatalom letéteményese által Magyarország Alkotmányaként megállapítja, és elrendeli mindazt, amit a következő rendelkezések tartalmaznak.¹¹

Vagyis az alkotmány-koncepció által vázolt preambulumban jelen állás szerint – ha nem is imádságos jelleggel, de – leginkább a fenti vegyes (keresztényi-függetlenségi) jelleget ölténé. Ugyanakkor bár egy jobboldali kormány idején fogalmazódott meg ez a szöveg, annak szemlélete erős hasonlóságokat mutat a 119/1996. (XII. 21.) OGY határozathoz, hiszen itt éppúgy utalás van az ezeréves múltra, a Szent Koronára. Újdonság ugyanakkor, hogy a preambulumban tervezet hangsúlyosan említi a kereszténységet, és a „kiemelkedő szabadságmozgalmaikat” – utóbbi esetében nem konkretizálta, hogy a történelmünk mely forradalmait és szabadságharcait kell ezek alatt érteni.

¹¹ Az Országgyűlés Alkotmány-előkészítő eseti bizottsága H/2057. sz. javaslata.

Az Országgyűlésbe 2010-ben bejutott Jobbik nem tartotta elegendőnek a Szent Koronára való utalást, hanem magának a Szent Korona-tannak az alkotmányba emeléséért küzdött. A Szent Korona-tan mai viszonyokra értelmezését a Jobbik országgyűlési képviselőcsoportjának tagja, Gaudi-Nagy Tamás adta meg:

„A magyar államiság alkotmányos alapja a Szent Korona által megtestesített törvényesség. A Szent Korona és a magyar állam, valamint a Szent Korona és a nemzet azonos. A Szent Koronához kötődő közjogi rendszerünk alapja, a Szent Korona-tan a magyar történeti alkotmány alapelveinek közös elnevezése. A történeti alkotmányunk egyébként eleget tesz az eszményi alkotmányossági követelményeknek, úgymint népszuverenitás, népképviselet, hatalmi ágak szétválasztása és egyensúlya, törvények uralma és törvény előtti egyenlőség. Az alaptörvénynek ezeket a jogelveket kell kifejezésre juttatnia és érvényesítenie (...) Hatalom-átruházás elve, ahol a nemzet és a nemzet nevében hatalmat gyakorlókat elismerik a Szent Korona néptől származó szuverenitását, és azt a hatalom forrásának tekintik”.¹²

A Fidesz-KDNP szövetség azonban nem tartotta szükségesnek a Szent Korona-tan alkotmányban való megfogalmazását, bár tagjai részletesen nem indokolták meg elzárkózásukat a Magyarország Alkotmányának szabályozási elveiről szóló javaslat februári általános vitájában. A Fidesz és a KDNP frakciók felszólalói nem is annyira a magyar történeti múlttal, vagy a történeti jogfolytonossággal foglalkoztak, hanem inkább annak jelentőségét emelték ki, hogy az új alkotmány meghozatalával lezárul az ideiglenesség korszaka.

ÖSSZEGZÉS

Akié a hatalom, azé a múltértelmezés? Akié a múltértelmezés, az ráerőlteti történelemszemléletét másokra, s azt befoglalja a preambulumra, függetlenül az ellenzéki pártok és a társadalom kormánnyal esetleg ellentétes véleményeket valló csoportjaitól? Ha erre a válasz a mostani alkotmányozási folyamatban igen lesz, az aligha fogja segíteni a Magyar Köztársaság új alkotmányának társadalmi legitimációját. Mégpedig azon egyszerű okból, hogy az egyet nem értők kevésbé, vagy egyáltalán nem érzik majd magukénak az alkotmányt. Amennyiben az új alkotmány politikai rendszere népszerűtlen lesz, akkor e csoportok a választópolgárok körében idővel akár többségbe is kerülhetnek, s akkor a

¹² Az Országgyűlés tavaszi ülészakájának 2. ülésnapja, 2011. február 15-én, kedden. 10857. Érdemes összevetni Slachta Margitnak és Gaudi-Nagy Tamásnak a Szent Korona-tannal kapcsolatos, e tanulmányban idézett felszólalásait. Bár a két beszéd között 65 év telt el, kifejezett folyamatosságot fedezhetünk fel közöttük, nevezetesen, hogy a Szent Korona értelmezésük szerint a magyar államot és nemzetet egyaránt megtestesíti. Az, hogy a Szent Korona-tan vitája ma is napirenden van, szintén jelzi a magyar politika azon rossz természetét, hogy súlyos problémákat, vitákat görget megoldatlanul maga előtt.

többség kerül szembe érzelmileg magával az alkotmánnyal, pontosabban annak preambulumaival. Ez aligha lenne szerencsés a politikai rendszer stabilitása szempontjából.

Ez szól leginkább amellett, hogy egy új alkotmány meghozatalakor, esetünkben a preambulum múltra vonatkozó megfogalmazásakor minél szélesebb körű egyetértésre kell jutni. Csakhogy a magyar történelem eddigi menete, jelesen az eddigi alkotmányok meghozatala nem kecsegtet sok reménnyel: akié az alkotmányozó hatalom volt, az ellenfelei véleményét figyelmen kívül hagyva alkotott új alkotmányt, és preambuluma is (nem beszélve arról, hogy a szocializmus időszakában meghozott alkotmányszövegekbe az ellenzék nem is szólhatott bele, hiszen még a létezését sem tűrték meg). Ha továbbra is ezen az úton haladunk, akkor már csak abban reménykedhetünk, hogy az új alkotmány rendszere olyan politikai és gazdasági stabilitást alakít ki, amely huszadrangú kérdéssé teszi, hogy 2011-ben miként folyt az új alkotmány, és annak előszavának megalkotása.

Paár Ádám

Európa preambulumai

Jelen tanulmány az európai preambulumokról kínál körképszerű összefoglalót annak bemutatására, hogy a kontinens alkotmányainak preambulumaikat milyen történelmi és társadalmi értékek, normák formálták. A tanulmány felvázolja azokat az alapvető tényezőket, amelyek befolyásolták a preambulumok fejlődését, majd pedig az elsődleges források elemzése alapján sor kerül – a teljesség igényére nem törekedve – egyes országok preambulumának tematikus bemutatására.

Egyetlen tanulmány nem törekedhet valamennyi európai ország preambuluma tartalmának részletes kifejtésére, hiszen ez a szándék szétfeszítené a tanulmány kereteit, és csak felületes eredményre vezethet. Ezért elsősorban a Magyarországgal együtt azonos politikai és kulturális régióba tartozó országok, valamint a rendszerváltozások, a politikai, társadalmi újrakezdési, közösségkonstruálási kísérletek és visszaesések gyakorisága és mélysége szempontból hasonló fejlődést bejárt nyugat- és dél-európai országok (Franciaország, Németország, Írország, Portugália) preambulumaik állnak a tanulmány vizsgálódásának középpontjában.

A PREAMBULUM FEJLŐDÉSE EURÓPÁBAN

Felmerülhet a kérdés, hogy egyáltalán mi a szerepe a legfőbb jogi norma elé fűzött bevezetőnek? A preambulum két fontos, a közösség működtetése szempontjából nélkülözhetetlen funkciót láthat el: a közösség alapvető értékeinek ünnepélyes hangsúlyozásával biztosítja az alkotmánynak a közösség általi elfogadottságát (*legitimáció*), és megteremti az értékközösséget (*integráció*). Önmagában természetesen nem tekinthető hátrányosnak az sem, ha egy alkotmány nem rendelkezik preambulummal, a bevezető hiánya nem vesz el az alkotmány értékéből.

De mi szükség van a preambulum legitimációs és integrációs funkciójára, ha egyébként az alkotmány maga is egy közösség kulturális és – Helmut Schmidt volt német kancellár álláspontja szerint – etikai zsinórmértékéül szolgál?¹

Minden alkotmány szükségszerűen egy szociológiai kisebbség műve, noha maguk az alaptörvények mindig egy szélesebb közösségre vonatkoznak. A pre-

¹ Schmidt, aki magát nem tekinti vallásosnak, nemrégén magyar nyelven is megjelent önéletrajzában a vallási és a politikai etika közötti választóvonal megállapítására törekedve részletesen ismerteti, hogy milyen morális megfontolások húzódtak meg a bonni Alaptörvény megfogalmazása mögött. Ld. Helmut Schmidt: Nyugállományban. Bp., 2010., Európa Könyvkiadó, 340–345.

ambulum egyik fő feladata, hogy megteremtse az értékközösséget az alkotmányozók és az „alkotmányozásból kirekesztettek” között. Amennyiben az alkotmány szellemisége ellentétben áll az adott politikai közösség által vallott értékekkel, a közösség és az egyén mindennapos tapasztalataival, akkor a politikai rendszer egésze legitimitásdeficittel küszködik. A preambulum azokat az egyetemes és gyakran közösség-specifikus, kor- és régiófüggő normákat összegzi, amelyek megteremtik az alkotmány elfogadásának alapját.

Nem véletlenül hangsúlyozzuk a *közösség-specifikus* jelleget, hiszen az európai preambulumok értéktartalmát meghatározzák bizonyos, az európai kultúrára jellemző vonások (pl. a zsidó-keresztény etika, a felvilágosodás, vagy éppen az emberi méltóság, a társadalmi igazságosság és a szolidaritás eszménye), amelyek más kultúrákra nem, vagy kisebb mértékben jellemzőek.

A preambulum léte nagymértékben függ attól, hogy adott közösség – pontosabban a legfőbb jogi norma megalkotóinak köre – milyen külföldi alapötvényeket tekint mintának. Európában az uralkodók évszázadokon keresztül az isteni jogra hivatkozva adták ki a dokumentumaikat. A felvilágosodás és a polgári forradalmak támadást intéztek az égi jogon alapuló hivatkozás, az ún. „*vocatio dei*” ellen, és legitimációs forrásként az *isteni eredetű szuverenitás* helyébe a *nép-szuverenitást* állították. Az 1787-ben megalkotott és az 1789-ben hatályba lépett amerikai alkotmány néhány soros bevezetője, amelyik a felvilágosodás kulcsszavait (közjó, igazságosság) foglalta magában, nagy hatást gyakorolt az Óvilág alkotmányainak szellemiségére, hiába tiltakoztak a konzervatív gondolkodók – mint a magyar Szekfű Gyula – a felvilágosodás és a liberalizmus „*formalisztikus*”, rideg „*papirosalkotmányai*” ellen.²

Az amerikai alkotmány bevezetője a „*Mi, az Egyesült Államok népe*” formula keretében a népet nevezte meg az alkotmány, végső soron az állami autoritás forrásaként és letéteményeseként.

Az amerikai alkotmány a népszuverenitás megfogalmazásával útmutatásként szolgált Európa, majd később az egész világ népei számára. Az amerikai mintát követő európai alkotmányozók többnyire megfogadták Platón szavait, amelyek szerint „*a törvényhozó sem egész törvénykönyvének elejére, sem egyes törvényei elé ne mulasszon el bevezetést illeszteni*”, és nem követték Seneca intelmét, miszerint „*nincs előttem hidegebb, nincs alkalmatlanabb, mint az előbeszéd törvény*”.³ Seneca szólhatott így az általa örökéletűnek hitt Római Birodalomban, de az újrakezdési, közösségkonstruálási törekvések által jellemzett újkori Európában az egyes közösségek alkotmányozói gyakran szükségét érezték annak, hogy bevezetőben érveljenek a közösség léte és értékei mellett.

² Szekfű Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Bp., 1989., ÁKV-Maecenas Kiadó, 81.

³ Platón: Törvények (ford. Kövendi Dénes). In. Platón Összes művei III. Bp., 1984., Európa Könyvkiadó, 625.; Lucius Annaeus Seneca: Vigasztalások (ford. Lévy József). Bp., 1863., Franklin Társulat, 161.

Természetesen különbségek is felfedezhetők az amerikai alkotmány bevezetője és az európai preambulumok között. Az amerikai preambulumot a mértéktartás és a kiegyensúlyozott, szinte hűvös fogalmazásmód jellemzi. Különös módon az alkotmány „alapító atyái” eltekintettek az alkotmányozáshoz vezető előzmények ismertetésétől, és így elmaradt a nemzeti közösség megteremtéséhez és függetlenségéhez vezető küzdelemnek az ecsetelése, amelyik oly nagy szerepet kapott sok későbbi alkotmányban.

Az amerikai forradalom felemlítésének hiánya valószínűleg nem független attól a tényről, hogy az egykori anyaország, Nagy-Britannia jogrendje és parlamentarizmusa etalon volt az amerikai elit számára, és a függetlenségi háború idején az amerikaiak érveiket a klasszikus angolszász szabadságfelfogásból merítették. Nem véletlenül nevezik „konzervatívnak” az amerikai forradalmat, hiszen a küzdelmet vezető politikai elit célja – a későbbi európai forradalmakkal ellentétben – nem egy „új” rend kialakítása, valaminek a gyökeres megszüntetése, „kijavítása” volt, hanem az angol polgárt megillető „rég” szabadság, a „rég” angol jog védelme.

Az európai alkotmányok, amelyeket gyakran forradalmak vagy szabadságharcok után alkottak meg, a visszafogottság tekintetében nem követték az amerikai mintát, és a „hűvös” hangú amerikai preambulumnál magasabb hőfokon, hosszan ecsetelték a közösség létének megalapozottságát.

Az alkotmányozást a legtöbb esetben megelőzte a nemzeti közösség kialakulása, az önálló nemzetállam megteremtése és/vagy a függetlenség kivívása. Az újonnan függetlenné vált államok preambulumai gyakran hivatkoznak a nemzeti közösség ősi gyökereire, mintegy bizonyítva ország-világ előtt, hogy a független állami lét követelése jogos törekvés.

Nem csoda, hogy 1937-ben Írország, az 1989-1990-es rendszerváltozások után Közép- és Kelet-Európa újonnan függetlenné vált nemzeteinek (szlovének, horvátok, szlovákok, litvánok, észtek) alkotmányozói szintén szükségét érezték annak, hogy preambulumban fogalmazzák meg a nemzet önálló létezéséhez való elidegeníthetetlen jogát.

A 20. században oly gyakori rendszerváltozásokat követően az új politikai, társadalmi és gazdasági rendszer megalapozása is arra készítette az alkotmányozókat, hogy egy, az új alkotmány elé fűzött bevezetőben deklarálják a demokratikus értékeket, ezzel is jelezve a „tabula rasát”, az előző rezsिम normáinak tagadását. Ennek jó példája a portugál alkotmány preambulum, amelyik tételiesen elhatárolja az 1974-es forradalom nyomán kialakult új portugál rendszert a megelőző évtized diktatúrájától.

A közép- és kelet-európai rendszerváltozásokat követően a szovjet befolyástól és egypártrendszerrel megszabadult országok többségének a preambulum szintén az újrakezdés reményében fogalmazta meg a szabadság, a jogállam és az emberi jogok elvét. Emellett több alkotmány preambulumában – a korábbi

történelmi tradíciók felélesztésének igényével – helyet kapott a keresztény gyökerek említése (pl. Lengyelország).

Annyi tehát megállapítható, hogy a preambulumban megfogalmazott, akár mégoly egyetemesnek, vagy az adott közösség számára fontosnak tekintett normák értelmezése nem függetleníthető a mindenkori politikai környezettől, a politikai szereplők érdekeitől. Az egyes politikai szereplők értelmezési törekvései közötti ütközés, a preambulum értékeinek aktuális „aprópénzre váltása” egy széttagolt társadalom és egy ideológiailag polarizált pártrendszer keretei között alkalmas az egyes értékeknek, akár az alkotmány egészének az erodálására.

A francia Negyedik Köztársaság 1946-os alkotmányának preambuluma például a jogértelmezési viták forrásává vált, különösen a sztrájkjog kérdésében.⁴ Pedig az 1946-os alkotmány előszava klasszikus példája a nemzeti közösség „újraateremtését” beharangozó preambulumnak.

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlés – a történelmi helyzethez illő módon – a patrióta érzelmeket mozgósító, és erősen szociális kicsengésű preambulumot szerkesztett, ellenpontosza az előző rezsim, a Vichy-rendszer politikai, társadalmi és kulturális örökségét. A preambulum megteremtette az értékfolytonosságot 1789-cel, amennyiben deklarációként hivatkozott az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatára. A preambulum olyan szociális és gazdasági jogokat is tartalmazott, mint a munkához való jog, a szakszervezetekhez való tartozás joga, a sztrájkjog és a vállalatok igazgatásában való részvételi jog.⁵ Mint utóbb kiderült, ezek a jogosítványok komoly értelmezési problémákat vetettek fel.

A népszavazással jóváhagyott alkotmánytervezet bevezetője példaértékűen modern volt. A mindennapok pártcsatáiban azonban a nemzeti közösség kohézióját szolgáló elvek állandó értelmezési konfliktusok tárgyává váltak, és így maguk is hozzájárultak a Negyedik Köztársaság diszfunkcionális működéséhez. Az Államtanács döntése, amellyel megtiltotta a köztisztviselők sztrájkjogát, például nyilvánvalóan ellentmondott a preambulum szellemének, mivel az Államtanács csupán semmire sem kötelező, ünnepélyes deklarációként értelmezte a preambulumot.⁶

NYUGAT-EURÓPA PREAMBULUMAI

Számos írott állami alkotmány nem rendelkezik preambulummal (pl. Izland, Norvégia, Svédország, Dánia, Olaszország, Románia alkotmányai). A nyugat-európai alkotmányok preambulumai felsorolják azokat az értékeket, amelyeknek talapzatán az adott közösség identitása nyugszik. Ezen a körön belül vál-

⁴ Szente: 2006, 76.

⁵ Haskó Katalin: Franciaország. In: Kardos–Simándi: 2004, 234., Szente: 2006, 75.

⁶ Szente: 2006, 76.

tozatosak az európai alkotmányos bevezetők. Több preambulum is utal azokra a küzdelmekre, forradalmakra, amelyek a nemzeti közösség, illetve az állam megszületéséhez, vagy a demokrácia kivívásához vezettek (pl. az ír, a portugál preambulum).

Számos nyugat-európai preambulum az alapvető értékek között utal a *szabadságra* (a francia, a német, a spanyol, az andorrai), az *igazságosságra* (a spanyol, az ír, az andorrai), a *nemzeti kultúra és nyelv* ápolására, védelmére (a spanyol).

Vannak olyan értékek is, amelyek jellegzetesen előfordulnak egy-egy alkotmány preambulumban. Franciaország alkotmányának preambuluma az 1789-es forradalom, pontosabban a mai francia nemzeti identitás alapját jelentő republikanizmus jelszavát („*szabadság, egyenlőség, testvériség*”) tartalmazza, ezzel megteremtve a kontinuitást az Első és az Ötödik Köztársaság időszakai között. Franciaországban az *egyenlőség* jelszava központi szerepet játszott az alkotmányozási folyamatokban. A francia republikanizmus szabadságértelmezése magában foglalja a nagyobb egyenlőségre és a társadalmi igazságosságra való törekvés igényét is.

Míg több nyugat- és közép-kelet-európai preambulum a demokratikus rendszer törekvéseként tűzi ki a nemzeti kultúra, nyelv és szokások védelmét és ápolását, addig az 1949-ben elfogadott német Alaptörvényből hiányzik a „nemzeti” jelleg hangsúlyozása. Az Alaptörvény preambuluma egy másik víziót állít a német nép elé: célkitűzést „*a világbéke előmozdítására egyenrangú félként az egyesült Európában*”. Az NSZK „alapító atyáinak” kívánsága, illetve a nemzeti célok helyett a világbéke és az európai egység értéként való deklarálása az előzmények – a hitleri rendszer és a világháború – ismeretében nem is csodálható.

Az alkotmányjog számon tart olyan preambulumot is, amelyik – Közép- és Kelet-Európából nézve tanulságos módon – a világ többi részével, de különösen a szomszédos országokkal való harmonikus viszony erősítésének törekvését is tartalmazza. Talán nem meglepő, hogy erre a törekvésre éppen egy kisállam, a Franciaország és Spanyolország között meghúzódó Andorra alkotmányának preambuluma nyújt példát (természetesen figyelembe véve azt a sajátos viszonyt, amelyik a pireneusi államocskát Franciaországhoz fűzi).

Egy másik kisállam, Liechtenstein 1921-es alkotmányának preambuluma csak arról számol be, hogy az „isten kegyelméből” uralkodó II. János herceg alkotmányt bocsát ki a hercegség részére.

Általánosságban megállapítható, hogy a nyugat-európai államok preambulumait erősen meghatározzák a megszövegezésük történelmi, társadalmi és kulturális körülményei. A legsikeresebb, leginkább tisztelt nyugati alkotmányok preambulumai az adott közösség értékrendjéhez és a múlt által nyújtott tapasztalati anyaghoz illeszkedtek. Egy állam alkotmányozói csak a saját országuk társadalmának és kultúrájának alapértékeiből és körülményeiből kiindulva fogalmazhatják meg a preambulumot, figyelembe véve természetesen

a közös európai értékek (a római jog, a zsidó-keresztény etika, a felvilágosodás értékeinek) széles merítési lehetőségét.

KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA PREAMBULUMAI

A posztszovjet régióban az államszocialista rendszertől és a szovjet befolyástól való megszabadulás, egyúttal a Nyugathoz való csatlakozás eufóriájával, a „*tabula rasa*” szándékával magyarázható, hogy a régió államainak túlnyomó többségében az alkotmányozók szükségét érezték a nemzeti közösség önálló létének, szuverenitásának és az alkotmány értékeinek preambulumban való összegzésére.

A posztszovjet régió államai közül tizenkettőnek az alkotmánya rendelkezik preambulummal (Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Litvánia, Macedónia, Magyarország, Montenegró, Oroszország, Szerbia, Szlovákia és Szlovénia), két állam (Lettország és Románia) alkotmánya nélkülözi a preambulomot. Albánia szintén rendelkezik preambulummal. Végül – immár nem a volt szocialista országok sorában – feltétlenül említést kell tenni a kulturálisan ugyan nem európai, de az Európai Unióba törekvő Törökországról.

Míg Nyugat-Európában nem meglepő, ha egy ország alkotmánya nem rendelkezik bevezetővel, és például a skandináv régióban nem hagyomány a preambulom, addig Közép- és Kelet-Európában „fehér hollónak” számít az alkotmány, amelynek nincsen előszava.

Érthető, hogy a nemzetiségi konfliktusokkal, erőszakos határmódosításokkal terhes múlt következtében a közép- és kelet-európai alkotmányozók gyakrabban érzik szükségét annak, hogy a történelmi vagy a természeti jog alapján az adott politikai közösség szuverenitása mellett érveljenek, és leszögezzék a gyakran soknemzetiségű, multikulturális közösség értékeit, az együttélés normáit. A régióban a nemzeti közösségek konstruálásának folyamata – Nyugat-Európával ellentétben – még nem zárult le (erre utal, hogy a legfiatalabb európai alkotmányt 2007-ben Montenegróban fogadták el).

A közép- és kelet-európai preambulumokban vissza-visszatérő fordulat a nemzeti szabadságért és függetlenségért folytatott évszázados küzdelem, a *nemzeti büszkeség* (a lengyel, a litván, a szlovák, a horvát, az észt, a török preambulum), és az *állami egység* hangsúlyozása (a cseh, a szlovén, a bolgár és a török). Előszeretettel hivatkoznak a korábbi jogforrásokra, illetve a történelmi jogra (a cseh, a litván, az észt és a montenegrói preambulum).

Értékként utalnak a *szabadságra* (a litván, az észt, a montenegrói, a bolgár, az albán), az *igazságosságra* (a lengyel, a litván, az észt, a bolgár, az albán, a macedón), az *egyenlőségre* (a bolgár, a montenegrói, az orosz). Említést tesznek a *humanizmusról* (a bolgár, az albán) és a *békéről* (a bolgár, az albán, a montenegrói, a macedón, a török). Természetesen az alkotmányokban központi helyen szerepel

az emberi jogok tisztelete. Hangsúlyozzák a nemzeti és etnikai kisebbségekkel való együttélés jelentőségét, a nemzetiségi és etnikai kisebbségi csoportok egyenlőségét (a szlovák, a horvát, a montenegrói, a macedón). A horvát, a montenegrói és a macedón preambulum tételesen felsorolja az állam területén élő nemzetiségeket.

Az állami berendezkedést illetően leszögezik a jogállamiságot (a cseh, a litván, a horvát, a bolgár), a „harmonikus” polgári társadalmat (a litván), a liberális demokráciát (a török), a „szociális és demokratikus államot” (az albán). Más kérdés, hogy az adott országok milyen mértékben képesek a fennkölt elvek megvalósítására.

Az alkotmányban deklarált vízió azonban mérceként szolgál a mindenkori kormány, illetve kormánypárt tevékenységének megítéléséhez, annak megállapításához, hogy a kormány jól vagy rosszul végzi-e a munkáját, vagyis tevékenységének eredményeként az adott ország megközelítette-e az alkotmányban kitűzött – mindig javításra, pontosításra szoruló – ideát. A cseh preambulum az egyetlen, amelyik az államot alkotó közösséget egy magasabb vízióba helyezi: a preambulum úgy határozza meg a Cseh Köztársaságot „mint az európai és világdemokráciák családjának részét.”

A történelmi körülmények meghatározóak a preambulumok szövegében. A török preambulum hosszan idézi az ataturki modernizációs és nacionalista örökséget, méltatja Atatürk személyét, a „halhatatlan vezetőt és az utolérhetetlen hőst”. A szlovák, a horvát és az észt preambulumok következetesen, logikusan érvelnek az új (vagy régi-új) állam léte mellett, hogy világosan elhatárolják országukat azoktól a szomszédos államoktól, amelyekkel a történelem során számos alkalommal összeütközésbe kerültek.

A PREAMBULUMOK TERJEDELME

Az európai alkotmányok preambulumai különböző terjedelműek, az egymondatos deklarációtól a történelmi előzmények és gyökerek hosszadalmas kifejtéséig. Az előbbire jó példa Liechtenstein preambulum, az utóbbira a horvát preambulum, amelyik hosszan sorolja fel a horvát nemzet történelmi jogát az önálló államiságra. A szlovák preambulum egyetlen – hosszú, többszörösen bővített – mondatban fogalmazza meg a szlovák nép önrendelkezési jogát.

A horvát alkotmány bevezetője a leghosszabb a közép- és kelet-európai preambulumok sorában. A francia preambulum viszont szikárságával tűnik ki a világháború utáni modern alkotmányok sorából.

A közép- és kelet-európai preambulumokban gyakori jelenség, hogy az alapértékek minél részletesebb taglalására törekszenek. Ebben szerepet játszott, hogy az alkotmányok megszövegezésekor az eufória élménye még befolyásolta

az alkotmányozókat, és olyan alapjogok, értékek kerültek az előszóba, amelyeket korábban az adott társadalmak nem élveztek/élvezhettek.

Önmagában nem tekinthető sem jónak, sem rossznak, ha egy preambulum hosszú. A terjengősség, a dagályosság azonban inkább árt az alkotmány tiszteletének, mintsem használ. Másrészt a rövid alkotmányos bevezetők nem kevésbé ünnepélyesek. A két kritérium, amit ebben a tekintetben elvárhatunk a preambulumtól, hogy pontosan, világosan határozza meg azokat az alapértékeket, amelyek a közösség talapzatát alkotják, és ne álljon szemben az adott közösség történelmi, kulturális tapasztalatával.

A TÖRTÉNELMI HAGYOMÁNYOK ÉS A PREAMBULUM

Az alkotmányok preambulumának egyik missziója lehet, hogy – az alkotmányozók értékeinek, érdekeinek és szempontjainak megfelelően – a dicsőséges nemzeti múlt felidézésével, illetve a nemzeti közösség ősiségének hangsúlyozásával hozzájáruljanak egy fiktív entitás, a nemzet konstruálásához. Különösen a függetlenségét fegyverrel és/vagy a tárgyalóasztalok mellett kivívó nemzeti közösségek esetében figyelhető meg a múltra való hivatkozás. Általában megállapítható, hogy minél később következett be az önálló állam megalapítása és/vagy a függetlenség kikiáltása, annál szívesebben ecsetelik a preambulum szerzői a dicső múltat, és az államalapításhoz vezető megpróbáltatásokat (pl. az 1991-ben függetlenné vált Horvátország vagy az 1993-ban született Szlovákia alkotmánya esetében).

Azoknak az országoknak a preambulumai, amelyek esetében a függetlenség kivívása és az államalapítás korán, már a középkorban bekövetkezett, a preambulum inkább a közös értékeket hangsúlyozza, és nem tesz említést a függetlenség és az állam történelmi gyökereiről (pl. a svájci preambulum).

Egy adott nemzet uralkodó eszméjére beszédesen utal, hogy mi nem szerepel a preambulumban. A francia preambulum például – közép-kelet-európai szemszögből érthetetlen módon – negligálja a több mint ezeréves monarchiát (amelyet több közép-kelet-európai nemzet büszkén vallana magáénak).

Az ír preambulum finoman elsiklik a felekezeti ellentétek fölött, miközben ez meghatározó szempont volt az ír nemzet kialakulásának folyamatában. Az ír alkotmány nem utal az államformára – nem véletlenül, hiszen a „köztársaság” csak a sziget déli és középső részét, a tulajdonképpeni Ír Köztársaságot foglalja magában, és a republika nyílt deklarálása végleges lemondást jelentett volna a brit koronához tartozó északi területről.⁷ Ahogyan a történelmet, a preambulumokat is a győztesek írják, ezért a preambulumokban előforduló történelmi hivatkozások pontosan tükrözik a nemzetépítő elit mentalitását, célkitűzését,

⁷ Kardos-Simándi: 2004, 337.

és azt, hogy az elit milyen történelmi emlékezetet kíván közvetíteni a „tömegek” számára.

Franciaország

Az Ötödik Köztársaság alkotmányának preambuluma utal az 1789-es Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatára és a Negyedik Köztársaság alkotmányának preambulumára. A francia hagyományoknak megfelelően a preambulum tömören megfogalmazza a köztársasági eszmét, és leszögezi, hogy az állam alapja a „szabadság, egyenlőség és testvériség”.

A „köztársaság” kultuszának megalapozása a kulcsa a preambulumnak, ezért nem szerepel a monarchiára történő utalás (holott 1875-ig Franciaországban ténylegesen rövid ideig álltak fenn a köztársaságok, és kevésbé bizonyultak stabilnak és békésnek, mint a monarchikus időszakok).

A 20. századra is áthúzódó köztársasági-királypárti ellentét meghaladása, illetve a republikánus eszme győzelme az oka annak, hogy a preambulum mellőzi a monarchia örökségének említését. A Vichy-rendszer végleg kompromittálta a monarchista tradíciót, így az 1945 utáni új, demokratikus Franciaország összeforrott a köztársasággal.

Írország

Az 1937-es ír alkotmány bevezetője egyetlen mondatban utal a „*hősökre és a szüntelen küzdelemre, hogy visszaszerezzük nemzetünk jogos függetlenségét.*” Az ír preambulum tapintatosan nem nevezi meg Nagy-Britanniát, és elkerüli – érthető módon – a függetlenség kivívását követő véres polgárháború említését. Az alkotmánynak az a küldetése, hogy a nemzeti közösség kohézióját megteremtse, sajátosan valósul meg: a preambulum a nemzetet homogénnek feltételezi, és említés nélkül hagyja a felekezeti (katolikus-protestáns) törésvonalat.

További érdekesség, hogy az alkotmány preambuluma Írországot gael, nem pedig angol néven nevezi meg („*Éire*” az „*Ireland*” helyett), és az alkotmány címlapjának, illetve a preambulumnak a hivatalos fejlécén az ír függetlenségi mozgalom jelképe, a *hárfu* látható. Az alkotmány a szimbolikus utalások révén implicite kizárja a nemzetből az ír sziget angol-skót kultúrájú, a monarchiához lojális lakosait.⁸

Ennek az 1937-es alkotmányozás idején volt jelentősége, hiszen az alkotmány nem csak a sziget déli és középső részén megalakult ún. Ír Szabadállamot, hanem a Nagy-Britannia fennhatósága alatt álló, részben a monarchista érzelmű protestánsok lakta Észak-Írországot is nemzeti területnek deklarálja (az 1998-as

⁸ Az alkotmány megfogalmazása szerint az alkotmányt „mi, Írország népe” („We, the people of Éire”) hirdette ki.

nagypénteki egyezményben a dublini kormány de facto beletörődött abba, hogy a sziget két részének egyesüléséről majdan népszavazás döntsön, így a szimbolikus utalásoknak mára másodlagossá vált a szerepük).⁹

Portugália

A portugál alkotmány az 1974-es „szegfűs forradalmat” jelöli meg forrásként. Ugyanazzal a történelmi helyzettel találkozunk, mint a francia preambulum esetében: egy forradalom „tabula rasát” teremtett, és magától értetődő volt, hogy ennek a forradalomnak kell „emléket állítani” a preambulumban.

Az eufória mellett a forradalom taglalása gyakorlati jelentőséggel is bír: Portugáliában – szemben Franciaországgal – a hatályos alkotmány kidolgozásának időszakában még nem tisztult le a forradalom értékelése, és volt esélye mind a politikai visszarendeződésnek, mind a szélsőbaloldali, kommunista fordulatnak. Az alkotmány alkotói igyekeztek elejét venni minden visszarendeződési kísérletnek, ezért leszögezték, hogy *„Portugália megszabadulása a diktatúrától, az elnyomástól és a kolonializmustól forradalmi változás volt, és a kezdete egy történelmi fordulópontnak a portugál társadalomban.”*

A preambulum – rezonálva az aktuális politikai konfliktusra – nem a pártoknak, hanem a Fegyveres Erők Mozgalmának a jelentőségét hangsúlyozta a „fasiszta rendszer” megbuktatásában. Ez nem csoda, hiszen a forradalom táborán belül a katonák visszaszerezték befolyásukat, és igyekeztek háttérbe állítani a „civil” pártokat, de főleg a kommunista pártot. Összességében a preambulum teljesen az aktuálpolitikai ellentétek mentén született meg, ez pedig rányomta a bélyegét a szövegre.

Lengyelország

A lengyel preambulum közép- és kelet-európai viszonylatban meglehetősen visszafogott a történelmi előzményekre való utalásokat illetően. A lengyel preambulum az első és a második Lengyel Köztársaság időszakát (1918-1939, 1945-1952) említi meg. Nyilvánvalóan a litván nemzeti érzékenységre tekintettel nem kerül említésre a lengyel történelem fénykorának is tekintett Lengyel-Litván Unió (1386-1795) időszaka.

Az ország területének többszöri felosztása, különösen pedig az orosz függőség ecsetelése pedig valószínűleg azért marad el, mert az akadályozta volna a lengyel-orosz kapcsolatok kiegyensúlyozott alakulását.

⁹ Kardos-Simándi: 2004, 337.

Csehország

A Cseh Köztársaság preambuluma már az első mondatában kijelöli azt a teret, amelyben a cseh nép történelme zajlott: Csehországot, Morvaországot és Sziléziát. Az államterület pontos körülírását egyrészt Csehszlovákia felbomlása, és a szlovák-cseh viszony zökkenőmentes rendezése indokolta, másrészt pedig összhangban állt a cseh történelmi és közjogi hagyománnyal, a preambulumban is nevesített „*Cseh Korona Országának*” egységére való hivatkozással.

A preambulum a középkori gyökerű cseh állam részterületeinek elidegeníthetetlenségét hangsúlyozza. A „*Cseh Korona Országá ősi államisége*” mellett a preambulum hivatkozik a csehszlovák állam „*jó hagyományaira*”. Mint látni fogjuk, az elszakadó Szlovákia alaptörvényének preambuluma mellőzi a hetvenöt esztendő csehszlovák államiség említését – ami természetesen nem független a kilencvenes évek szlovák-cseh vitájától, és az ennek kapcsán kibontakozó új szlovák történelemszemlélettől.

Szlovákia

Az 1993-ban alakult Szlovák Köztársaság alkotmányának egyetlen mondatos preambuluma tömören utal a szlovák államiségért folytatott küzdelmekre. Különös módon a 19. és a 20. század szlovák ideológusai és hősei (pl. Ján Kollár, Ljudovit Štúr, Josef Hurban, Milan Stefanik) nem kerülnek nevesítésre, valószínűleg azért, mert a szlovák függetlenség és az önálló nemzetállam létrejötte a „csehszlovákizmus” ideájának és Csehszlovákia megalakításának „kerülőútján” vezetett keresztül, a fent említett szlovák hősök tevékenysége pedig – akarva-akaratlanul – éppen a csehszlovák nemzet megteremtésébe torkollott bele.

A Josef Tiso által vezetett Szlovák Köztársaság (1939–1945), amelyik ténylegesen megvalósította – a történelemben először – a szlovák önállóságot, viszont szalonképtelen a Tiso által folytatott politika szélsőséges tartalma és a Harmadik Birodalom részéről élvezett pártfogás miatt, így nem alkalmas arra, hogy a demokratikus Szlovákia ünnepélyes preambulumban megemlégtessék.

A preambulum ezért nem is a modern nemzetépítés időszakát tekinti a szlovák nemzet dicsőséges korszakának – hiszen ebben az esetben ellentmondás állt volna fenn a függetlenség vágya és a csehekkel való egyesülés programja, vagyis egy másfajta függés között –, hanem a fiatal állam ősi, középkori gyökereit hangsúlyozza, beépítve az állameszmébe a morva-szlovák rokonságot, a Nagymorva Birodalom emlékét. A preambulum a két görögkeleti hittérítő, Cirill és Metód nevét és „*szellemi örökségét*” említi. Érdekes, hogy a bizánci hittérítő-testvérpárnak menekülnie kellett a Nagymorva Birodalomból, de erről a preambulum nem tesz említést.

A történeti megemlékezés tehát negligálja a magyar és a cseh függés időszakát, ehelyett a szlovák nép és állam ösiségét hangsúlyozza, összekapcsolva a középkori Nagymorva Birodalom emlékezetét a modern szlovák nemzetállammal.

Horvátország

Horvátország alkotmánya foglalkozik a leghosszabban a nemzet történetével, a bevezető szinte egy kisebbfajta, tömör „országértéket”. A preambulum tizenkét pontban ismerteti a horvát nép történelmének sorsfordító korszakait, a kora középkori horvát fejedelemségek és a horvát királyság megalakításától egészen az ország függetlenségét megalapozó első demokratikus választásig (1991).

A horvát preambulum megemlékezik az ezeresztendő horvát-magyar perzonálunióról, és figyelemre méltó módon mellőzi az 1848-as események említésénél a Magyar Királysággal való közjogi konfliktust (minthogy az alkotmány megszületésének időpontjában ennek már nem volt jelentősége).

A preambulumban megfogalmazást nyernek a horvát nemzet területi igényei is, amennyiben a preambulum utal arra, hogy 1848-ban „a történelmi állam és a horvát nemzet természetes joga alapján” került sor a Horvátországot, Dalmáciát és Szlavóniát egyesítő ún. *Háromegy Királyság* kikiáltására.

Szlovénia

A szlovén alkotmány preambuluma a történelmi előzményekkel kapcsolatban a jugoszláv államközösségről tesz említést. A preambulum részletesen megindokolja, hogy miért vált szükségessé az államközösség felbontása, Szlovénia függetlenségének kikiáltása. Bár egy fiatal államról van szó, az alkotmány megalkotói nem kívántak – a szlovák mintára – ősi szlovén múltat konstruálni, és az idegen elnyomások ecsetelésétől is eltekintettek. A preambulum egyszerűen deklarálja, hogy a jugoszláv föderáció nem volt alkalmas arra, hogy abban a szlovén nemzet megvalósíthassa a fejlődését.

ÉRTÉKEK A PREAMBULUMBAN

A preambulum egyik feladata, hogy rögzítse azokat az értékeket, amelyeket az állam polgárai – legalább szimbolikusan – magukénak vallanak. Szerencsés esetben a preambulumba foglalt egyetemes értékek összhangban állnak az adott társadalom értékrendjével és ethoszával, reflektálnak az adott közösség tapasztalataira, és választ adnak valós dilemmáira (minél távolabb áll a pream-

bulum értéktartalma a társadalmi valóságtól, annál kevésbé tisztelhető a preambulum és maga az alkotmány).

Az európai országok nagyjából azonos értékrendből és tapasztalati anyagból merítenek (az antik filozófia, a zsidó–keresztény kultúra és etika – ezen belül kiemelten az emberi méltóság –, a felvilágosodás), de a politikai hagyományok és a kultúra különbözőségeiből eltérések is fakadnak abban a tekintetben, hogy milyen értékek élveznek nagyobb vagy kisebb hangsúlyt egy-egy ország preambulumában.

Az orosz alkotmány preambulumában például hivatkozik az *egyenlőség* elvére. Az egyenlőség központi helyet foglal el az orosz preambulumban, és ezt nem szabad csupán az államszocialista rendszer örökségének tekinteni. Az orosz politikai kultúrában mélyen gyökerezik a felfogás, miszerint az államhatalom feladata az *igazságosság* (pravda) képviselése és beteljesítése.

Az orosz politikai kultúrában az igazságosság kevésbé absztrakt értelmű, mint Nyugat-Európában, és integrálja az egyenlőség kívánalmát is. Ebből logikusan következik például az erős, minél kevésbé korlátozott állam követelménye, az erőskező vezető iránti lojalitás, a többpártrendszer iránti nagyfokú bizalmatlanság. A nyugat-európai preambulumok némelyike is hangsúlyozza az egyenlőséget, de általában a nyugati felfogás magasabb rendű értékként kezeli az egyéni *szabadságot*.

Általában megállapítható, hogy minél kisebb egy állam, annál „nagyvonalúbb” a preambulumba foglalt, és a polgárai számára biztosított értékek és jogok terén. A svájci preambulum a hagyományosnak tekinthető értékek (függetlenség, emberi jogok, szolidaritás, béke) mellett a „világra való nyitottságot” (*openness towards the world*) is magába foglalja, ami logikus követelmény a modern világ egyik pénzügyi központjával szemben.

Andorra a *szabadság*, az *igazságosság*, a *demokrácia* és a *szociális fejlődés* mellett – példaértékűen – az *egészséges környezethez* való jogot is garantálja a polgárai és a következő generációk részére. Egy kis állam könnyebben garantálhatja a kiegyensúlyozott szociális fejlődést polgárai részére, mint egy nagy területű, nagy népességű, a világgazdasági rendszerbe mélyen beágyazott gazdasági hatalom.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az európai preambulumokról készült rövid körkép alapján levonható a következtetés, hogy a legjobban sikerült, időtálló preambulumok – és értelemszerűen maguk az alkotmányok is – szervesen kapcsolódnak az adott közösség politikai és kulturális hagyományaihoz. Sokszor elfeledkezünk arról, hogy az európaiak által is tisztelt, illetve az európai alkotmányozási folyamatokat is inspiráló amerikai alkotmány létrejötte és szellemisége nem független azoktól a sajátos társadalmi, kulturális, sőt természetföldrajzi körülményektől, amelyek közepette az alkotmány megszületett.

A „kis állam” eszménye teljesen összhangban állt az amerikai telepesek, következőképpen az „alapító atyák” – tapasztalataival, valamint – protestáns ihletésű – autonómia-igényével, az amerikai „közjó” pedig egyenesen levezethető az angolszász jogfejlődésből. Az amerikai alkotmány esetében szerencsésen találkoztak a sajátos környezeti és társadalmi feltételek egy hosszú évszázadokra visszatekintő jogi tradícióval, amelyet csak színesítettek a felvilágosodás elvei. Az amerikai alkotmány időtállósága példázza, hogy a „jó”, valóban „tisztelhető”, „szerethető” alkotmányok *sohasem* külföldi sablonok alapján születnek meg, hanem belső társadalmi, kulturális talajból fakadnak.

Az első európai alkotmányok többnyire az amerikai, majd a francia mintát követték, és ez magával hozta azt is, hogy az alkotmányba lefektetett értékek és intézmények nem mindig szervesültek az adott társadalomban. A politikai rendszerváltozások gyakorisága sem kedvez az alkotmányos értékek tiszteletének. Franciaország 1946-os alkotmányának preambuluma jó példát nyújt arra, hogy a politikai inga túlzott kilengése esetén az alkotmányozók olyan jogokat is belefoglalnak az alkotmány bevezetőjébe, amelyekről aztán kiderül, hogy a gyakorlatban a realizálásuk lehetetlen, vagy konfliktusokkal jár. A fennkölt tézisek és a gyakorlat éles – a pártok csatározásaitól is befolyásolt – összeütközése vezetett el a Negyedik Köztársaság alkotmányának tekintélyvesztéséhez. Kiderült, hogy a preambulum, amelyre oly sok tintát pazaroltak el, nem képes összhangba hozni az elveket a nemzeti közösség valós érdekeivel.¹⁰

A preambulum hiába tartalmaz fennkölt eszméket, ha azok az adott közösségben – akár a társadalom mintázata, akár a politikai aktorok ellentétes érdekei következtében – teljesíthetetlenek. Ebben az esetben a preambulum értékrendje „játékszerré” vagy fegyverré válik a politikai szereplők kezében.

Mit tanulhatnak a magyar alkotmányozók az európai preambulumok történetéből? Az európai preambulumokra oda kell figyelniük az alkotmányozóknak, de azoknak az értékei nem helyettesíthetik a valós társadalmi tapasztalatokat. Óvakodni kell a külföldi alkotmányok sablonként való alkalmazásától.

Ahogy korának egyik konzervatív magyar gondolkodója, a történetíró Szekfű Gyula a *Három nemzedék* című pamfletjében a liberalizmust bírálva kifejtette, a sablonos, „formalisztikus”, leginkább francia mintára készült „*papirosalkotmányok*” nem voltak képesek arra, hogy szervesüljenek a politikai rendszerben.¹¹ Ezt a nehézséget figyelembe véve azt kívánjuk, hogy a „tisztelhető”, „szerethető” alkotmány és preambulum megszövegezésében – az amerikai „alapító atyák” egyikének, a delaware-i John Dickinsonnak a szavaival élve – a „tapasztalat vezérelje” a magyar alkotmányozó „atyákat és anyákat”, a hazai viszonyok és körülmények, a közösség valódi helyzete és élményanyaga, ne pedig elsősorban a külföldi minták.

¹⁰ Szente: 2006, 76.

¹¹ Szekfű Gyula: *Három nemzedék és ami utána következik*. Bp., 1989., ÁKV-Maecenas, 81.

Lakatos Júlia

Párbeszéd a preambulumról

A TÁRSADALMI PÁRBESZÉD HIÁNYA

Olvasóink elsőre furcsállhatják, hogy „laikusoktól”, „az utca emberétől” kérdeztük, mit látnának szívesen az új alkotmány előszavában. Holott nyugaton mi sem természetesebb, mint hogy a politika világa igyekszik (többek között saját dolgának megkönnyítése érdekében) bevonni az állampolgárokat a döntés-előkészítési folyamatokba, vagy ily módon kér visszajelzést a választóktól. Legyen az egy fontos törvényjavaslat, vagy akár az ország költségvetése, betekintést, információt és véleménynyilvánítási lehetőséget biztosítanak az állampolgároknak. Barack Obama idei évértékelő beszédét (State of the Union Adress) követően lehetőség nyílt bárki számára, hogy kérdést tegyenek fel a népszerű videó megosztó portálon, a YouTube-on keresztül. Ezekre a kérdésekre szavaztak a felhasználók, és a legtöbb szavazatot kapott felvetésekre az elnök másnap élő adásban válaszolt a már említett internetes oldalon. Egy másik népszerű hírportálon alelnökét Joe Biden lehetett kérdezni a beszédben elhangzottakról hasonló szisztéma alapján.

Magyarországon nincs hagyománya ilyesfajta társadalmi párbeszédnek. Legfeljebb kampányidőszakban, vagy valamilyen politikai akció keretén belül próbálják becsatornázni a szavazói véleményeket. Az olvasók is bizonyára kaptak már előre felvett kampány telefonhívást, szavazásra buzdító, vagy épp a politikai ellenfélt lejárató szöveges üzenetet választásokhoz közeledve. A külföldi minták, ez esetben kampányeszközök – némi fáziskéséssel – előbb utóbb idehaza is mindig megjelennek. Blogjával Gyurcsány Ferenc volt az első politikus, aki megértette a világhálóban rejlő lehetőségeket, míg Orbán Viktor „hódította” meg a Facebook világát. Többek között legutóbbi parlamenti évadnyitó beszédéhez is a népszerű közösségi portálon kért követőitől segítséget ahhoz, hogy mit tartalmazzon beszéde. Igaz, egy-egy utalást leszámítva, nem volt érzékelhető felszólalásában az egyébként nagyszámú hozzászólások tartalma. Nem elég tehát kikérni az állampolgárok véleményét, tudni kell beépíteni a döntéshozatalba is!

Láthatjuk, ahogy hazánkban is egyre fontosabbá válik az azonnali visszajelzés, véleménynyilvánítás. Napjainkban nemcsak tanúi lehetünk az interaktív demokrácia születésének, hanem „bábáskodhatunk” is mellette. Valóban belefolyhatunk a politikaformálásba, már, ha az állampolgárok veszik a fáradságot a véleménynyilvánításra. A Méltányosság Politikaelemző Központ ezért döntött úgy, hogy lehetőséget nyújt arra, hogy az állampolgárok is beleszólhassanak az alkotmányozásról szóló vitába. A 89-es alkotmányozás idejében nem volt mód

bevonni a széleskörű társadalmi rétegeket a döntéshozatalba. Azt gondolnánk, hogy húsz évvel később, az internet, a Facebook és a mobiltelefon korában ez már természetes volna. Mégsem az. Ahogy egy korábbi blogbejegyzésben írtam, „Habár pont a médiatörvény kapcsán a Facebook fontos szervezőerővé, és információs csatornává vált a fiatalabb korosztály számára, még mindig kevés önálló kezdeményezés, vagy alternatív fórum létezik közügyeink megvitatására, formálására. Egyelőre a preambulum-projekthez hasonló lépésekkel Magyarországon még az interaktív demokrácia kialakítása van folyamatban. A deliberatív vagy „tanácskozó” demokrácia, melyben megfelelő tájékoztatás, szakvélemények és idő áll rendelkezésre a véletlenszerűen kiválasztott állampolgárok számára, hogy véleményezzenek egy döntést, még várat magára.”¹

A projekt indításának keletkezésekor élénk politikai és tudományos vita folyt az alkotmányozásról. Ugyanakkor az Alkotmány-előkészítő eseti bizottság blogját leszámítva, semmilyen kísérlet nem volt arra, hogy bevonják az állampolgárokat ebbe a fontos, tulajdonképp történelmi folyamatba. Így aztán mi kíváncsiak voltunk, mit jelent a magyar állampolgárok számára az alkotmány? Mit látnánk szívesen az új alaptörvény előszavában? Szerettük volna tehát egyfelől kiemelni a vitát a napi szintű politikai csatározás köréből, másrészt mindenki számára hozzáférhetővé tenni azt.

PREAMBULUM A MAGUNK SZÓRAKOZTATÁSÁRA?

Miután tisztáztuk, hogy miért fordultunk a közvéleményhez kezdeményezésünkkel, még mindig felmerül a kérdés, hogy egyáltalán van-e értelme foglalkozni az alkotmányozással? Mi több, miért pont annak preambulumaival? Miért ne rögtön az alkotmány egészét vegyük górcső alá?

Tapasztalataink szerint az első kérdés, amit egy riporter feltesz a projekt hallatán, hogy „Minek ilyen? Úgyis minden el van már döntve, úgyse lehet beleszólni az alkotmányozás folyamatába. Csinálhatunk magunknak játszásiból alternatív preambulomot, de változtat-e valamit? Azonban mielőtt eleve elnézést kérnénk egy hazai szemmel nézve teljes mértékben lehetetlen és naiv kezdeményezés ötletéért, inkább némileg dacosan azt válaszoljuk, hogy számtalan okból fontos és szükséges ilyesmivel foglalkozni. Elsősorban azért, hogy ezt a mentalitást megváltoztassuk. Ne csodálkozzon ugyanis senki, ha nem kíváncsi a politika a véleményekre, ha a véleménynyilvánítás hazánkban a négyévenkénti szavazófülkékben behúzott X-ekre korlátozódik. Természetesen mi is tisztában vagyunk a hazai társadalmi, politikai közeggel. Nem gondoljuk, hogy közvetlen módon befolyásolhatjuk az alkotmányozás folyamatát. A közgondolkodást azon-

¹ Lakatos Júlia: Interaktív demokrácia? Milyen szósszal kéri a szabadságát? Méltányosság-blog, 2011. 01. 29.

ban igen. A hallgatás ugyanis az érdektelenség kultúráját erősíti, míg a véleménynyilvánítás minden esetben az interaktív demokrácia felé való elmozdulás irányába visz.

Vizsgálatunkat azért csak a preambulumra korlátoztuk, mert úgy gondoltuk, hogy ez az a pont az alkotmányban, amihez mindenki hozzá tud szólni. Az alkotmány előszava határozza meg ugyanis közös értékeinket. Ehhez semmilyen különösebb előképzettség nem szükséges. Nem állt szándékunkban részletes szakpolitikai vitákat lefolytatni. De melyek ezek a közös értékeink? Egyáltalán léteznek-e ilyenek hazánkban? Ahogy erről korábban írtunk, Magyarország sok szempontból nyugatias célokkal és keleties értékvilággal rendelkezik. „Húsz évvel a harmadik köztársaság megszületése után nagyon úgy tűnik fel, hogy a liberális demokráciának csak az intézményrendszerét sikerült megteremteni, a társadalom túlnyomó többsége számára annak értékeit nem. A felépülő új rendszer legnagyobb kihívása, hogy egyszerre közelítse a politikai berendezkedés értékvilágát a választókéhoz, ugyanakkor ezzel együtt megfeleljen a nyugati típusú demokráciák elvárásának.”² Kezdeményezésünk eredménye egyértelműen alátámasztotta korábbi megállapításunkat. Egyik legfőbb tanulsága a projektnek, hogy még sok ilyen jellegű társadalmi vitára van szükség Magyarországon, mire valamiféle konszenzusra juthatunk közös értékeink tekintetében. Ugyanakkor ha senki nem teszi fel ezeket a kérdéseket, akkor ismételten csak azt tudjuk mondani, ne csodálkozzunk, hogy nem jutunk közelebb fontos társadalmi értékeink értelmezéséhez. Ezért kezdeményeztük a preambulum projektet, hogy legyen fórum, ahol ilyen kérdéseket meg lehet vitatni.

Magyarországon azonban nem csak a társadalmi párbeszéd és a világosan kikristályosodott közös értékrendszer hiányzik, hanem az alkotmány helye és szerepe ebben a „nem létező” értékrendszerben. Ahogy az imént a társadalmi párbeszéd kapcsán, vegyük példának ismét az Egyesült Államokat. Talán sehol a világon nincs olyan erős érzelmi kötődés az állampolgárok részéről alaptörvényükhöz, mint az Egyesült Államokban. Az iskoláskorútól az aggastyánig majd mindenki ismeri bevezető sorait. Nem is annyira tartalma miatt, hanem mert hazánkkal ellentétben, az alkotmány tisztelete része kultúrájuknak. Egy kapaszkodó a hétköznapiakban, melyre minden körülmények között hivatkozhatnak. Számukra az alkotmány kiindulópont. Az amerikai demokrácia abból ered, arra épül. Magyarországon a rendszerváltást követően nem tudott kialakulni egy ilyen típusú ragaszkodás alapidokumentumunkhoz. Nem is csoda, hiszen kompromisszumokra épült és születése óta Damoklész kardjaként lebegett felette ideiglenessége. Hiába a megszokás, attól még nem válik véglegessé, amit nem annak szántak. Ilyen és hasonló okokból kifolyólag a Méltányosság

² Jeskó József: Értékek és rendszerek. 2011. 01. 11. Az elemzés szerkesztett verziója megjelent a hvg.hu portálon.

Politikaelemző Központ régóta az alkotmány megújítását szorgalmazta. Azonban az alkotmányozás folyamatát rendre fogságba ejtette a politikai birtokvágy.

Minden eddigi kormányzó pártnak megvolt a lehetősége az alkotmányozásra. Majd mindegyik neki is futott ennek a kihívásnak, rendre sikertelenül. Mi nem kívántunk belefolyni abba a terméketlen vitába, hogy vajon „Van-e alkotmányozási kényszer Magyarországon?”, vagy hogy az új törvény „Kinek az alkotmánya lesz?” Úgy gondoltuk, hogy lehet ezen vitatkozni, illetve ha már húsz év után egyszer beindult az alkotmányozási gépezet, akkor értelmesebb becsatornázni a véleményeket, és a kérdésről folytatott közös gondolkodáshoz hozzájárulva, valamiféle alternatívát kínálni. Ahogy azt felhívásunkban írtuk „Jelen kezdeményezés egyfajta szellemi flashmob, ha úgy tetszik, intellektuális párnacsata az alkotmányozás eszméjével. Egy ilyen jellegű közös gondolkodás ugyanis elengedhetetlen feltétele annak, hogy az alkotmányt valóban *sajátjuknak* tekintsék az emberek.” A jelenleg hatályos alkotmány előszavával ugyanis nemigen lehet azonosulni, hiszen nincsenek benne felsorolva alapvető értékeink. Némiképp olyan ez, mintha egy háznak nem építenének alapot, mondván, ez úgysem végleges felépítmény, majd később megcsinálják. Kétségkívül húsz éve áll a ház, de ha azt szeretnénk, hogy valóban stabilan megmaradjon az utókor számára, előbb utóbb vissza kell bontani és alapot ásni neki. Ugyan elképzelhető, hogy még sokáig állva maradna épületünk, attól még az eredeti szándékunknak mégsem felelne meg. Ennek az alkotmányos „alapnak” a meghatározásához kértük kezdeményezésünkkel a közvélemény segítségét.

A PREAMBULUM-PROJEKT TARTALMA

2010. december 8-tól 2011. január 24-ig „Mi legyen a preambulumban?” címmel, heti rendszerességgel tettünk fel egy-egy kérdést a hvg.hu-n, arról, hogy mi szerepeljen az új alkotmány előszavában. Ez idő alatt 609 hozzászólás érkezett vitaindító kérdésünkhöz. Egyesek teljes önálló preambulumban-tervezetet dolgoztak ki, mások csupán egy-egy pontot javasoltak. Kezdeményezésünket egy alapírat közzétételével indítottuk, melyben pontos szempontrendszer megjelölésével igyekeztünk orientálni olvasóinkat. Elsősorban arra kértük a hozzászólókat, hogy emelkedjenek felül a napi szintű pártpolitikai csatározásokon, és írásaik ne politikai pártok szlogenjeinek ismételtetései legyenek. Véleményeket és nem kinyilatkoztatásokat vártunk. Szabad gondolkodást, tiszteletteljes vitát, konstruktív kritikát. A bejegyzéseknek összhangban kellett lennie a demokrácia, a parlamentarizmus, a pluralizmus és a tolerancia értékeivel. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy ezek a méltányos közbeszéd alapjai. A hozzászólók többsége osztotta ezen nézeteket. Több kérdés kapcsán kifejezetten élénk, ámde tiszteletteljes vita alakult ki.

Minden hét elején összegeztük a beérkező hozzászólásokat, és újabb kérdést kínáltunk fel megvitatásra, ezzel is továbbgörgetve az eszmecsérét. Célunk az volt, hogy a lehető legszélesebb körben vitassuk meg a témakört, ne ragadjunk le egy aspektusnál. Az alábbiakban kértük ki a fórumozók véleményét: Szerepeljen-e Isten neve a preambulumban? Megemlítsük-e a kereszténységet? Szerepeljen-e a Szent-Korona, és amennyiben igen, miként? Hogyan viszonyuljunk történelmi múltunkhoz? Miként jelenjenek meg közös értékeink, és vajon mennyire érezzük magunkat Európának?

Témamejelöléseinknél nemzetközi példákra hivatkozva, külföldi alkotmányok alapján, mindig bemutattuk a különböző megközelítési módokat az adott kérdéshez. Számítottunk ugyanis arra a reakcióra, hogy sokan azt mondják, „nem értünk az alkotmányhoz, hogyan tudnánk hozzászólni?”. Többek között ezért is csak a preambulumra fókuszáltunk, nem az alaptörvény egészére. Való igaz, felelős döntéseket csak megfelelő tájékoztatás és információ birtokában lehet hozni. Ennek érdekében összeállítottunk egy gyűjteményt a Méltányosság Politikaelemző Központ korábbi alkotmányozással foglalkozó írásaiból, amely fogalmi kapaszkodóként szolgált sokak számára. Sokszor így is megjelentek fogalmi pontatlanságok.³

Kutatásunk természetesen nem reprezentatív, mégis számos következtetést lehet levonni a beérkező vélemények alapján. Heti értékelésünkbe csak azon hozzászólások kerülhettek bele, melyek megfeleltek a korábban már ismertetett szempontoknak. Kizárólag tartalmi javaslatokkal, véleményekkel foglalkoztunk. Személyeskedő, vagy nem a témához kapcsolódó aktuálpolitikai megjegyzések nem kerültek be az összesítésbe. Meg kell jegyezni, hogy kevés ilyen hozzászólás érkezett. Kellemes meglepetést okozott a véleményezők konstruktív hozzáállása. Az első napokat még inkább a fórumok világából ismerős politikai „adok-kapok” jellemezte. Ezt követően kialakult egy olyan közösség, mely valóban értékelte a lehetőséget, hogy ötleteit megoszthassa másokkal. Miután több ízben kinyilvánították, hogy komolyan a preambulum tartalmával kívánnak foglalkozni, javarészt eltűntek a fórumról azok, akik egyik vagy másik párt dicsőítésének vagy démonizálásának értelmezték a meghirdetett feladatot. Érdekesség, hogy a konstruktív hozzászólók harmada teljes nevével vállalta véleményét. Többen közülük arra biztatták „szerzőtársaikat”, hogy ők is tegyenek ugyanígy, ezzel is rangot, tekintélyt kölcsönözve a kezdeményezésnek, akár csak egy petíció esetében. Ez némiképp szokatlan fejlemény volt, arra való tekintettel, hogy kezdeményezésünk egy nyílt internetes fórumon zajlott.

³ Ennek egyik eklatáns példája az alkotmány és a preambulum szó egyenértékű, szinte szinonima szerű használata, holott funkcióját, tartalmát tekintve nem felcserélhetőek. Ez részben az internetes fórum jellegéből adódik hiszen sokan spontán gondolataikat, nem előre kidolgozott koncepcióikat osztották meg velünk. Ugyanakkor a jelenség rávilágít arra is, hogy állampolgári ismereteink sok esetben kívánnivalót hagynak maguk után.

MILYEN LENNE ÁLMAINK PREAMBULUMA?

Milyen hozzászólások érkeztek azonban az egyes témakörökhöz? Mit szerettek volna látni az új alkotmány előszavában az olvasók?

A kezdeményezés első hete általános „brainstorming” jegyében telt. Ekkor még nem volt irányított kérdésfeltevés, az alapkérdésen túl, hogy „Mi szerepeljen a preambulumban?” Számos újszerű és érdekes téma merült fel, melyek közül néhány az alkotmányozási folyamat során azóta hivatalosan is elhangzott. Valóban érdemi hozzászólások születtek. Egyfajta általános „kívánságlista” mindazon értékekről, melyeket fontosnak tartottak az olvasók. A boldogsághoz, szabadsághoz, szabad önrendelkezéshez, egyenlő bánásmódhoz és tisztességhez való jog talán kissé nehezen megragadható a jog szemszögéből, emberileg azonban érthető kívánságok. Ezzel szemben a jogállamiságról, történelmünk szerepének méltatásáról valamint az emberi jogokról szólóak nagyon is alkalmazhatóak. Az egyik legkomolyabb párbeszédet kiváltó javaslat, az emberi jogok, illetve az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának beemelése, vagy egy az egyben történő átvétele a preambulumba. Látható volt, hogy a hozzászólók keresik a külföldi, jól működő mintákat, amire támaszkodni lehet. Megjelentek olyan újszerű, a 21. század kihívásainak megfelelő igények is, mint környezeti értékeink és a föld védelme, a fenntartható fejlődés és a jövő generációkért való felelősségvállalás, a kisebbségvédelem, valamint európaiságunk (európai kultúrkörbe tartozásunk), vagy az információs szabadság alkotmányban való rögzítése. Felmerült továbbá, hogy az alkotmány ne csak jogainkat, hanem állampolgári kötelességeinket is megfogalmazza.⁴

Kezdeményezésünkhöz nem csak tartalmi, formai javaslatok is érkeztek. „Kell-e egyáltalán új alkotmány? Miért nem megfelelő a jelenlegi?” mondták sokan. Ezen álláspont képviselői azonban nem tartalmi vagy minőségi okokból ragaszkodnának a jelenlegi alaptörvényhez, hanem a kormánypárt 2/3-os többségétől való félelmük miatt. Az alkotmány módosításának szükségességének megítélése volt a leginkább politikai hovatartozástól függő kérdés a kezdeményezés során. Sokan eleve elutasítóan nyilatkoztak a születő alaptörvényről. Úgy gondolták, hogy ha a jelenlegi alkotmányozási folyamat során fogadják el, azt nem tudják majd magukénak érezni. Visszatérő elem volt az az igény, hogy az új alkotmányt a lehető legszélesebb társadalmi konszenzus alapján fogadják el.⁵ Ennek érdekében sokak szerint érdemes lenne akár tovább halasztani elfo-

⁴ A preambulumban a projekt a kormány alkotmányról szóló Nemzeti Konzultációjának meghirdetése előtt lezárult, így érdekes, hogy számos ponton mutattak egyezést a később feltett kérdések a preambulumban a projekt hozzászólóinak egyes felvetéseivel. Így az állampolgári jogok és kötelezettségek rögzítésének szükségességében, az államadósság mértékének alkotmányos korlátozása, a környezeti értékek valamint a jövő nemzedék védelmének terén.

⁵ Némiképp naivnak tűnhet társadalmi konszenzust javasolni egy olyan országban ahol évek óta két politikai oldal mentén kialakult politikai törésvonal bénít meg mindennemű reformot,

gadását. Példaként Svájcot említették, ahol egy-egy jelentős törvény előkészítése akár évekig is tarthat. A hozzászólók továbbá precíz munkát várnak a honatyáktól. Nem egy olyan alkotmányt, amit életbelépését követően azonnal módosítani kell. Ha úgy tetszik, szeretnék, ha az alkotmányt valóban az utókornak írnák.⁶ Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a jelenlegi alkotmányozási folyamathoz nem kevés tapasztalat és számos korábbi koncepció áll rendelkezésre, hiszen húsz éve nem sikerül megújítani azt. Ez az elgondolás azonban szorosan kötődik ahhoz a nézethez miszerint nehezíteni kellene az alkotmány módosítását és jelentős többséghez, vagy több egymás utáni parlamenti ciklus megerősítéséhez kötné annak elfogadását.⁷ Egyesek szerint nem az alkotmány rossz, csak be kéne tartani. A többség azonban, még, ha nem is értett egyet a jelenlegi alkotmányozás körülményeivel, javaslataival azt jelezte, hogy valóban szükség van változtatásra, új alkotmányra annak érdekében, hogy az megfeleljen napjaink kihívásainak. A két legtöbbet ismételt tartalmi igény a preambulummal szemben a következő volt:

– Legyen közérthetően megszövegezve az új alkotmány előszava. Ne jogi szakzsargonban, hanem egy, valóban a hétköznapi ember által kézzelfogható, értelmezhető és a saját életükre alkalmazható preambulum szülessen, amit akárcsak az Egyesült Államokban, ismernek és észben tartanak az állampolgárok.

– A preambulum elnevezés helyett előszót, bevezetőt, alap gondolatokat vagy valami hasonló magyar kifejezést látna szívesen a többség. Habár részletkérdésnek tűnik, ez szorosan kötődik ahhoz az igényhez, hogy valóban „magukénak” érezzék az állampolgárok az alkotmányt.

A MÉLTÁNYOSSÁG POLITIKAELEMZŐ KÖZPONT KÉRDÉSEI

A legfőbb vitát a vallás, és a Szent Korona, illetve annak preambulumbeli szerepe generálta. E két kérdés heti rendszerességgel újra meg újra felmerült a kommentelők körében. Első két kérdésünk a következőképp szólt: „Megjelen-

vagy társadalmi fejlesztést. Hozzászólóink mégis számtalan konszenzusos javaslattal álltak elő, annak érdekében, hogy valóban mindenki számára elfogadható megoldást találjanak. Ezek első sorban a vallás és a Szent Korona-tan témakörére voltak jellemzők.

⁶ Az Egyesült Államok Alkotmánya a leghosszabb ideje hatályban levő alaptörvény melyet több, mint kétszáz év alatt csupán huszonhétszer módosítottak érdemben. Ehhez képest a hazai közvélemény számára már csak azért sem lehet egy közös kiindulópont az Alkotmány, mert azt látják, hogy alaptörvényük szinte bármikor módosítható a mindenkori hatalom által, pillanatnyi politikai érdekének megfelelően.

⁷ Ez esetben megegyeztek a hozzászólók álláspontjai az MSZP azon javaslatával, miszerint két egymást követő parlament szavazza meg az Alkotmányt, 4/5-ös többséggel. Látható tehát, hogy a pártpolitika megjelent a kezdeményezésben, csak nem személyeskedő jelleggel, hanem a pártok előterjesztéseire reflektálva.

jen-e Isten neve a preambulumban?”, illetve ezzel szoros összefüggésben, „Megemlítsük-e a kereszténységet az új alkotmány előszavában?” Írásunkban rámutattunk, hogy a külföldi alkotmányokban alapvetően nem jellemző Istenre történő utalás, azonban ahol mégis megjelenik, ott három jól elkülöníthető sémák alapján szerepel. Deklaratív, pragmatikus módon, mint a német alkotmányban, a nem hívőkre való tekintettel, akárcsak a lengyel alaptörvény előszavában, valamint a görög, vagy ír alkotmányban szereplő egyfajta „imádságos” preambulumként. Mindegyik megközelítés az adott ország kulturális értékeihez illeszkedő, az állampolgárok vallásosságának és toleranciaszintjének megfelelő megoldás. Kérdés, hogy Magyarország hagyományaihoz mely minta áll legközelebb, melyiket érzik az állampolgárok leginkább magukénak?

Eleve vita tárgyát képezte, hogy Isten létezik, vagy sem? Mely vallás istenére vonatkozik Isten neve. Azaz, mit értünk vallás alatt? A kereszténységet vagy minden vallást? Magyarország keresztény állam vagy sem? A hozzászólók többsége, bármely álláspontot is képviselte is, jellemzően saját hitéből, világnézetéből indult ki. Csak kevesen fogalmaztak meg olyat, hogy habár nem vagyok vallásos, engem nem zavar, ha beleveszik Istent, vallást, kereszténységet és fordítva. Ugyanakkor nem zajlott „hittérítés” e kérdésben. Nem közeledtek az álláspontok a felek között, de tiszteletben tartották álláspontjaik különbözőségét, és nem kísérelték meg egymásra kényszeríteni véleményüket.

Felvetésünk komoly filozófiai, világnézeti vitát generált. Ez egyben arra is rávilágított, hogy egyáltalán nincs konszenzus ebben a kérdésben Magyarországon. Első kérdésünknel megoszlottak a hozzászólók véleményei. Minimális különbséggel volt több azon olvasók száma, akik úgy gondolták, hogy ne szerepeljen Isten neve a preambulumban, mint azoké, akik úgy gondolták, hogy van helye ilyen szakrális utalásnak az alkotmány előszavában. A vita folytatódott a következő héten (sőt még utólag is, mikor már más témákat vetettünk fel), és csak második, kereszténységgel foglalkozó kérdésünk válaszára kristályosodott ki egy egyértelmű álláspont. A kereszténység szerepeltetését kétszer annyian utasították el, mint ahányan támogatták. Egyáltalán nem volt homogén azonban a két álláspontot képviselők táborának érvrendszere. Különböző okokból jutottak ugyanazon következtetésre mindkét oldalon.

A kereszténységet elutasítók körében négy álláspont alakult ki. Egyesek szerint, mivel a vallás nem közügy, ezért nem szerepelhet az alkotmányban. Ezzel szemben sokan úgy gondolják, hogy fontos a keresztény hagyományokra hivatkozni, meg kell említeni a kereszténység történelmi, kulturális érdemeit, de azt napjainkban már nem tartották meghatározó társadalmi tényezőnek. A harmadik megközelítés megkérdőjelezte Isten létét, illetve a keresztény egyház történelmi bűneire hivatkozva utasította el alkotmánybeli szerepeltetését. A negyedik álláspontot pedig egy konszenzusos megközelítés, miszerint az alkotmánynak nem Isten és ember viszonyát kell tükröznie, hanem az állampolgárok egymáshoz való viszonyulását kell szabályoznia. Vallásosságunk helyett

azon közös tulajdonságainkat, hagyományainkat kellene hangsúlyoznia (anyanyelvünk, tájegységek), melyek mindenkire egyaránt érvényesek. A másik oldalon a kereszténység preambulumbeli említését támogatók legfőbb érvei a vallási tolerancia, a nemzetközi példák, valamint a kereszténység történelmi érdemei voltak.

Attól függetlenül, hogy vallásosnak vallották magukat vagy sem, a többség szerint jogi, filozófiai okokból kifolyólag nem helyes, ha hitbéli kérdések szerepelnek a preambulumban. Ezt a vallás és gondolatszabadság érveivel támasztották alá, valamint az állam és egyház szétválasztásának szükségességével. Véleményük szerint mindenkinek szuverén joga eldönteni, hogy hisz-e Istenben vagy sem, az államnak azonban nem feladata ezt közös alaptörvényünkben lefektetni. Mivel értelemszerűen nem tud mindenki azonosulni Isten nevének említésével, nem célszerű tehát beemelni a preambulumba. Kirekesztő, korszertlen megközelítésnek tekintette a többség a szakrális utalást, amely egy má már nem létező társadalmi képet rögzítene. Használata a „felvilágosodás és a demokrácia nyílt tagadása”, írta egy hozzászóló, utalva arra, hogy véleménye szerint ez ellentétes volna azokkal a törekvésekkel, melyek egy modern alkotmányt kívánnának létrehozni. Ezzel szemben sokan az ország ezeréves keresztény hagyományára utalva magától értődőnek gondolták a kereszténység megemlítését. Akár kulturális, akár vallási okokból támogatták Isten megjelenítését, számukra legalább olyan sértő és diszkriminatív Isten nevének kihagyása a preambulumból, mint azoknak, akik ellenkezően látják a kérdést.

A legfőbb vita nem is a körül alakult ki, hogy szerepeljen-e Isten vagy sem, hanem amennyiben megjelenik a preambulumban, úgy milyen formában tegyen róla említést, illetve milyen módon összeegyeztethető ez a vallásszabadság biztosításával?⁸ Végső soron ugyanis Isten és a kereszténység hangsúlyozása helyett a vallásgyakorlás szabadságának kiemelése az, amely a többség szerint méltányos megközelítés lehet mindenki számára. A másik kompromisszumos javaslat a keresztény hagyományokra, a kereszténység történelmi és kulturális szerepére való utalás, más vallások, illetve az ateizmus egyenrangú említése mellett.

A vallás kérdését követően a második legvitatottabb kérdés kezdeményezésünkben az volt, hogy vajon szerepeljen-e, szerepelhet-e a Szent Korona a preambulumban? Ez esetben többszörösen megoszlottak a felvetés kapcsán a vélemények. A kérdés vizsgálatához először is szükséges elválasztani a Szent Koronát, mint jelképet,/történelmi ereklyét, valamint a Szent Korona-tant. Sokan ugyanis egy kérdésként kezelték a két fogalmat, így a korona szerepeltetését az alkotmány preambulumban a Szent Korona-tan elfogadásával azonosították. Ahol megszületett ez a megkülönböztetés, ott egyértelműen az az álláspont

⁸ A vallás és véleménysszabadság kapcsán fontos kiemelni azt a gondolatot, mely szerint az eddigi jogalkotási gyakorlat a közérdek hangsúlyozása volt az egyéni érdekek felett. A hazai gyakorlat a nyugati alapértékekkel homlokegyenest ellentétes.

született, hogy a Szent Koronára, mint jelképre történjen utalás a preambulumban. E szerint az álláspont szerint ugyanis a Korona az állam egységét, történelmi múltunkat valamint európaiságunkat szimbolizáló jelkép, s mint ilyen helye van az alkotmányban.

Három fő áramlat különböztethető meg a vélemények között. Magyarország köztársaság, nem királyság, ezért ne szerepeljen a korona az új alkotmány előszavában. A hozzászólók többsége szerint egy modern demokratikus köztársaság preambulumban nincs helye királyságra utaló jelképeknek. E szerint a nézet szerint a Korona legfeljebb nemzeti szimbólumként jelenjen meg, akárcsak a Himnusz. Azaz, az alkotmány határozza meg kik vagyunk, és ne a Szent Korona. Mások szerint, már csak a történelmi hűség kedvéért is természetes, hogy megjelenjen a Korona az alkotmány preambulumban, ugyanis ezeréves múltunkat jelképezi. Ez a nézet tehát történelmi szerepét hangsúlyozza a koronának. A harmadik, leginkább vitatott álláspont a Szent Korona-tanból eredően foglalná a preambulumba a Koronát. Ez a megközelítés a magyarság legfontosabb jelképeként tekint a Koronára, és az ország összetartozásának és szuverenitásának jelképeként a Szent Korona-tanra. Megjelentek ugyanakkor konszenzusra törekvő, „fúziós” megoldások is. Erre példa, az a hozzáállás, amely szerint ötvözni kell a Szent Korona-tan alapértékeit a modern államiság követelményeivel, így egy mindenki számára elfogadható megoldás születhet. A Koronát, mint entitást helyettesítené a Magyar Állammal, és a Szent Korona-tanból kiindulva rögzítené a preambulumban a magyar föld, környezeti értékeink, természeti kincseink védelmét. Ez a megközelítés „újrahasznosítaná” tehát a Szent Korona-tant, megőrizve belőle a modern formára emelhető értékeket. Egész egyszerűen nem Szent Korona-tanként hivatkozna rájuk, hanem „beszerkesztené” az alkotmány előszavában szereplő többi alapelv közé.

Történelmi ereklényk megítélése szorosan összekapcsolódott hazánk történelmének preambulumbeli szerepével is. Elválaszthatatlannak bizonyultak olyan kérdések a Szent Korona témájától, mint István király szerepe történelmünkben. A kereszténység felvétele kapcsán ismételtén újraindult a vita a vallás, valamint a keresztény-zsidó kultúrkör szerepéről hazánkban. A Szent Korona-tan kapcsán pedig óhatatlanul felmerült Trianon, a revizionizmus, illetve hazánk történelmi sikertelensége, és annak okai. Ez egyenesen vezetett a rendszerváltás milyenségén keresztül napjainkhoz. Történelmi múltunk, közös értékeink és európaiságunk kérdését azonban már beárnyékolta hazánk soros EU elnöksége, valamint a médiatörvény körül kirobbant hazai és külföldi vita. Ennek következtében némileg háttérbe szorult kezdeményezésünk. Ez idő tájt érzékelhetően visszaesett a hozzászólások száma. Ennek megfelelően az egyik legfontosabb hiányossága a preambulumról szóló párbeszédnek európaiságunkról, illetve közös értékeinkről szóló eszmecsere. E két téma egyértelműen „áldozatul” esett a politikai napirend megváltozásának. A médiatörvény körül kialakult vita ugyanis ekkorra minden egyéb politikai témát maga mögé utasított. Az, hogy ilyen súlyú

események mellett, illetve ellenére heteken át tudtuk tematizálni a közbeszédet kérdéseinkkel rendkívül nagy eredmény.

Általános tapasztalat volt, hogy ahány hozzászóló, annyiféle történelemértelmezés érvényesült. Még nagy vonalakban körülírható általános kategóriákat sem lehetett felállítani. Mivel Magyarország gyakori rendszerváltó ország, és minden rendszernek, illetve minden törésnek megvoltak a maga győztesei és vesztesei, komoly történelmi sérelmek lakoznak a hazai társadalomban. Ennek következtében hiába tartották fontosnak a kérdést a hozzászólók, történelemképük annyira személyes és szubjektív érvek mentén formálódott, hogy nem tudtak konszenzusra jutni annak kapcsán, hogy milyen történelemképet kellene képviselnie a preambulumnak.

Talán a legfontosabb gondolat, amely történelmünk szerepével kapcsolatban született, hogy – ahogyan azt többen is írták – az alkotmány előre tekintsen és ne a múltba. Ismerni kell a múltat és tanulni kell belőle, de nem szabad idealizálni. A múltba való görcsös kapaszkodás ugyanis csak konzerválja a meglévő feszültségeket. Egy modern alaptörvény középpontjába ezért nem feltétlen a múltat kell állítani. Az alkotmánynak hosszútávra szóló, mindenki számára elfogadható értékeket, közös célokat kell meghatároznia. Csak így lehet széleskörű társadalmi konszenzussal elfogadni. Ez szorosan kapcsolódik Magyarországot megosztottságának egyik legfőbb okához, miszerint hazánkban mindig valami ellen, és nem valamiért cselekszik a társadalom. Mivel nincsenek igazán közös céljaink, értékeink, nincs iránymutatás a tekintetben sem, hogy merre haladjon az ország. Sok hasonló egyéni célkitűzés, érdekegyezőség van az állampolgárok körében, mégsem képesek összefogni és felismerni, hogy sokkal több ami összeköti őket, mint ami elválasztja őket.

KÍSÉRLETEK A TÁRSADALMI PÁRBESZÉDRE

Kezdeményezésünk végére érve, hatszázkilenc hosszabb-rövidebb megjegyzés, javaslat több héten át tartó összesítését, értelmezését követően, összefoglaló írásunkban még egy „utolsó utáni” kérdést tettünk fel. Ki alkotmányozzon? Legyen-e népszavazás az alkotmány szövegéről? Dönthet-e a nép saját alkotmányáról? Kezdeményezésünk a preambulum tartalmáról ugyanis valóban csak „játék”. Ekkor még nem tudhattuk, hogy a kérdés különös aktualitását az adja majd, hogy az alkotmányozás kapcsán kialakult tematizációs verseny keretén belül több párt is megkísérelt élni az interaktív demokrácia lehetőségével. Az alkotmányozási folyamat jelen állása szerint a kormányoldal nem kívánja népszavazásra bocsátani az új alaptörvény tartalmát, mondván a 2/3-os választási győzelem egyben felhatalmazás is az alkotmányozásra. Ezzel szemben az MSZP, miközben egyébiránt bojkottálja az alkotmányozási vitát az országgyűlésben, megerősítő népszavazást szorgalmaz az alkotmányról, mondván a né-

pet nem lehet kihagyni ilyen súlyú döntésből. A megerősítő népszavazás gondolatát ugyan nem utasítja el teljes mértékben a kormány, de egyelőre társadalmi egyeztetés címszó alatt a Nemzeti Konzultáció nevű kezdeményezés létezik csak. Ez egy tizenkét pontból álló kérdőív, melyet minden háztartásba eljuttatnak annak érdekében, hogy kikérje az állampolgárok véleményét az új alkotmányról.

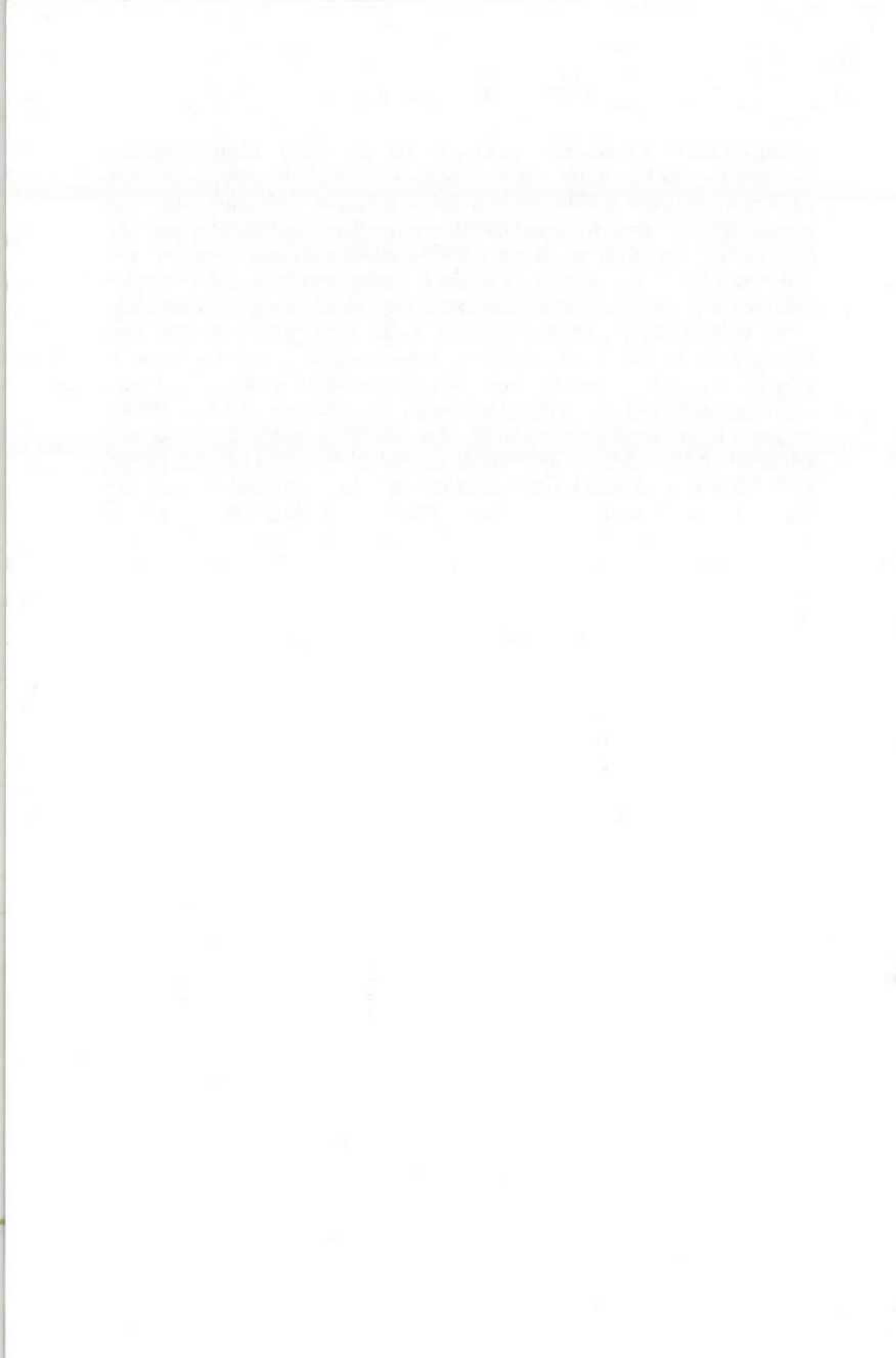
Anélkül, hogy e helyütt részletesen ismertetném tartalmát, kezdeményezésünk során szerzett tapasztalataink alapján muszáj rámutatni, hogy a kérdőív kivitelezése módszertanilag nem feltétlenül szerencsés. Sok esetben esetlegesek, irrelevánsok a kérdésfeltevések, nem biztos, hogy az a legfontosabb kérdés az alkotmány kapcsán, hogy ha bizottsági meghallgatásra hívnak egy képviselőt, kötelező legyen-e elmennie. Hol túl partikuláris a kérdés megfogalmazása, hol túl általános, nincs eléggé részletesen, precízen kifejtve. Ami a legfőbb hiányossága azonban a kérdőívnek, hogy nincs a kérdésekhez mellékelve a döntések megítéléséhez adekvát háttér információ, holott ez elengedhetetlen az ilyen típusú kezdeményezések sikeréhez. Ez arra enged következtetni, hogy a beérkező válaszok nem fogják érdemben befolyásolni az alkotmányozás folyamatát. Inkább kampányfogás, semmint valódi törekvés az interaktív demokrácia, vagy az ennél jóval komolyabb és komplexebb deliberatív demokrácia megvalósítására. Nem ez az egyetlen próbálkozás azonban az állampolgárok bevonására az alkotmányozási folyamatba. A Lehet Más a Politika úgy kívánt rámutatni a Nemzeti Konzultáció, komolytalanságára, hogy saját akcióba kezdett, melyben arra biztatja szimpatizánsait, hogy a kiküldött kérdőív válaszborítékában inkább küldjenek Orbán Viktornak egy képeslapot véleményükkel. Valójában azonban ez az ötlet sem szolgál igazi alternatívaként a társadalmi párbeszéd előmozdítására.

Látható tehát, hogy számtalan kísérlet van az interaktív demokrácia alkalmazására, idehaza, azonban egyelőre még nagyon korai stádiumban tart ez a jelenség. Hiányzik, a komoly szándék a politika részéről a társadalmi vélemények becsatornázására, valamint nincs kidolgozott módszertana és infrastrukturális háttere. Továbbá a civil társadalom részéről még nincs meg a megfelelő impulzus ahhoz, hogy önállóan kezdeményezzenek ilyen jellegű párbeszédet. Miközben tisztában vagyunk azzal, hogy ezek kezdeti lépések ugyan, és még számos hasonló projektre lesz szükség mire jelentős előrelépés történik a társadalom politikai interaktivitása terén, örömeinkre szolgált, hogy fórumot adhattunk egy ilyen jellegű közös gondolkodás elindításához.

Olvasóink hozzászólásaikkal bizonyították, hogy lehet, mi több érdemes párbeszédet folytatni fontos közügyeink kapcsán. Az volt a célunk, hogy bemutassuk, ha szabadjára engedik fantáziájukat, milyen problémákra mutatnak rá, és milyen javaslatokkal szolgálhatnak. Ez messzemenően megvalósult. Nem „magunk” előszavát írtuk, hanem mindnyájunkét, akárcsak a nyitott forráskódú szoftverek fejlesztői. Mindenki hozzátehetette saját gondolatát az eszmecserehez. Álmaink preambuluma valahogy a következőképp szólna. Magyarország füg-

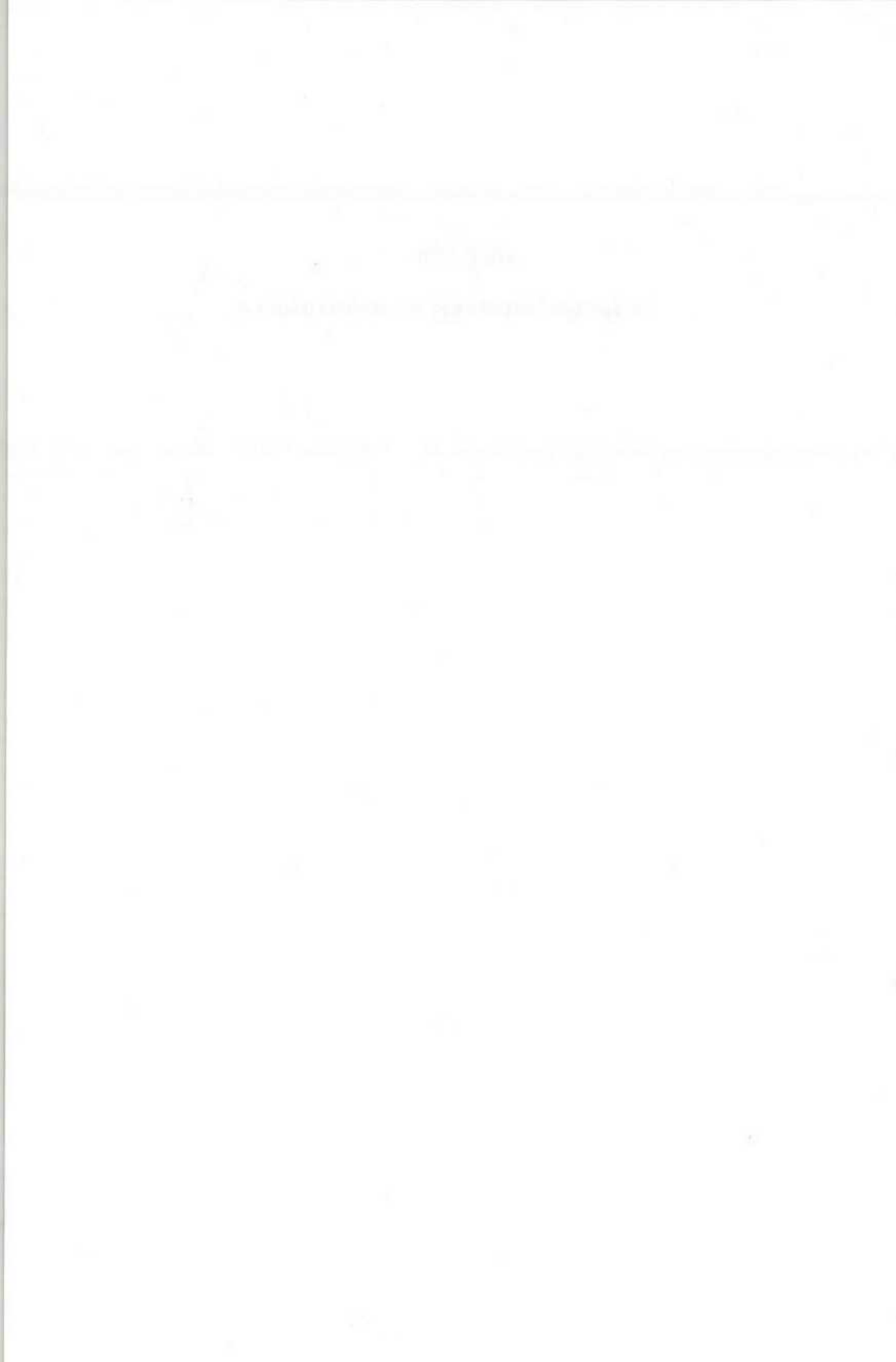
getlen, demokratikus köztársaság. Modern európai ország, amely elismerve a keresztény vallás kulturális hatásait a magyar államiség létrejöttére, mindenkinek biztosítja a szabad véleménynyilvánítás, vallásgyakorlás jogát. A beérkező hozzászólásokból egyértelműen kiderül, hogy szellemiségét tekintve, nem szabályozó, tiltó alaptörvényre vágyott a kommentelők többsége, hanem olyanra, ami rögzíti közös értékeinket, jogainkat és szabadságunkat, utal történelmi múltunkra, és meghagyja az értékválasztás jogát és lehetőségét az egyénnek.

Sok esetben egy-egy felvetés önmagában megérne egy hasonló súlyú, vagy akár még komolyabb társadalmi vitát, mint a preambulum projekt. Ez is azt bizonyítja, hogy szükség van hasonló kezdeményezésekre, szükség van a hazai civil társadalom aktívabb szerepvállalására a közéletben. Hazánktól eltérően nyugaton ugyanis a civil szféra is tematizálja a közbeszédet. Ehhez azonban meg kell tanulnunk a méltányos vitakultúrát, a konstruktív kritika adását és elfogadását. Mi több, valamiféle konszenzusra kellene jutni közös értékeink tekintetében. Ezek nélkül hogyan várhatjuk, hogy nyitottabb, toleránsabb legyen politikai kultúránk? Az első lépéseket megtettük. Szerény mértékben ugyan, de valóban hozzájárultak az alkotmányozásról szóló közös gondolkodáshoz. Sikerült ugyanis elhinteni annak gondolatát, hogy tényleg lehet véleményt nyilvánítani olyan jelentős kérdésekben, mint az Alkotmányunk, a kereszténység és a vallás szerepe, történelmünk vagy éppen európaiságunk. Húsz évvel a rendszerváltást követően muszáj végre közös válaszokat találni égető társadalmi kérdéseinkre. Enélkül ugyanis az elkövetkező húsz évünk pontosan olyan lesz, mint az előző.

Zsolt Péter

A társadalom és az alkotmány

„VILÁGALKOTMÁNY”¹

Ahhoz, hogy társadalmunk alkotmányozáshoz való viszonyát megragadhasuk, egy gondolati trükkre lesz szükségünk, melyet Max Weber tanított a szociológusoknak. Ezt „ideáltípus–képzésnek” nevezte el, mely szerint nem statisztikai átlagokkal kell dolgoznunk. Ugyanakkor az „ideál” szó alatt nem is az erkölcsi tökéletességet értette, hanem egy jelenség jellemzőinek kiemelését. A feladatunk az, hogy megrajzoljuk a tipikust, mely egyedi szinten nem is kell, hogy létezzék. E módszer arra jó, hogy egy elméleti szinten képesek legyünk dolgozni a vizsgált jelenséggel. Mondhatnák, ilyen módszerekkel dolgozik a művész is, például egy karikaturista. Ez igaz, de a tudományos gondolkodás ezek után szájbarágósan ismerteti a maga ideáltipikus jelenségeit, s nem mint a művész, aki életre kelti, és szituációkban mozgatja, nem magyarázza, hanem működtetni próbálja. Mi is maradhatnánk csak az elemző száraz leírásnál, ahogy Weber tanítványaihoz illik. Ugyanakkor bármennyire nem szereti a tudomány a hasonlatokkal való operálást, egy ideáltipikus rajz elkészítésénél rendkívül sokat segíthet a fantázia.

A módszertani indoklás után rátérve most már a nép és az alkotmány kapcsolatára, próbáljuk elképzelni, milyen nehézségekbe ütközne bolygónkon egy világalkotmány létrehozása. Ha ezt meg tesszük, közelebb kerülünk minden alkotmányozási gondhoz, különösképp a magyarhoz. Az alkotmányozási folyamat maga egyfelől az adott társadalom bürokratikus intézményeinek befogadási hajlandóságán, másfelől a civil közösségek egyetértésén múlik. E kettő hozza létre az egyének azonosulását. A magyar polgár individuális, atomizált, de másfelől konform, ráadásul – a veszekedő szekértáborok jóvoltából – közös nevezőre hozni valóban épp oly nehéz, mintha valaki a világalkotmány létrehozását kísérelné meg.

A köztes intézmények hiánya az alkotmányozásban is súlyos nehézségeket okoz². A világalkotmány modellről állítjuk azt, hogy noha csak egy hasonlat, de segítségével megrajzolható a magyar alkotmányozási folyamat ideáltípusa.

¹ A tanulmány szerzője ezúton szeretne köszönetet mondani Arthur C. Clarknak, akinek „A gyermekkor vége” című művét olvasva úgy véli, jobban sikerült megérteni a hazai alkotmányozási folyamat nehézségeit. Ez a mű egyébiránt egy science fiction regény, a szerzője azonban a természettudományban is elismert helyre került, pl. a geostacionárius pályát ma szokás Clarke-pályának is nevezni.

² A köztes intézmények és az elit presztízse különböző mintázatokban hathat a társadalomra. Ebből a szempontból egy összehasonlító tanulmányomban a sztrájkok gyakoriságát elemeztem. Ld. Zsolt P.: A társadalmi mozgások nyomában. In: Csizmadia E.–Novák Z.–Szentpéteri Nagy R. (szerk.): A körbezárt politika. Budapest, L'Harmattan, 2008, 71–93.

Világalkotmányt létrehozni az emberiség mai állapotát ismerve lehetetlenség, ezt könnyű belátni, de érdemes elgondolkodni azon, hogy miért is. A hasonlóságot a hazai helyzet és a világhelyzet között ugyanakkor csak egy szerény megfigyelés támasztja alá, nevezetesen, hogy a rendszerváltás óta eltelt időszakban Magyarországon nem sikerült új alkotmányt létrehozni. Mondhatják, hogy ez nem elégséges indok ahhoz, hogy azt állítsuk, alkotmányozásra egész egyszerűen képtelenek vagyunk. Miért volnánk rosszabbak, mint a környező posztkommunista államok?

Ám egyfelől úgy tűnik, mégiscsak rosszabbak vagyunk³, másfelől a magyar és a világalkotmányozás közti elméleti párhuzamba állításra közvetlen bizonyítékokat is találhatunk. A világalkotmány létrehozhatatlanságának oka, hogy a függetlenségüket elnyert nemzeteknek eszükbe sem jut feladni, amit épp megszereztek. Minél fiatalabbak, annál inkább a saját útjukat akarják járni. Hazánk politikai táborai is örülnek szabadságuknak, szerveződésük törzsi jellegű (például 20 éven keresztül nem a másik oldal kritikájától féltek, hanem a saját táborukból való kitaszíttatástól). De hiányzik a közvélemény ereje és nyomása is, hogy a törzsi jellegből egy következő fejlődési szintre lépjünk, s kísért minket az érzelmi közönyösség, az apátia és a tehetetlenség érzése is. Az új alkotmány előkészületeit tehát az apátián és a tábormentalitáson túlmenően jellemezte a téma iránti érdeklődés hiánya is, melynek okaira tanulmányomban még vissza fogok térni.

A világalkotmány-elképzelést is azért tarthatjuk abszurdnak, mert a mindenfelé húzó sokféleséget, amely az emberiséget áthatja, képtelenség közös nevezőre hozni. Ehhez legalább egy életveszélyes fenyegetésre lenne szükség. A világ országai közt is számos törzsi mentalitású van, amelyik például épp fogyasztását igyekszik növelni, s ezért nem partner egy közös fogyasztáscsökkentésben. A törzsi jellemző sajátja a negatív reciprocitás is, vagyis hogy a másikat meglopni, erőforrásait gyöngíteni, sőt akár megsemmisíteni nem bűn, hanem erény. A törzsi társadalmakban sokkal ritkább a „méltányossági játék” a törzsek között, de még a törzseken belül is (bár akad egy-két igen altruista típus.) A méltányossági hajlamok lényege, hogy az ember akkor sem érzi magát jól, ha egy cseréből rosszul, de akkor sem, ha jól jön ki⁴. Milyen módon alkotmányoznának azok a nemzetek, amelyek egymást még épp hogy kijátszani, kifosztani, legyőzni igyekeznek? Talán a sport rámutat arra, hogy valamikor eljuthat a világ a játékszabályok közös elfogadásáig, de jelen pillanatban az emberiség még egy infantilis állapotban van.

Ha a világalkotmány valóban ideáltipikus megjelenítése a magyar helyzetnek, akkor a magyar állapotok legjellemzőbb vonása is az infantilizmus. Ha valaki

³ Így alkotmányoztak ők – A Policy Solutions háttérelmzése a posztkommunista országok alkotmányozási folyamatairól, 2011. január

⁴ Gulyás Attila: A méltányosságelmélet alapjai. Közgazdasági Szemle, 2007. február, 167–183.

ma előállna a világalkotmányozás ötletével ugyanazt a választ kapná millió helyről: „minek az, hagyjanak minket békén a magunk választotta úton járni, még ha az a pusztulásba is visz”. Igen, elképzelhető, hogy sokan racionálisan belátnák, hogy a világalkotmány elkélne, és jó volna, és hogy több olyan jelenség is van, ami önpusztításhoz, vagy akár az emberiség pusztulásához is vezethet. Érzelmi oldalukra hallgatva még sem kérnének belőle, ahogy a gyerekeket is inkább a vágyaik vezérlik, ha vezető nélkül hagyják őket.

Egy tizenéves, vagy az alatti gyerekközösség egész biztos nem tudna semmilyen alkotmányt létrehozni saját csoportja számára, mert bár írni–olvasni esetleg tudnak, de saját elképzeléseiket nem áldoznák be valamilyen közös cél érdekében. Ahogy Lewin kutatásai mutatják a *laissez faire* nevelésről⁵, az a gyerekeknél nem vezet sehová. Pontosabban egy igen alacsony teljesítményhez vezet csak. Együtt kialakítani célokat rendkívül nehéz, s az igazi nehézség, amiben a gyerekek segítségre szorulnak, nem is maguk a célok megfogalmazásai, hanem az eljárás menete. Ki mikor szólaljon meg, mikor zárjanak le egy vitatémát, hogyan lehet továbblépni stb. Ezek a civilizációs termékek ugyanakkor nem nélkülözhetik az eljárásmenet őszinteségét sem, vagyis érdemi párbeszéd nélkül az eljárásmenet üres formaság⁶. Vajon nálunk csak az a probléma, hogy a társadalom nem hagyható magára, mint a gyerek, vagy az is, hogy a hatalom nem őszinte? A világalkotmányozásban lennének nemzetek, ahol az infantilizmus okozna gondot, de lennének olyanok, amelyek egyszerűen romlottak volnának és csálnának.

A világ elsősorban infantilis állapota miatt nem hoz létre saját és egyetemes alkotmányt, és Magyarországon is gyaníthatóan infantilis állapota miatt nem tudott eleddig a rendszerváltás óta alkotmányozni.

Játsszunk tovább párhuzamos gondolatunkkal, a világalkotmánnyal! Mikor is lehetne egy ilyen tető alá hozni? A megoldáshoz a világ mai megosztottságát ismerve a mese, vagy pontosabban a *science fiction* világába kéne kerülnünk. Egy olyan, az emberiség technikai fejlettségét meghaladó uralomra van szükség, mely képes volna kikényszeríteni a helyes útra térést. Nincs kizárva, hogy ez a felsőbb szintű intelligencia az életet tiszteli, jó szándékú, s talán helyesen úgy véli, hogy az emberiségnek nincs esélye, mert erőforrásaival nem képes jól gazdálkodni, ami az emberi természet versengéséből, kolonizáló voltából, csoportgondolkodási torzításaiból stb. következik. Ha az emberi természet tényleg ilyen – nem tudjuk, ezt csak most a gondolati játék kedvéért feltételezzük –, tényleg

⁵ Smith, M. K.: „Kurt Lewin, groups, experiential learning and action research”. The Encyclopedia of Informal Education. Retrieved 16 August 2010.

⁶ Grice ezt nevezte el a minőség maximájának, mely szerint ne mondj olyat, ami hamis. Ha hamis az a szándék, hogy a hatalmon levőt érdekli a visszajelzés, akkor a kommunikációhoz szükséges minimális feltételek nem jöhetnek létre.

csak valamiféle felsőbb hatalom tudja kikényszeríteni jobb sorsát. A gyereknél ezt teszi a felnőtt. A magyar alkotmányozási folyamatnál ezt teszi a kormány.

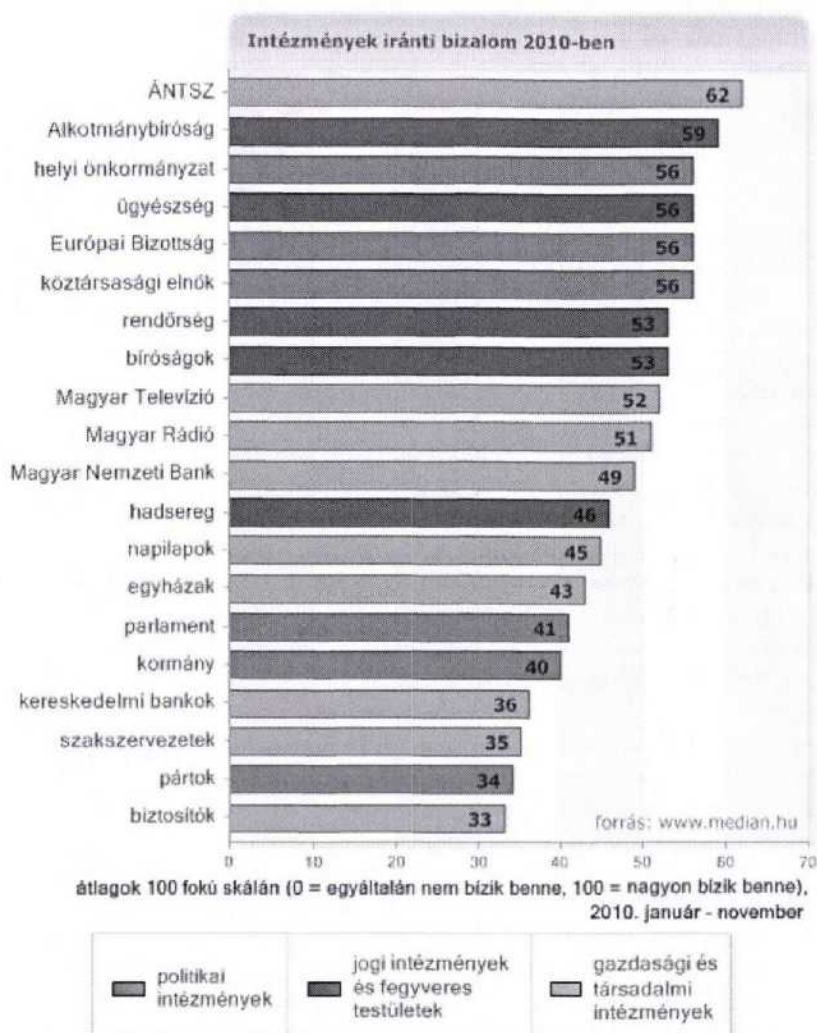
Ha igaz az a feltételezésünk, hogy a kormány valahogy úgy tekint az országra, mint ahogy egy úrból érkezett intelligens és az életet védő civilizáció tekinthetne a világra, vagy ahogy a jó pedagógus tekint a gyerekekre, akkor az elkészített alkotmányt nem merik majd népszavazásra bocsátani. Ki bízna ugyanis drága kincsét a tomboló gyerekekre, sok-sok civilizálatlan nemzetre stb.? S van még egy furcsa, demokratikus hagyományokkal rendelkező országok esetében nem kivitelezhető, de Magyarország esetében problémát nem okozó gyakorlat, ami a világ megrendszabályozásának is az egyetlen feltétele volna: a kinevezési gyakorlatok és időtartamok (ld. pl. 9 éves kinevezések, vagy a köztisztviselők indoklás nélküli elbocsátása), melyeket oly ellenállás nélkül fogadott el az ország, mintha legalábbis a világot egy sokkal földön túli civilizáció érte volna el, amellyel teljesen értelmetlen volna birkózni.

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGBA VETETT BIZALOM

A kormány első lépésként tett egy nagyon durva beavatkozást, és ez az Alkotmánybíróság jogkörének csorbítása volt. Az elmúlt 20 évben ugyanis az Alkotmánybíróság testesítette meg a politikai kontrollt és magát az alkotmányt. Ha valamiképp rá lehetett volna szoktatni a magyar társadalmat az alkotmányosság tiszteletére és elfogadására, annak legsimább útja épp az Alkotmánybíróság legitimációján keresztül vezethetett volna. (Hogy miképp is, nem tudjuk, ezt kellett volna a politikai elitnek kidolgoznia.)

A kormány azonban nem a társadalomlélektan bűvára, sokkal inkább jogi eszközökben bízó, szabályozni és megint csak szabályozni akaró elképzelések bűvkörében élő emberek közösségévé vált. Nem törvényszerű, hogy így legyen, de a jogászai múlt ilyen értelemben nem is szerencsés a Fidesz szocializációjában. Ez is azt sugallhatja, hogy mindent lehet, amit a jog nem tilt, a jogot meg kétharmad birtokában legjobb tudásunk szerint alakíthatjuk. Ebbe a logikába azonban óhatatlanul is becsúszik az adott párt sikerének biztosítási szándéka, a politikai hatalmi érdek, ezért aztán a jog nem csak a társadalmi vadhajtasok megnyirbálásának szolgálatába, a nagyszerűnek szánt új alkotmány kiépítésébe, de az önérdék szolgálatába is szegődik.

Az Alkotmánybíróság jogkörének megkurtítása után is az AB iránti társadalmi bizalom átlaga változatlan maradt, de már mutatkoztak a negatív politikai hatások. Igaz, hogy előkelő helyen maradt, de már mások kezdték felpontozni, és mások le, s csak az átlag nem változott. Továbbra is 60 pont körül ingadozott egy 100 fokú skálán a megítélés, e pontszámnál pedig valamivel többet mondhat a rangsor: 20 szervezet közül a második, előtte csak az ANTSZ iránti bizalom volt található 2010-ben.

Medián kutatás⁷ 2010. december 9.

A kormány jogkörszűkítései annyit változtattak ezen, hogy volt, akiknél emelkedett a presztízs (a bizalmi rangsor ugyanis presztízst is mér), s volt, akinél csökkent, így maradt az átlag. Az igen durva közvélemény-kutatási statisztikák csak pártpreferenciák alapján vizsgálták az eltérés okait, és azt jelezték, hogy a Fidesz szavazóknál csökkent, a többi párttal szimpatizálóknál nőtt az ÁB iránti

⁷ <http://www.median.hu/object.42640a45-1ebf-4e8c-bf62-50fc2f3466f5.ivy>

bizalom. Valójában azonban azt feltételezhetjük, hogy az Alkotmánybíróság erejéért aggódók, és arra legyintők tábora mögött tömeg és elit, tanultság és tanulatlanság, politika iránti érdeklődés és közöny, tekintélyelvű személyiség és demokratikus karakter (ahol a tekintélyelvű azonosul az épp hatalmon lévő Alkotmánybíróság-ellenes intézkedésekkel) húzódhat.

Az alkotmánybírák jogkörének szűkítéséről úgy vélekedtek a megkérdezettek, hogy annak indoka, hogy ne vizsgálhassák a tervezett intézkedéseket, és így a kormány szabadabb kezet kapjon a válságkezelésre. Az a kommunikációs érv, hogy a választási ígéretek betartatása miatt szükséges a jogkörszűkítés nem ment át, mert inkább hatalommaximalizálási törekvést érzekeltek a közvélemény-kutatási adatok szerint az emberek. Vagyis ha értelmezni próbáljuk ezt az eredményt, azt mondhatjuk, hogy az emberek rosszhiszeműek, de ugyanakkor könnyen elfogadják a hatalommaximalizálási stratégiákat is.

Megint árnyaltabb volna a kép, ha a véleményvezérek álláspontja után kutatnánk, melyre sajnos a közvélemény-kutatások nem irányulnak. Ennek kikövetkeztetéséhez kénytelenek vagyunk a médiában megszólalók véleményére hagyatkoznunk. Kiemeljük ezek közül itt azt a liberális értelmiséget, amely a választások előtt a Fidesz győzelmet, sőt a 2/3-os győzelmet tartotta kívánatosnak, azonban csak azzal a feltétellel, ha a fékek és ellensúlyok rendszerét nem éri támadás. Ezekben az érvekben ott rejlik az „alvó hatás” mechanizmusának lehetősége, melynek lényege, hogy bár a közvélemény közömbös az elején, a meggyőző érveket idővel átveszik, miközben megfeledeznek az érvek forrásáról⁸.

A magyar társadalom egésze számára ugyan nem szimpatikus az AB jogkörének szűkítése, és valószínű hasonlóképp fenntartásai vannak az alkotmány-módosításokkal, sőt talán az új alkotmányozási folyamattal is, ha azt csak a parlamenti többség alkotja, viszont nem csodálkozik rajta, nem lázad miatta, nem tekinti különlegesnek, s pláne nem botrányosnak. A nép kissé cinikus hozzáállása annak is betudható, hogy maga is úgy gondolhatja, másként nem megy, hiszen ha menne, már megtörtént volna. S még csak nincs is szükség az összehasonlító tudásra, elegendő a hazai „árokásó” politika ismerete egy ilyen általános álláspont kialakulásához. Olyan ez, mint amikor a renitens osztályban maguk a diákok is úgy gondolják, velük nem érdemes megbeszélni semmit, velük tényleg csak a kemény kéz az eredményt hozó. A probléma azonban cinikusságon túl a tudáshiány. Nincs ismeret arról, hogy máshogy is lehetne. (Konkrétan, hogy az alkotmányozási folyamat végeredménye általában népszavazás, avagy a kormánypárton kívüli pártok támogatása.) A Fidesz hangsúlyozza is, hogy legitimációját a többség adta, és ez ró rá kötelezettséget a kor-

⁸ A mechanizmus kutatása Hovlandtól származik, s nevezik ezt még „szunnyadó effektusnak” is. Ld. Zsolt P.: Tömegkommunikációs elméletek – Politikai pszichológia gyakorlatok. Budapest-Vác, Eu-Synergon, 2002.

mányzás terén, és ebből következik minden. Érkeznak persze információk külföldről, avagy ellenzéki csoportoktól, s netán hazai független presztízszt birtokló személyektől is⁹, melyek figyelmeztetnek arra, hogy a demokrácia nem egyenlő a többség zsarnokságával.

Érhetik, érhetnék a társadalmat egyéb impulzusok is, ami megint csak oda-vezet, hogy a közösség erősen szétszakad gondolkodásában, értékeiben, elvárásaiban. Így aztán nehéz bármit is ráhúzni a magyar alkotmányozáshoz való néplélektani viszonyra, mert hogy a specifikus jellemző nem az egység, hanem a nagyon eltérő tájékozottság. Szinte minden növeli nálunk a már eleve meglévő közösségi gondolkodás iránti szkepszist, mert e téren nincsenek pozitív tapasztalataink. Miközben a kormány szeretne lelkesíteni, és közösséget kovácsolni, tevékenységével (AB hatáskörszűkítés) ellentétes hatást ért el, azoknál pedig, akik azonosulnak az eljárásmenettel az a meggyőződés alakulhat ki, hogy Magyarországon a dolgok másként nem is mehetnek. Az Alkotmánybíróság a rendszerváltás óta maga szimbolizálta és sűrítette alkotmányunk tekintélyét, épp ezért szárnyaszegetté tétele fokozhatta a társadalmi elbizonytalanodást, tehetett közönyösebbé, cinikusabbá, de okozhatott új azonosulást (forradalom van), valamint megjelenhetett az eljárásmenet racionalizációja, azaz a történések valamilyen logikai igazolása.

TÁRSADALMI KÍSÉRLET

Voltaképp egy társadalmi kísérlet tanúi lehetünk. Így hívják a társadalomtudományban azt az igazságkereső módszert, amikor tulajdonképp maga a társadalom történései magyaráznak meg egy összefüggést. Itt a nagy kérdés az, hogy magáénak éri-e majd azt az alkotmányt a magyar társadalom, melynek létrehozatalában sem a népszavazás, sem a parlamentnél szélesebb közeg (alkotmányozó nemzetgyűlés), de még csak a kormánypárt ellenzéki pártokkal kiegészítve, azaz pusztán parlamenti legitimációval megtámogatva sem rendelkezik. A szomorú ebben az, hogy a posztkommunista országok közül már eddig is magukra maradtunk alkotmányozási késlekedésünkkel (csak Lettország nem hozott létre új alkotmányt), s abban is magunkra maradunk, hogy amit alkotunk, abban mai ismereteink szerint csak a kormánytöbbség adja a legitimitációt.

Ez egy olyan probléma, amely lényegét tekintve a politikai elit követésének problémája. Szociálpszichológiai faktum, hogy az ember alaptermészete konform, ehhez képest a kulturális különbségek felszíniek. Konform, azaz befolyásolható, s főként a vélt többség által, de a hatalom és a kikényszerített engedelmesség által is.

⁹ Ld. Lendvai L. Ferenc: Demokrácia (2011)

Ebben az esetben a hatalom a kormány maga, mely mögött a kétharmados parlamenti többség áll, kikényszeríteni pedig magát az alkotmányszöveget lehet, mégpedig részben a bürokratikus intézmények fölötti kontrollon keresztül, részben a társadalmi népszavazás mellőzésével. Az alkotmány szövegét egyébiránt nem csak, és talán nem is elsősorban a nép minősíti, a mindenki által kitölthető kérdőívek hasznosulása igencsak kétséges, és inkább csak propagandaeszköz¹⁰. A lényeg a szervezett civilizált társadalom, és a professzionális intézmények érdemi egyeztetéseiben van. (Gondoljunk a tudomány, az egészségügy, a művészet, az oktatás stb. állami és civil szervezeteire.) Ezek eljárásmenetéhez, megszokott működési rendjéhez, etikájához, küldetéséhez kell igazodjon az alkotmány, már ha ezek a szerveződések hangot mernek vagy akarnak adni elképzeléseiknek.

Ha a hatalom közvélemény-formáló erejére keresünk példát, s arra, hogy a hatalom miként változtathatja meg az emberek morális viszonyulásait, megdöbbentő mechanizmussal találkozhatunk. Most csak három esetet említenék, egy külföldit és két magyart. Mindhárom azonban a gyerekekhez való viszony erkölcsi megítélésének hatalomfüggésére lesz példa.

A kínai kormány egy gyereket támogató programja azt eredményezi, hogy a több gyereket vállalókat tartják deviánsnak. Pusztán azért, mert a kormány nem csak ideológiát közvetít, propagandisztikus eszközöket használ az egy gyerek mellett, racionálisan érvel, s a tekintély szavával lép fel (a jövő fontosságáról, a nemzet érdekeiről beszél, a tudományra hivatkozik stb.), de szankcionálási lehetősége is van, a többgyermekesektől elveszi az anyagi támogatást. A fentiek miatt a felsőbb osztályok válnak deviánssá, és vállalnak több gyereket, valamint az alsóbbak (hiszen ott meg a tradicionális értékeket nem tudta a kormány mindenütt lebontani, vagy épp a konformitás kényszere nem tud elérni.)

A magyar példa egész közeli. A szocialista-liberális kurzus alatt a 3 vagy annál több gyerekes családok kettős értéknomás alatt álltak. Az egyik a szélsőjobboldali, mely szerint vannak a családi pótlékból megélni kívánók, a másik az elitbe törekvő kispolgári, mely szerint nem lehet felemelkedni úgy, ha egy vagy két gyerekbe nem összpontosítjuk az erőforrásainkat. A Fidesz kormányra kerülésével az ideológia megváltozott. A hatalom ezúttal pénzben fejeződik ki,

¹⁰ A kormány kérdőívének kérdései a következők voltak: 1. az új alkotmány csak az állampolgári jogokat vagy a kötelezettségeket is deklarálja-e; 2. korlátozza-e az állam eladósodását; 3. vegyen-e védelem alá olyan közös értékeket, mint a család, a munka, az otthon, a rend és az egészség; 4. járjon-e szavazati jog a kiskorú gyermekek után; 5. engedjék-e a gyermeknevelés költségeinek megadóztatását vagy sem; 6. az új alaptörvény vállalon-e kötelezettséget a jövő nemzedékek után; 7. az új alkotmány fejezze-e ki a határon túl élő magyarsággal való nemzeti összetartozás értékét; 8. védje-e a Kárpát-medence természeti sokféleségét; 9. védje-e fokozottan a nemzeti vagyont; 10. csak átlátható gazdasági háttérű társaságok számára legyen-e nyitva az állami forrásokhoz való hozzájutás; 11. a bíróságok számára legyen-e mód a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés kiszabására; 12. továbbá szankcionálják-e a parlamenti bizottságok előtt való meg nem jelenést.

és erősíti meg az értéket. A többgyerekes kevesebbet kell adózzon, s így több pénzt vihet haza. A korábbi „többgyerekesek deviánsak” közhangulat egy csapásra megváltozott, a kritika a szingliket, és az egykéseket érinti, sőt megjelenik a hazaszerető egykés büntudata is, aki miatt pusztul a nemzet, omlik össze a nyugdíjrendszer stb.

A nyilvánosságban a végbemenő mechanizmus ilyenkor mindig az, hogy a korábban többgyerekeseket deviánsnak kikiáltók most visszahúzódnak, mintha nem is lennének. Nem biztos, hogy megváltoztatják a véleményüket, de azt többé nem hangoztatják lépten-nyomon. A több gyereket vállalók most végre büszkén kihúzzák magukat. Azokat a támadásokat, hogy mások pénzét viszik haza borítékjaikban magabiztosan visszaverik, mondván, hogy az én gyerekem tart majd el téged a nyugdíjas éveidben.

A kormány ideológiája érveket szolgáltat, büntet és jutalmaz, s beindítja a fentebb vázolt *elhallgatási spirált*¹¹, jelen esetben egyre több szót lehet hallani a gyerekvállalás fontosságáról, ami aztán a bizonytalankodókat is a többség oldalára mozdíthatja. Egyesek azért vállalnak szélsőséges esetben több gyereket, hogy ne legyen büntudatuk (izolációtól való félelem), mások azonosulnak az új értékrendszerrel.

A vonat-szerelvény hatást, az elhallgatási spirált, és az ezekhez kapcsolódó erkölcsi kérdéseket azért vázoltam fel, mert összeköthető elméletek az alkotmányozással kapcsolatos propagandával is. Az alkotmányozást is kíséri egy propagandisztikus vonulat. Kíséri az alkotmányozást elvárás, fenyegetés, szankcionálás (gondolok itt a hivatalnokok könnyebb elbocsátására, amiből épp nem az intézmények alkotó és kritikus részvétele következik). Nem tudni milyen elfogadást eredményez ez az alkotmányozási mechanizmus a nyilvánosságban, s ezért válik a dolog társadalmi kísérletté.

Valószínű, hogy miközben az alkotmány létrehozatalának technikai folyamatát nem éri jelentős kritika a hazai közvélemény részéről (az EU-s kritika sokkal valószínűbb), addig az alkotmány és a preambulum tartalmába bekerülhetnek neuralgikus, feszültséget kiváltó pontok. (Jó példa erre a kereszténydemokraták abortuszkorlátozási elképzelései, ami annyira nyilvánvalóan atavisztikus, hogy a Fidesz már a társadalomnak szánt kérdőívől is kihagyta, és a napirendről levette.)

A magyar értékrendszer sajátossága egy erős racionális gondolkodási hajlandóságban, és egy fokozott individualitásban ragadható meg¹². A vallásos üzenetek és szimbólumok nem élők, az individualitást sértő nézetek pedig irritáló hatásúak. Ezért komoly konfliktusok feltételezhetők az alkotmány legitimációját illetően, amennyiben preambulumába kereszténységre, szent koronára, kollektív gondolkodási elvárásokra való utalások kerülnek bele.

¹¹ Noelle-Neumann, E.: Die Schweigespirale. R. Piper Verlag, München, 1980.

¹² Füstös L.–Szokolczai Á.: Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban (1977–1998).

Ami a kollektív gondolkodással szembeni averziót illeti, az visszavezethető a kommunista rendszerre, amikor be kívántak hatolni a magánéletbe, és a helyes gondolkodást kívánták megtanítani, illetve arra ahogy konszolidálódott a rendszer, és ekkor épp azt tanulhattuk meg, hogy gondolni bármit gondolhatunk, és mindaddig baj sem lehet ebből, és senkinek semmi köze sem lehet ehhez, amíg nem kezdeményezünk akciókat, nem teremtünk közösséget. A visszahúzóds a saját birodalomba egy rendkívül fontos élménnyé vált. Jelen pillanatban ez az individuális eszménykép lehet a neuralgikus határkö. A bűvös pont előtt bármi, a pont után semmi sem tehető meg. Ha visszagondolunk a szocializmus évtizedeire, gyakorlatilag az emberek még a sajtószabadságról is könnyen lemondtak – az is csak egy kollektív termék – ha cserébe tiszteletben tartotta a hatalom a hálózobájukat.

Ha az alkotmány, s annak legszembeűnőbb része a preambulum, közösségi értékek szándékával jön létre, és ez a szándék ki is fejeződik, egy túlérzékeny területre téved a politikus. Márpedig mi másért születne egy preambulum, ha nem épp közösségteremtési szándékkal?

Miközben tehát a hatalomnak a konformitáló ereje rendkívüli, és azonnali változást eredményezhet a közvéleményben (még a magyarban is, mely aligha hasonlít a kínaihoz), másfelől viszont elutasítóan reagálhat, ha szabadságának legbelsőbb köreit érzi megtámadva. Félelmei is támadhatnak, mely szerint egy vallásos szimbólumra utalás nem egy egyház és állam szétválasztásának évszázadaira, hanem épp hogy annak összefonódására utalhat csak, mert hogy nekünk ilyen történelmi tapasztalataink vannak. A magyar társadalom nem csak individualista, de göröcsösen rosszhiszemű is, s épp ezért individualista.

A társadalmi kísérlet épp azt fogja megmutatni, hogy arra a folyamatra, amit a kormány végigvisz tényleg közönyösen reagálunk–e, s ugyanakkor a végeredményt mennyire fogadjuk el legitimnek. A neuralgikus pontokat előre látjuk, de a végeredményt ebben a konformitás–individualitás erőpróábában nem.

Politikai tanácsadóként pedig a fentiek alapján azt lehetne mondani, erőből és egyeztetések nélkül, vagy csak látszat nyilvánossági egyeztetésekkel, intézmények elhallgattatásával, értelmiségiek háttérbe szorításával, a többi párt kihagyásával, népszavazás nélkül stb. végig lehet vinni nálunk egy alkotmányozási folyamatot, mert épp úgy elfogadják, ahogy a világ is elfogadna egy földöntúli civilizáció jótékony–terelgető erőszakát. Nem a folyamat az igazán kritikus a magyarság számára, viszont nem ajánlatos olyan tartalmakat alkotni, ami pusztán a jobb és a szélsőjobb egyetértését takarja, mert azt a társadalom lerázná magáról.

Mindez tisztán egy technikai jellegű megállapítás arra vonatkozóan, hogy miképp is lehet a társadalmi kísérlet sikeres. Ugyanakkor egy morális tanács esetén természetesen magának a folyamatnak a korrektségére is fel kell hívni a figyelmet, a minél szélesebb alkotmányozásra az intézmények autonómiájának tiszteletére stb. Csakhogy ezek az etikai ajánlások illúziók, ahogy voltaképp

még a racionális javaslat is valószínűleg az, így a társadalomkutatónak inkább marad a megfigyelés, és annak öröme, hogy egy társadalmi kísérlet nézője lehet. Mind a független (lesz-e egyeztetés, lesz-e ideológiákkal telerakva a szöveg), mind a függő változót (miképp viszonyul a folyamathoz a magyar társadalom, miképp viszonyul a végső tartalomhoz) a kutató, ha megéri, megláthatja. Hipotézisünket igazolná, ha a folyamattal szemben nem volna közvélemény-kritika, de a végeredménnyel szemben igen.

A KORMÁNY AKTIVITÁSA, AZ EMBEREK AKTIVITÁSA

A kormány nyilvánosságbeli aktivitása és az emberek érdeklődése közt egyenes arányosság van. Minél több a kampány, annál jelentősebbé válik az alkotmányozásra figyelés, és minél több helyen jelennek meg azok, akik az alkotmányozás szövegeit készítik, annál komolyabb visszhangra számíthatnak.

A Méltányosság Politikaelemző Központ preambulum-projektjében a hvg.hu hasábjain lehetett észrevételeket tenni (ld. kötetünkben Lakatos Júlia írását). A hozzászólások száma kutatói munkához elegendő, de már más a helyzet, ha a hozzászóló személyek számát méricskéljük. S most nem amiatt keseregünk, hogy jelentéktelen bulvárhírek nagyobb aktivitást tudnak kiváltani, s még csak azzal sem próbálnánk magyarázni a kis aktivitást, hogy a napirendre kerülés és maradás az aktuális botrányok függvénye.

Az aktivitási hajlandóságot ezeken kívül nagyon is érthető okokból meghatározza az, hogy az ember mit gondol arról, hogy tevékenységének, véleményének van-e fogamatja. Pusztába kiáltja-e, avagy befolyással lehet a valóság alakulására. Egy kognitív politikai pszichológia elmélet szerint (minimax megbánás¹³) még valamivel bonyolultabb a helyzet, ugyanis egy jelentős eseményhez való hozzászólás racionalitását nem is az adja, hogy az ember hihet abban, hogy a sok hozzászóló közt az ő véleménye lesz a meghatározó – jelen esetben ugye a preambulum megszövegezésében –, hanem hogy ha nem mondja el a véleményét, esetleg saját hallgatása miatt utóbb lelkiismeret furdalást fog érezni, ha ne adj isten egy nem kívánatos variáció kerül a nemzeti dokumentum fejlcére. Jelentős ügyekben tehát minimalizálni igyekszünk a megbánásunkat, és ez kényszerít többeket aktivitásra. Többeket, mint azokat a karaktereket, akik szeretnek a közösségi hálókön nyüzsögni.

Felmerül a kérdés, hogy a magyar társadalom alkotmány iránti érdeklődését megelőzi-e az, hogy magának az alkotmányozásnak jelentőséget tulajdonít? Egy ilyen jelentőségtelítettséget el lehet érni propagandaeszközökkel, mert az a helyzet, hogy a társadalom érdeklődése e szöveg írásakor csekélynek látszik,

¹³ Zsolt P.: Tömegkommunikációs elméletek – Politikai pszichológia gyakorlatok. Budapest–Vác, Eu-Synergon, 2002.

de – és ez a másik immár könnyebben megválaszolható kérdés – a hatalmi politikai elit akarja-e egyáltalán, hogy a nép számára jelentőssé váljon az alkotmányozás aktuusa? Nem inkább attól tart, hogy egy túlzott érdeklődés hátráltathatja a megvalósítást? A kormány motivációit nem ismerhetjük, az azonban biztos, hogy a preambulomot még különösebb kampány sem előzte meg, és maga az alkotmányozás iránti folyamat napirendre kerülése is Orbán Viktor 2011. február 14-ei parlamenti beszédével kezdődött, s ekkor lettek szétküldve a kormány által nyilvánosságnak szánt kérdőívek is. Pedig sok egyéb marketinges lehetőség adódott volna már e beszéd előtt is. Nem szerepeltek eddig se hírességek, notabilitások, celebek, akik reklámokban felhívták volna a figyelmet e történés jelentőségére. Nem voltak eddig politikai rendezvények, show műsorok, és a médiában is inkább az ellenzéki médiumok (ld. Klub Rádió) foglalkozott az alkotmányozással, s nem a kormányhoz közeli vagy a közszolgálati. Biztosan kijelenthetjük, hogy egy NATO-csatlakozást is elnyújtottabb és nagyobb kampány kísért 1997-ben.

Ha a dolognak nem adunk jelentőséget, a társadalmi részvétel alacsony marad, ha alacsony a részvétel, a hozzászólók inkább szakmabeliek lesznek, akik persze így elvileg inkább csak remélhetik, hogy hangjuk elhallatszik a címzettekhez. Ez azonban korántsem biztos, míg az igen, hogy ha nem lobban fel a láng, amit aztán a minimax megbánás logikája táplál, a kormánynak kevésbé kell tartania az éles vitáktól.

Visszatérve az MPK projektjére, nem ördögtől való feltételezés, hogy nyugaton egy jelentős nemzeti kérdéseket érintő téma megtárgyalásába bekapcsolódik maga a kormányzat is, még akkor is, ha az adott fórumot nem maga a kormányzat indítja. Ez mindössze annak kérdése, hogy az adott civil kezdeményezés megjelenési formája, és presztízse mennyire garancia arra, hogy érdemes legyen megjelenni benne. Egy másik lehetőség, ami inkább a diktatúrák jellemzője, de demokráciákban is megesik, hogy titkosszolgálati módszerekkel jelennek meg a civil kezdeményezés közt, és igyekeznek azt befolyásolni. Ezt jelen esetben az interneten ma már oly egyszerű megvalósítani, hisz a csoportba való beépülés gyakorlatilag semmi mást nem jelent, mint álnéven magát regisztráló, de a kormány propaganda céljait tápláló egy vagy sok hozzászóló szerepeltetése. A harmadik variáció, hogy a hatalom semmit sem tesz, csak megfigyeli a Méltányosság Politikaelemző Központ preambulom-projektjéhez hasonló fórumokat és tevékenységeket, de nem avatkozik be. (Ezt tenné a „magasabb értelem” is, mikor a világalkotmány kikényszerítésén fáradozna.) Van még egy variáció, az azonban a széteső, erőtlen hatalomnélküliség jellemzője, amikor a kezdeményező kormány semmit sem tud az országban zajló tevékenységekről.

Magyarország egy ilyen szétesett állapotból került át egy másikba, annak valamilyen variációjába, s mint itt a kedves olvasó már alighanem maga is sejteti, a cikk szerzője szerint legvalószínűbb módon a kormány mint megfigyelő,

külső szemlélő, de semmilyen módon be nem avatkozóként lehetett jelen a preambulumból szóló vitákban.

A probléma voltaképp az, hogy a magyar társadalom számára természetes, és érthető is, hogy ő maga a Mohamed, és a kormány a hegy, azaz hogy egy alkotmányozási folyamatban nem létezhet olyan fórum, ahová a kormány jönne el, viszont a kormány által szervezett eseményekre, fórumokra elmenni, azon szerepelni, meg épp a társadalom nem akar igazán. A társadalom és a hatalom közti szakadékról nem csak a Fidesz tehet. Sajnos ez a kultúránk része, a társadalom maga a tanult tehetetlenség állapotában van, és könnyen lehet, hogy egy aktivitást gerjesztő kormányzat több problémát okozna maga is a jó szándékával. A szándékot félreértének, ravaszságot keresnének mögötte, rosszindulatúan kommentálnák, azonnal szekértáborok szerinti támadások jelennének meg, a többség igyekezne a virsafaftnak undorodva hátat fordítani. Bár az is igaz, hogy a Fidesz ellenzékben tömegeket tudott kivinni az utcára, de sokkal nehezebb ugyanezt megtenni a hatalom birtokosaként. És nem is feltétlenül az utca itt a lényeg, mint inkább a konferenciák, a sajtó és a virtuális felületeken való aktivitás stb.

A kormány és a magyar emberek aktivitása közötti bonyolult viszonyt egy nyugati átlagpolgár nehezen is értené meg. Nem tudhatjuk azonban, milyen irányba fejlődne, és valóban konfliktusokat generálna egy a nyilvánosságot aktivizálni akaró politikai akarat, mert a forgatókönyv a nyilvánosság kismértékű mozgósítása, avagy mozgósítás nélkülisége. A szakmai fórumok, melyeket a kormány rendez sem más, mint az asztalnál hallgatag módon, a közönséget képviselő értelmiségiek vádjainak tűrése. Aki az egész világnak akarna alkotmányozni, annak se volna más eszköze, mint az emberek, a népek kavalkádjának vádjait, aggodalmait végighallgatni, aztán megalkotni és rákényszeríteni az emberiségre azt, amit eleve szeretett volna.

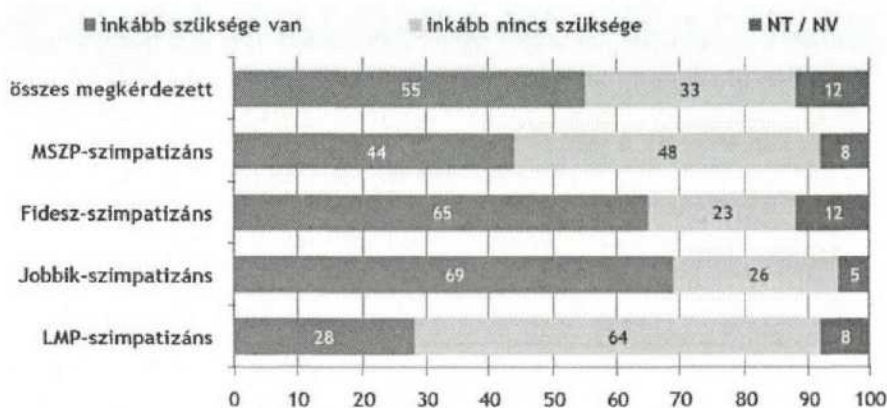
A 70-es évek zártsága nem reprodukálható, ezért ha a kormány sem a parlamenti pártokat nem tudja széles körben bevonni, sem népszavazást nem mer tartani a végeredményről, akkor a nyilvános viták, és a demokratikus kommunikáció látszatát kell megteremtenie. Az alkotmány nem válhat a jobboldali meggyőződésűek közös nevezőjű álláspontjává, mert az már nem csak a társadalom közönyét, de ellenállását is kiváltaná. (Ilyen okból lett leszavazva a Fidesz részéről a kereszténydemokraták abortuszellenes javaslata.)

A közvélemény-kutatási adatok közt ezúttal is találunk eltérést attól függően, hogy ki a megrendelő, és ki a kutató. A Mediánál (HVG általi megrendelés) szerint új alkotmányra nincs is szükség¹⁴, míg a Nézőpont Intézet szerint (megrendelő a konzervatív média) a lakosok 55%-a szerint inkább kellene új alkotmány. A józanész alapján mi nem tudunk itt igazságot tenni, de azt állíthatjuk,

¹⁴ A 2010 decemberi HVG közvélemény-kutatása szerint még a kormánypárti szavazók között is kisebbségben vannak azok, akik szerint Magyarországnak új alkotmányra van szüksége. <http://www.origo.hu/itthon/20101221-a-median-felmerese-az-uj-alkotmanyrol.html>

hogy több liberális értelmiségi is, hivatkozva a jelenlegi alkotmány praktikus működő voltára – és valószínűleg félve a Fidesz alkotmányozásától – úgy véli, inkább nincs szükség rá.

Azért fontos az értelmiségiek diskurzusa, mert kettős kultivációs¹⁵ elméletünk szerint a hosszú távú hatás majd az értelmiségi diskurzus leszivárgásából származik. A véleményvezérek (ezek nem mindig az értelmiségiek, ld. pl. a divatirányítók) vitái racionálisak, és így a közvéleménynek egy racionális arculatát teremtik meg, ahol a győztes érvek elfogadottá válnak, majd elterjednek, míg a nép esetében egy látens funkciója bontakozik ki a közvélemény erejének, ami a hatalom kritikája, kontrollja¹⁶.

Ön szerint Magyarországnak inkább szüksége van, vagy inkább nincs szüksége új alkotmányra? (Összes megkérdezett pártszimpátia szerint¹⁷)

A Nézőpont Intézet által elvégzett közvélemény-kutatás szerint – amely az alkotmány szükségességét alátámasztotta – szerepelt egy másik kérdés is, mely az alkotmányozás országgyűlés általi legitimációjára vonatkozott, és ez az eredmény meglepő. Itt már a kérdés elől kitérő tanácsstalanok száma eléri a 18%-ot, arra azonban, hogy a parlamentnek joga van-e alkotmányozni csak 58% mondja, hogy igen. Mi lehet itt a probléma? – Nyilvánvalóan az, hogy a kormány és a

¹⁵ A kettős kultiváció egy Intézetünk által kifejlesztett kutatási módszertan, melynek lényege, hogy külön kell vizsgálni a véleményvezérek és a nép vélekedését. <http://www.meltanyossag.hu/files/meltany/imce/doc/kk.pdf>

¹⁶ Noelle-Neumann megkülönbözteti a közvélemény manifeszt és látens funkcióját. Mi ehhez annyit tettünk hozzá, hogy azt állítjuk, a véleményvezéreknél és a népnél eltérő funkciók lépnek életbe. Ő a látens funkció, azaz a társadalmi ellenőrzést tartja egyedül működőnek.

¹⁷ A Nézőpont Intézet közvélemény-kutatási felmérése 2010 novemberében történt.

parlament a kétharmados többség miatt nem tud kettéválni, és ez a kérdés olyan, mintha azt tennénk fel, hogy a kormánynak joga van-e egy olyan új alkotmányt létrehozni, amihez aztán a későbbi – esetleg már nem ekkora fölényrel nyerő pártok – nem tudnak hozzányúlni. A probléma az, hogy vajon azok a szavazók, akik a Fideszre adták a voksukat, ezzel együtt úgy érzik, hogy az alkotmányozáshoz is kizáró jogosítványokat adtak. Ezeken a legitimációs problémákon nincs mese, egyszerűen át kell gázolnia a kormánynak, elitista módon kell rákényszeríteni a folyamat végigjárását, s mint korábban írtuk, ez előtt a magyar társadalom épp úgy fejet fog hajtani, mintha egy földöntúli civilizáció kényszerítené rá a közös alkotmány megalkotását a világra. A folyamat nem elegáns, de a közvélemény inkább érzékeny magára a tartalomra, amire nem fog rábólintani, ha abban szabadságjogainak és érdekeinek korlátozását fedezheti fel.

Vegyünk erre egy példát, melyhez hasonlókat betelefonálós műsorokban lehetett hallani. Itt a betelefonáló azzal érvelt, hogy nem elégséges megvédeni a magyar földet kormány szinten, mert jön a következő kormány, és az megváltoztatja a törvényt. Az alkotmányba kell bekerülnön a magyar föld védelme, mert csak az nyújt kiszámítható jogbiztonságot. A példa mutatja, hogy tartalmi vonatkozásban van elvárás, s hogyha ez megfelelő, az eljárásmenet nem izgatja az embereket. Amire vágyunk, az a kiszámítható jogi környezet.

AZ EMBEREK GONDOLKODÁSA

Az emberek gondolkodásának kiderítésére még mindig a legjobb módszer a közvélemény-kutatás. A kormánykérdőív nem ilyen, az csak propagandaeszköz. A közvélemény-kutatás attól tudományos, hogy mintavétele kapcsán igyekszik reprezentatív lenni, míg egy szabadon szétküldött kérdőív esetén nem tudhatjuk kik válaszoltak, és ha még odaírják a státusukat sem tudható róluk, hogy például pszichésen nem-e egy mániákus kisebbség. Ilyenformán a szabadon szétküldött kormánykérdőív rendkívül félrevezető lehet, és legfőképp a kormányt magát csaphatja be. Nem feltételezve ilyen mértékű szakmai amatőrséget, az ilyen szétküldött kérdőív inkább a demokrácia eszköze, mint valódi információgyűjtés. Nem beszélve a kérdőív konkrét kérdéseiről, melyek között akadnak olyanok, melyre biztos az egyetértés. A biztos elutasítást vagy biztos igenlést évező kérdésekre úgy lehet hivatkozni utóbb, mintha abban a népet követné a kormány. A szociológiai kutatásban ellenben a szórással nem rendelkező kérdések rosszak, azok feltétele szükségtelen.

A magyar emberek gondolkodásáról legtöbbet azok a kutatók tudnak, akik empirikus módszerekkel értékszociológiai felméréseket végeznek. Magának a kormánynak is, ha valóban kíváncsi a készülő alkotmány tartalmi kérdései iránti közhangulatra, ilyen kérdőíves kutatást kellene megrendelni (s nem kormánykérdőívet szélnek eresztetni, bár mint láttuk ennek is meg lehet a maga funkciója).

Egy kérdőíves kutatásból sem az következik, hogy az alkotmányt a nép szája íze szerint kell megalkotni, ezen az alapon ugyanis például vissza lehetne állítani a halálbüntetést. A kutatás nem arra jó, hogy ennek megfelelő szöveg készüljön, csak arra, hogy fel lehessen mérni mi az, ami a többség, mi az, ami a magasan képzettek, mi az, ami a különböző szavazók stb. véleményével egyezik, és mi az, ami nem, s láthatóvá válna az is, hogy hol vannak a neuralgikus pontok. A közvélemény-kutatási eredményt aztán nyilvánossá tehetnék volna, de nem tudunk róla, hogy a kormány rendelt volna ilyet. Ezért a mindeddig általunk talált egyetlen alkotmányozással kapcsolatos közvélemény-kutatás eredményeinek bemutatására vállalkoznánk, melyet a Medián végzett 2010 legvégén¹⁸.

E kutatás szerint az élethez való jogot az emberek beletennék az alkotmányba. Orbán Viktor 2011. február 14-ei parlamenti beszédének azon részében, ahol a Jobbik vezérszónokának cigánysággal szembeni születéskorlátozására reagált, azt mondta, hogy felesleges élet nem születik, azt tisztelni kell, és minden emberi életet abban kell segíteni, hogy kibontakozhassék¹⁹. Ez a humanista hozzáállás alapvetően össze is cseng az emberek elképzelésével, ugyanakkor az emberi elme rendkívül inkonzisztens, mert nem zavarja az sem, ha ellentmondásba kerül önmagával. A halálbüntetést majd 70% támogatná, és az alkotmányban is elfogadná (természetesen csak a súlyos esetekre vonatkoztatva). Ám a két elv, az élet mindenek fölötti védelme és a halálbüntetés helyeslése filozófiailag kizárja egymást.

A menekültek befogadása körüli értékek egész Európában anómiás állapotban vannak, így nem meglepő, hogy nálunk is könnyen felszítható az aggodalom. Különösen kényes kérdés nálunk a határon túli magyarok választójogának megadása. Itt, míg a társadalom egy része ezt mérsékelten támogatja, több mint fele nagyon nem akarja. Amennyiben a kormány az alkotmányba vagy a preambulumba ezt valamilyen formában beleveszi, dupla vagy semmi alapon játszik. Ha az alkotmány legitimitását az emberek nem kérdőjelezi meg, akkor a hatás az lesz, hogy átneveli az embereket, amennyiben viszont igen – s ez a valószínűbb –, úgy fegyvert ad a kritizálók kezébe.

A legitimitás ismert problémái a népszavazás vagy a legyengített intézményekkel való álegyeztetések oldaláról merül fel a kritikusok részéről. Ugyanakkor a közvélemény számára is azonnal átlátható és visszatetszést kiváltó, ha azt láthatják, hogy bizonyos elemek alkotmányba kerülése a Fidesz hatalommaximalizálási törekvésére vezethető vissza. (Hasonló folyamat futott végig az AB hatáskörének korlátozása esetén is. ld. korábban írottakat.) Már most csak a Fidesz szavazótáborában vannak többen azok, akik a határon kívüli szavazójogot megadnák, de itt is fontos megjegyezni, hogy ezen táboron belül sem teljes az egyetértés. A határon kívüli magyarok szavazójogának megadása pedig egy

¹⁸ http://hvg.hu/itthon/20101221_uj_alkotmany_median

¹⁹ http://www.youtube.com/watch?v=0UirM64f7S_o 10. percnél

olyan kérdés, amiben a Fidesz nem képes saját kívülállását elismertetni, hiszen a határon kívüli szavazók a konzervatív oldalt támogatnák.

Az eutanázia körüli viták és szabályozások sincsenek összhangban a társadalmi elvárásokkal. Itt a konzervatív, majdhogynem vallásos álláspont az aktív és a passzív eutanázia tiltása. Ennek a tiltásnak van egy másik oka is, az intézmények is tartanak az engedélyezés következményeitől, nevezetesen a szerverkereskedelemtől. Másfelől azonban épp az emberi élet megbecsülése váltja ki a méltóságos halálhoz való jogot, amit a passzív eutanázia tiltása is végképp elvehet, a magyar társadalom pedig rettentő mértékben individualista, és modernista, a saját életét személyes tulajdonaként érzékeli, nem pedig közösségi tulajdonként, vagy metafizikai következményként. Így inkább a minőségi élet pártján és az emberi méltóság pártján áll, semmint a biológiai vegetálás pártján, és ha nem tudja e tekintetben az alkotmány összhangba hozni az emberek elvárását a gyakorlattal, akkor ebben a dimenzióban csak a hazug és hamis állapottokat konzerválja.

Ugyanezen oknál fogva – azaz a modernista és individualista értékek vallása miatt – az abortusz szigorítását sem támogatná a magyar társadalom. Itt is egy komoly probléma bontakozik ki, ugyanis a politika nem csak konzervativizmusa okán szeretné a nőket megfosztani önrendelkezési jogaiktól – és helyezné ezzel szembe a magzat jogait –, hanem azért is, mert nem talál megfelelő választ a népesedés–fogyási problémára. Ez a probléma az oktatási rendszertől a munkavállaláson át a nyugdíjrendszer fenntarthatatlanságig ível, s mindegyikre csak a magasabb születésszám hozna megoldást. (Közei tapasztalatunk az 1953 előtt születettek magas száma, a Ratkó-korszak jól mutatja, hogy a megoldás létezik, de mai állapotok között bevezetése mégis politikai öngyilkosság volna.)

A kötelező sorkatonai szolgálat visszaállítása a 40 év alattiak 60%-ánál nem aratna sikert – derül ki a Medián kutatásából –, ugyanakkor itt egy hosszú távú tervezésnél van mód megváltoztatni a hozzáállást, s az idősebb generáció amúgy támogatná is a sorkötelezettség visszaállítását. (Itt inkább csak arra kellene vigyázni, hogy a felkészülési időszak elegendő legyen)

Látható tehát a megannyi ellentmondás: volnának szükséges változtatások, melyek azonban lehetetlen küldetések (gyereklétszám-növelés), vannak aztán a pártnak előnyös, de épp ezért most az alkotmány legitimitását romboló lehetősége (határon kívüli magyarság szavazati joga), aztán a nép által kedvező fogadtatásra váró, de elfogadhatatlan populista lehetőségek (halálbüntetés versus élet védelme). Ezek között a feltételek között zajlik a magyar alkotmányozási próbálkozás.

Az emberek gondolkodása magáról az alkotmányozásról igen ambivalens. Nem egyértelmű az sem, amit a kormány mond, mely szerint a 2/3-os választási többséggel felhatalmazták volna a Fideszt az új alkotmány elkészítésére. S voltaképp nem is ismerik az emberek a jelenlegit, az sem biztos egyáltalán tudják-e mire való egy alkotmány. Az új alkotmány is mindaddig kevés izgalmat keltene,

míg valamely pontja nem okozna kellemetlenséget, érdeksérelmet. A magyar társadalomnak sajnos nincs demokratikus döntéshozatali gyakorlata, nem bánja, ha nem kell részt vennie egy folyamatban, de aztán nem ismeri el legitimnek a folyamat végeredményét akkor sem, ha elvileg részt vehetett volna benne. Nem akar alkalmazkodni se a többség álláspontjához, de a vitában kompromisszumok által létrejött megoldásokat nem tartja magára nézve kötelezőnek, ha azok személyes érdekeivel ellentétessé válnak.

Egy közös szellemet, játékszabályokkal, aktivitással, felelősségvállalással épp úgy nem lehet nálunk kialakítani, mint ahogy a világalkotmány létrehozásánál sem lehetne. A hatalom pedig nem csak, hogy nem érti a közvélemény alacsony szocializáltságát, de stratégia nélkül és erőből belekeveredik olyan konfliktusokba is, melyek elkerülhetők volnának, így csökkentve a végeredmény legitimitásának erejét.

Utószó egy zárszóhoz

„Mi, a 2010. április 25-én megválasztott Országgyűlés képviselői, Isten és ember előtti felelősségünk tudatában, élve alkotmányozó hatalmunkkal, Magyarország első egységes Alaptörvényét a fentiek szerint állapítjuk meg.”

Ez a mondat minden lényeges elemét tartalmazza egy preambulumnak. Egyetlen bővített, de rövid mondat, feszes nyelvhasználattal, a preambulómírás hagyományainak megfelelő szerkezetben, érthető kifejezésekkel, semleges közéletiséssel, visszafogottan is emelkedetten.

A mondat szerzője először is megnevezi önmagát, az alkotmányozás alanyát, amely a világ legtöbb helyén maga a nép lenne, nálunk azonban a törvényhozás, az országgyűlés. A szöveg pontosan meghatározza, hogy mely országgyűlés nevében beszél. A 2010-es választások második fordulójának dátumára való utalás világossá teszi az olvasó számára, hogy ki az alany.

Ez az alany az alkotmányozó hatalom, amelyre maga a szöveg is hivatkozik, midőn büszkén állítja, hogy az alanynak joga van alkotmányozni („élve alkotmányozó hatalmunkkal”). Végül „Magyarország első egységes Alaptörvényének” nevezi a meghozott dokumentumot, amely részben igaz ugyan, de nem kellően pontos meghatározás, mindenesetre büszke vállalkozást sejtet, holott valójában kevés büszkeségre okot adó ügyről van szó.

De természetesen nem ez a fő hibája az idézett preambulumnak, hanem az, hogy az alaptörvényt „a fentiek” szerint határozza meg, és nem „az alábbiak” szerint, vagyis nem a normaszöveg elején, hanem a végén található.

Preambulumnak ugyanis a kétharmados magyar alkotmányozók nem ezt a mondatot szánták, hanem e helyett egy bő lére eresztett hitvallást kanyarítottak az alaptörvény normaszövegének élére, amely méltatlan e zárszóként funkcionáló utószóhoz is. Az előbeszéd lerontja az utóbeszédet, amely érdemes volna egy értő elemzésre, ha komolyan lehetne venni.

Ez a könyv ugyanakkor nem ezeket a szavakat értékeli, hanem az európai preambulómírás hagyományait mutatja be, abban a reményben, hogy ezzel olvasói tájékozottságának szélesítését szolgálja, de nem tesz úgy, mintha a politikai erőtérten kívül született volna.

A Méltányosság Politikaelemző Központ megalakulása óta szorgalmazza a hatályos alkotmány teljes revízióját. Ám e revíziót hosszú érlelési folyamat nyo-

mán, kellő mélységű kodifikációs munka eredményeként, széles konszenzussal övezett tevékenység gyümölcseként, a magyar társadalom egyetértését kiérdemlő dokumentumban megtestesítve képzelte el.

„Magyarország Alaptörvénye” nem ilyen dokumentum. A Méltányosság Politikaelemző Központ figyelni, elemezni és értékelni fogja e dokumentum sorsát, társadalmi fogadtatását és megítélésének változásait, de nem spórolja meg az alaptörvénynek mint normaszövegnek a beható vizsgálatát sem.

A Méltányosság Politikaelemző Központ következő publikációinak egyik fő témáját továbbra is „az alkotmányozó törvényhozás” fogja képezni. Ehhez is kérjük olvasóink további támogató jóindulatát

a szerzők

Irodalomjegyzék¹

Könyvek, tanulmányok, előadások

- ANTAL Attila (2010): *Parlamenten kívüli alkotmányozás*. Rejtjel Kiadó.
- BIRMINGHAM, David (ford. Lukács Laura) (1998): *Portugália története*. Bp., Panonica Kiadó.
- BARGYÓVA András (1995): *Az alkotmány egy koncepciója*. KJK-Kerszöv, Budapest.
- CSEPELI György (2010): *Társadalmi szolidaritás – Összetartó társadalom*.²
- CSINK Lóránt (2005): A preambulum szerepe az egyes alkotmányokban. *Collega*, 2005/2. 5–9.
- DERSHOWITZ, Alan: Good Character Without Threat or Promise. In: *The Power of Character* (szerk: Michael S. Josephson és Wes Hanson), San Francisco, Jossey-Bess, Inc., 1998, 268–275.
- GYURGYÁK János (2007): *Ezzé lett magyar hazátok*. Osiris.
- HALMAI GÁBOR (2005): Hans Kelsen és a magyar Alkotmánybíróság. In: *Világosság*, 2005/11.³
- JAKAB András (szerk.) (2009): *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég Kiadó.
- KARDOS József–SIMÁNDI Irén (szerk.) (2004): *Európai politikai rendszerek*. Bp., 2004, Osiris Kiadó.
- KÖLCSEY Ferenc: Töredékek a vallásról. In: *Kölcsey Ferenc válogatott művei* (szerk: Fenyő István). Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1975, 431.
- KÖLCSEY Ferenc: Vanitatum vanitas. In: *Kölcsey Ferenc válogatott művei* (szerk: Fenyő István). Szépirodalmi, Budapest, 1975. 76.
- LATHAM, R.T.E: The Law and the Commonwealth. In: *Survey of British Commonwealth Affairs* (szerk: W. K. Hancock). 1. kötet, 1937, 533.
- MITCHELL, Ralph (1995): *Az Egyesült Államok alkotmánya. Történet, dokumentum, mutatók*. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó.
- PLATÓN (1984): *Törvények* (ford. Kövendi Dénes). In: *Platón Összes művei III*. Bp., Európa Könyvkiadó

¹ Az alább feltüntetett internetes források letöltése 2011. január 1. és 2011. március 25. között történt.

² http://www.csepli.hu/prezentaciok/csepli_kunbabony_2010.pdf

³ <http://www.vilagossag.hu/pdf/20051212091833.pdf>

- SENECA, Lucius Annaeus (1863): *Vigasztalások* (ford. Lévay József). Bp., Franklin Társulat.
- SCHMIDT, Helmut (2010): *Nyugállományban*. Bp., 2010., Európa Könyvkiadó.
- SÜLYÖK Márton–TRÓCSÁNYI László (2009): *Preambulum*. In: JAKAB András (szerk.) (2009): *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég Kiadó, 83–105.
- SZEKFÜ Gyula (1989): *Három nemzedék és ami utána következik*. Bp., ÁKV-Maecenas.
- SZENTE Zoltán (szerk.) (2006): *Európai alkotmány- és parlamentarizmus-történet*. Bp., Osiris Kiadó.
- TÓTH Károly (szerk.) (1997): *Kelet-Európa új alkotmányai*. Pécs, JATE Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék.
- TRÓCSÁNYI László–BADÓ Attila (szerk.) (2005): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. JJK-Kerszöv.

Publicisztikák, elemzések

- CSÉFALVAY Zoltán–MATOLCSY György (szerk.) (2008): *Jövőkép – Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon*.⁴
- BERZSENYI Dániel: Horváth Ádámhoz. In: Berzsényi Dániel összes versei.⁵
- *Eurobarometer 64. Public Opinion in the European Union* (2005).⁶
- GYURCSÁNY Ferenc (2007): *Szembenézés*. Népszabadság, 2007. január 26.⁷
- HANKISS Elemér (2010): *Szedett-vedett ország?* HVG Online, 2010. július 12.⁸
- JESKÓ József: *Gyógyítható-e a beteg demokrácia?*⁹
- Jurij Pivovarov az orosz történelemről. 2011. február 2.¹⁰
- KELLER Tamás (2009): *Magyarország helye a világ értéktérképén* – TÁRKI Társadalomkutató Intézet, Budapest.¹¹
- KOPP Mária (szerk.) (2008): *Magyar lelkiállapot*.¹²
- Méltányosság Politikaelemző Központ (2010–2011): *Preambulum-projekt*.¹³
- NOVÁK Zoltán: *A szerződő társadalom*.¹⁴
- NOVÁK Zoltán: *A neoliberalizmus mitológiája*.¹⁵

⁴ http://www.polgariszemle.hu/app/data/matolcsy_vitairat.pdf

⁵ <http://mek.niif.hu/00600/00614/html/vers02.htm>

⁶ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_hu_exec.pdf

⁷ <http://nol.hu/archivum/archiv-433050>

⁸ http://hvg.hu/velemenys/20100712_tarsadalmi_szerzodes

⁹ <http://www.meltanyossag.hu/node/1089>

¹⁰ <http://oroszvilag.hu/?t1=tortenelem&hid=1079>

¹¹ http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_wvs_keller.pdf

¹² http://hvg.hu/hvgfriss/2008.44/200844_A_magyar_lelkiallapot_bizalmi_alsag

¹³ http://hvg.hu/velemenys/20101207_preambulum_hgovhu_meltanyossag

¹⁴ <http://meltanyossag.hu/node/1213>

¹⁵ <http://www.meltanyossag.hu/node/789>

- Policy Solutions (2010): *Európai Unió: bíráljuk, de maradnánk – Ismeretek és vélemények az Európai Unióról a soros magyar EU elnökség előtt*.¹⁶
- RÉTVÁRI BENCE: *Preambulum, preamble, preambulo...*, Népszabadság 2011. február 24.¹⁷
- RÉVÉSZ MÁRIUSZ (2007): *Választójog a gyermekek után*.¹⁸
- ROSTA GERGELY: *Változó vallásosság Magyarországon*.¹⁹
- SZONDA IPSOS (2006): *Az Európai Unió és Magyarország uniós tagsága a magyar közvéleményben – közvéleménykutatás a 14 évesnél idősebb magyar lakosság körében*.²⁰
- TIZENKÉT KÉRDÉSBŐL ÁLLÓ KÉRDŐÍVET KAPNAK A VÁLASZTÓPOLGÁROK.²¹
- TÓTH GÁBOR ATTILA (2010): *Az új alkotmány preambuluma: előszó vagy sereg-szemle?*²²

Tervezetek, javaslatok

- A parlament Alkotmány-előkészítő eseti bizottságának anyagai.
- Az MSZP alkotmánykonceptiója.²³
- H/2057 *határozati javaslat Magyarország Alkotmányának szabályozási elveiről*²⁴
- JAKAB ANDRÁS (2011): *Magántervezet, szakmai álláspont kialakítása céljából*. <http://www.jak.ppke.hu/tanszek/alkotm/letolt/alkt.pdf>
- LMP: *Alkotmány a jövőnek. Az LMP alkotmánykonceptiója*.²⁵
- *Magyarország Alaptörvénye. A Fidesz-KDNP T/2627 számú javaslata*²⁶

Alkotmányok

- Magyar Köztársaság Alkotmánya
- Albanian Constitution²⁷
- Basic Law for the Federal Republic of Germany²⁸
- Constitution de la Cinquieme Republique²⁹

¹⁶ http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/Policy%20Solutions_Medi%C3%A1n_EU-eln%C3%B6ks%C3%A9g_final.pdf

¹⁷ http://nol.hu/velemeney/20110224-preambulum__preamble__preambulo

¹⁸ <http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=76137>

¹⁹ http://forsense.hu/content/RostaGergely_ValtozoVallasosságMagyarországon.pdf

²⁰ http://www.euvoanl.hu/images/egyutthato/problema_k_vogl.pdf

²¹ <http://www.kormany.hu/hu/miniszerelnokseg/hirek/tizenket-kerdesbol-allo-kerdoivet-kapnak-a-valasztopolgarok>

²² <http://szuveren.hu/jog/az-uj-alkotmany-preambuluma-eloszo-vagy-seregszemle>

²³ <http://mszp.hu/public/downloads/pdf/alkotmanykonceptio.pdf>

²⁴ http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_biz.keret_frissit?p_ckl=39&p_biz=1005

²⁵ <http://lehetmas.hu/sajtokozlemenyek/10538/alkotmany-a-jovonek/>

²⁶ http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_irom.irom_adat?p_ckl=39&p_izon=2627

²⁷ <http://www.ipls.org/services/kusht/intro.html>

²⁸ <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>

²⁹ <http://www.solon.org/Constitutions/France/French/cons58.html>

- Constitution of Czech Republic³⁰
- The Constitution of Estonia³¹
- The Constitution of Ireland – Bunreacht Na hÉireann
- The Constitution of Montenegro³²
- Constitution of the Portuguese Republic
- Constitution of the Principality of Andorra
- Constitution of the Principality of Liechtenstein³³
- The Constitution of Republic of Croatia³⁴
- Constitution of the Republic of Lithuania³⁵
- The Constitution of the Republic of Macedonia³⁶
- The Constitution of Republic of Poland³⁷
- Constitution of Republic of Slovenia
- The Constitution of the Republic of Turkey³⁸
- The Constitution of the Russian Federation³⁹
- Constitution of Slovak Republic⁴⁰
- The Constitution of Spain⁴¹
- Federal Constitution of Swiss Confederation⁴²
- The United States Constitution⁴³

³⁰ http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/czech/czech--e.htm

³¹ <http://www.legaltext.ee/text/en/X0000K1.htm>

³² http://www.comparativeconstitutionsproject.org/files/Montenegro_2007.pdf, 2011

³³ <http://www.liechtenstein.li/en/pdf-fl-staat-verfassung-sept2003.pdf>

³⁴ <http://www.constitution.org/cons/croatia.htm>

³⁵ <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>

³⁶ <http://www.constitution.org/cons/macedoni.txt>

³⁷ <http://www.senat.gov.pl/k5eng/dok/konstytu/1.htm>

³⁸ http://www.anayasa.gov.tr/images/loaded/pdf_dosyalari/the_constitution_of_the_republic_of_turkey

³⁹ <http://www.constitution.ru/en/10003000-01.htm>

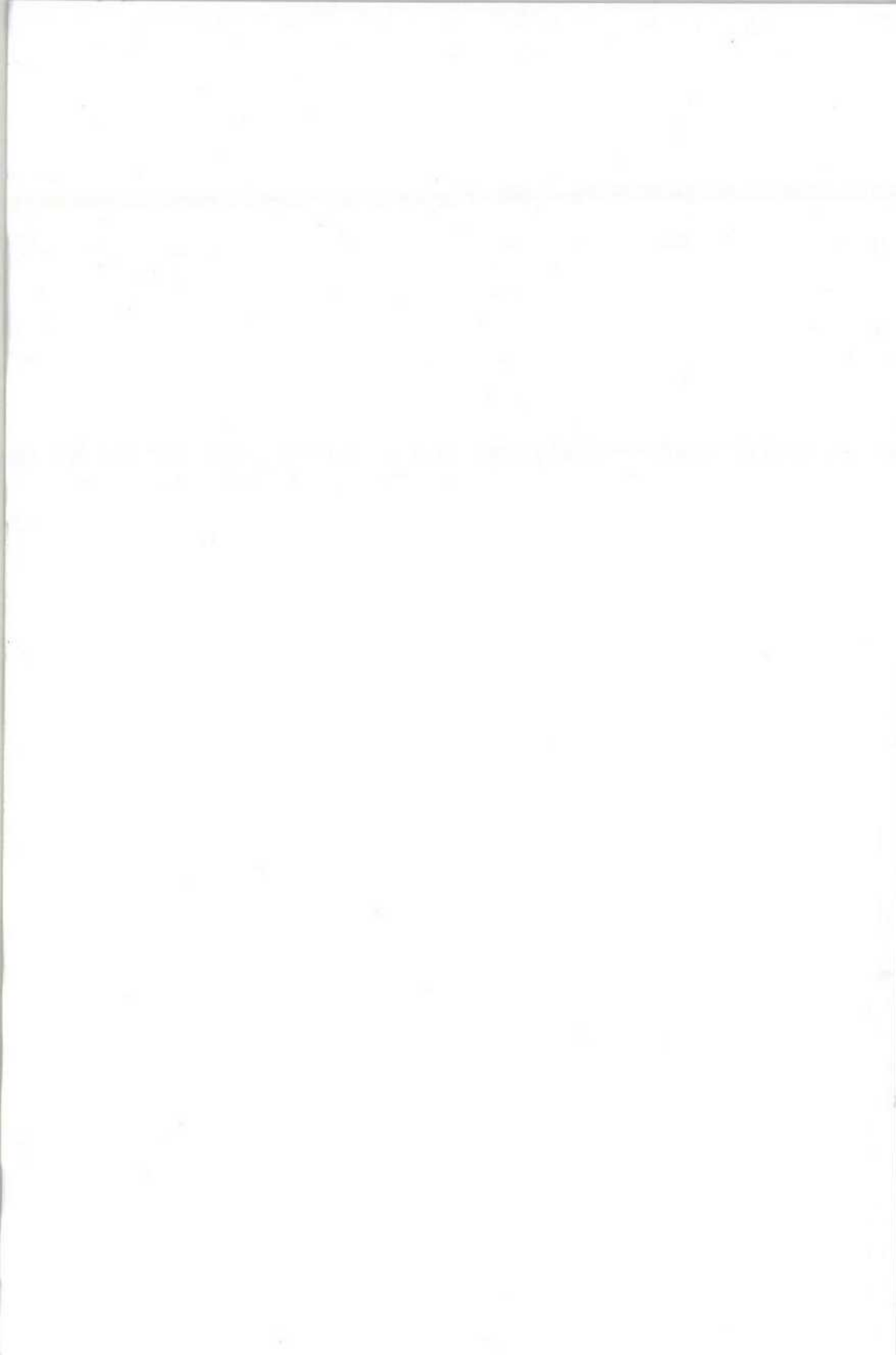
⁴⁰ http://www.vop.gov.sk/en/legal_basis/constitution.html

⁴¹ http://www.servat.unibe.ch/icl/sp00000_.html

⁴² <http://aceproject.org/ero-en/regions/europe/CH/Switzerland%20Constitution%202002.pdf>

⁴³ <http://constitutionus.com/>

Ez a könyv az európai jogállamok alkotmányozásainak tapasztalatait összegezve nyolc fejezetben foglalja össze a Múltanyosság Politikaelemző Központ elemzőinek véleményét az alkotmányozás és a preambulum műfajáról. A kötetet nyitó és záró tanulmány a magyar alkotmányozás sajátosságait, az utóbbit megelőző összefoglaló pedig a Múltanyosság Politikaelemző Központ úgynevezett preambulum-projektjének tanulságait foglalja csokorba. A további tanulmányok a preambulum-írás történeti és teoretikus magyarázatát adják, illetve a preambulumok egy-egy jelentős tematizált tárgykörébe nyújtanak betekintést. Külön elemzés szól a preambulumok alkotmánytani helyéről, normativitásáról és szakrális elemeiről, az előbeszédeknek a szimbólumokhoz és értékekhez, valamint a nemzeti múlthoz való viszonyáról, továbbá az európai preambulumok jellegzetességeiről.

ISBN 978-963-236-386-8

2000 Ft

